

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МОРСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Т. М. КОРОЛЬОВА, О. В. ПОПОВА

**СИНЕРГІЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ
ЕПІСТЕМІЧНОЇ МОДАЛЬНОСТІ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ
(на матеріалі англійської, української та німецької мов)**

Монографія

Одеса
Видавець Букаєв Вадим Вікторович
2026

Рекомендовано вченою радою ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (Протокол № 11 від 26.03.2026 р.).

Рецензенти:

Тищенко Олег Володимирович – доктор філологічних наук, професор кафедри іноземних мов та перекладознавства Львівського державного університету безпеки життєдіяльності;

Глущенко Володимир Андрійович – доктор філологічних наук, професор кафедри германської та слов'янської філології ДНУЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

Бігунова Наталія Олександрівна – доктор філологічних наук, завідувач кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

Корольова Т. М.

K68 Синергія лінгвістичних засобів реалізації епістемічної модальності в науковому дискурсі (на матеріалі англійської, української та німецької мов) : моногр. / Т. М. Корольова, О. В. Попова. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2026. 174 с.

ISBN 978-617-7790-69-2

Монографія «Синергія лінгвістичних засобів реалізації епістемічної модальності в науковому дискурсі (на матеріалі англійської, української та німецької мов)» розроблена для здобувачів вищої освіти, які навчаються за спеціальністю «Філологія», викладачів-германістів та слов'яністів, а також науковців-лінгвістів широкого профілю.

Теоретичний корпус побудований на науковому підґрунті засобів актуалізації епістемічної модальності, що охоплює актуальні питання в галузі лінгвістики (категорія мовної модальності, науково-популярний дискурс, лексико-граматичний конструкт, просодія тощо).

УДК 401.42+415+444.6+808.1

ЗМІСТ

ВСТУПНІ ЗАУВАЖЕННЯ.....	4
РОЗДІЛ 1. Засади дослідження засобів епістемічної модальності в науковому дискурсі.....	8
1.1. Проблеми дослідження категорії мовної модальності та принципів класифікації її видів	8
1.2. Науково-популярний дискурс і його місце з-поміж інших типів наукового дискурсу.....	38
1.3. Просодія – конститутивний компонент епістемічної семантики дискурсу.....	52
Epitome capituli.....	76
РОЗДІЛ 2. Методика експериментального дослідження та його результати.....	77
2.1. Методика і процедурна схема дослідження.....	77
2.2. Результати експериментального дослідження.....	90
Epitome capituli.....	100
РОЗДІЛ 3. Лінгвістична інтерпретація результатів експериментального дослідження.....	104
3.1. Загальна характеристика експериментального корпусу дослідження.....	104
3.2. Лексико-граматичні засоби актуалізації епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі.....	120
3.3. Просодичні засоби актуалізації епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі.....	134
Epitome capituli.....	155
ВИСНОВКИ.....	157
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	162

ВСТУПНІ ЗАУВАЖЕННЯ

1. Стан сучасної лінгвістики відзначається посиленою увагою фахівців до комунікативно-прагматичних аспектів [64; 101; 103] дослідження конститuentів такого об'єкта, як мовний код людини. Подібний інтерес дослідників до проблем особливостей вербалізації комунікативного задуму носіями мови детермінує вивчення механізмів створення комунікативно ефективного дискурсу (Ю. О. Жлуктенко [12; 13], Л. А. Булаховський [22], О. І. Чередниченко [15; 23]) як процесу актуалізації комунікативних стратегій [80]. Важливим елементом комунікативної поведінки є мовна модальність (пор. [77; 116], пор. ще [32]), яка відбиває особливості лінгвокультури комунікантів [112]. У зв'язку з цим категорія модальності в сучасних лінгвістичних студіях стає об'єктом дискусій, що спонукає лінгвістів до вивчення її в теоретичному та експериментальному аспектах, спрямованого виокремити закономірності функціонування мовних одиниць у комунікативному процесі. Нині найменш висвітленим аспектом зазначеної проблеми є питання про роль інтонації у передачі значень епістемічної модальності.

2. Наукова база, на яку науковці спираються при вивченні цього питання, представлена сумою профільних праць, у яких дістали глибокого осмислення проблеми мовної модальності. До числа найважливіших тем, порушених у цих працях, належать:

а) трактування поняття «модальність» і визначення змісту й обсягу даної категорії (Т. М. Корольова [11; 19; 20; 21]);

б) дослідження функціонально-семантичної природи модальності як мовної категорії (пор.: [14; 24; 93; 112; 116]);

в) вивчення лінгвістичних та нелінгвістичних засобів вираження модальних значень (граматичних, лексичних, інтонаційних, пара- й

екстралінгвістичних та ін.) (А. Й. Багмут [2; 3; 4], А. А. Калита [16], Т. М. Корольова [20; 21]);

г) зіставлення форми та змісту модальних проявів у різносистемних мовах для виявлення типологічних рис і універсалій (О. Р. Валігура, В. А. Глущенко, І. К. Білодід [7]).

3. Пропоноване дослідження спирається на відомі розробки з теорії та практики зазначеної проблеми; вони висвітлюють проблеми функціонування лекико-граматичних і просодичних конструкцій, які як складову містять частину питання оформлення модальних значень (Е. О. Нушикян, М. П. Дворжецька, Т. М. Корольова, О. В. Руденко).

З огляду на сказане **актуальність** теми дослідження зумовлена недостатнім рівнем вивченості проблеми лінгвістичних засобів вираження значень епістемічної модальності в мові [26; 27; 28; 29; 30; 31]. Річ у тім, що наявні праці з дотичної тематики пов'язані з розв'язанням того чи того окремого завдання і не охоплюють усього спектру наукових проблем, породжених складністю самого поняття епістемічної модальності, її багатоаспектністю та поліфункціональністю. Тож, досліджувана проблема в цілому і, зокрема, в частині кореляції різних мовних одиниць із семіологічними одиницями модальної сфери в сучасному мовознавстві лишається нерозв'язаною, а тому актуальною, про що свідчить наявність суперечливих поглядів на цілий ряд спеціальних питань. У зв'язку із цим експериментально-фонетичні студії, присвячені розгляду питань лінгвістичного оформлення модальних висловлювань, видаються своєчасними, набуваючи особливо важливого значення як із позиції теорії мовознавства, так і в прикладному аспекті.

Метою дослідження є вивчення основних принципів функціонування лінгвістичних засобів вираження значень епістемічної модальності при взаємодії з іншими комунікативними одиницями науково-популярного дискурсу в англійській та українській мовах.

Досягнення поставленої мети вимагає розв'язати кілька важливих **завдань**, а саме:

– виявити та систематизувати основні лінгвістичні характеристики, що зумовлюють диференціацію різних значень епістемічної модальності на перцептивному [82; 88] й акустичному рівнях;

– установити ступінь інваріантності суми виокремлених релевантних ознак при одночасній передачі кількох модальних значень в одній синтагмі;

– вивчити особливості кореляції та взаємокомпенсації акустичних параметрів інтонування разом із модальною функцією, сумою немодальних призначень (членування на синтагми, актуальне членування, комунікативна функція etc.);

– визначити відносну роль лінгвістичних чинників (граматичної структури висловлювання, його лексичної будови, інтонаційних особливостей, контексту), а також пара- й екстралінгвістичних засобів актуалізації модальних значень у мові;

– виокремити загальні закономірності та специфічні особливості просодичного оформлення епістемічної модальності у двох зіставлених мовах (англійській та українській) та подальша інтерпретація результатів із урахуванням історично сформованої структури англійської та української мов.

Відповідно, **об'єктом** дослідження у студії є англомовний та україномовний науково-популярний дискурс, а **предметом** – взаємодія лексико-граматичних і просодичних засобів актуалізації епістемічної модальності в усному мовленні та структура дискурсу.

Матеріал студії становлять відрізки науково-популярних програм англійською та українською мовами. Загальна тривалість звучання матеріалу дослідження становив понад 15 годин.

У пропоновані студії застосовані такі лінгвістичні **методи дослідження**:

а) метод лінгвістичного спостереження (для перцептивного аналізу матеріалу дослідження, власне, слуховий аналіз, пор. ще [120]);

б) метод контекстуального аналізу для визначення логіко-аргументативної організації англомовного та україномовного науково-популярного дискурсу;

в) метод інтерпретаційного аналізу для визначення логіко-аргументативної організації англомовного та україномовного науково-популярного дискурсу.

Експериментально-фонетичне дослідження й опрацювання його результатів здійснено з використанням:

– емпіричних загальнонаукових методів (експеримент, порівняння, вимірювання);

– спеціальних методів визначення специфіки просодичної актуалізації епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі, зокрема, опитування інформантів (пор. [114]), аудиторський, кількісний та інтонографічний аналіз одночасно з елементами статистичного аналізу результатів експерименту.

РОЗДІЛ 1

ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСОДІЇ ЕПІСТЕМІЧНОЇ МОДАЛЬНОСТІ В НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОМУ ДИСКУРСІ

Нижче подано результати розгляду загального стану проблеми дослідження. Зокрема, здійснено аналіз мовної категорії модальності, описано структуру епістемічної модальності, її співвіднесеність із іншими семантично близькими категоріями мовознавства. Окремо схарактеризовано особливості науково-популярного дискурсу та розглянуто функціональні, також таксономічні аспекти інтонаційного вираження епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі.

1.1. Проблеми дослідження категорії мовної модальності та принципів класифікації її видів

Дослідження лінгвістичної модальності має давні традиції. Зокрема, пов'язані з нею проблеми були об'єктом численних мовознавчих студій, де цей науковий концепт дістає різного трактування залежно від позиції автора.

Попри багатозначність терміна *модальність* у сучасному мовознавстві коло охоплюваних ним феноменів має спільну основу, і всі вони призначені визначити відношення (а) повідомлення до дійсності (об'єктивна модальність) або (б) мовця до повідомлення (суб'єктивна модальність).

Відповідно до цього підходу мовна модальність, з одного боку, є вираженням віднесеності (відношення) змісту мовлення до дійсності, і таким чином будь-яке цілісне вираження думки є відбиттям дійсності у сентенціях певної форми. Тобто йдеться про актуалізацію одного з тих значень, які у сумі формують категорію об'єктивної модальності. З іншого боку, модальність слугує показником ставлення самого мовця до власного повідомлення чи повідомлення будь-кого. Ці модальні значення, що

засвідчують суб'єктивну оцінку будь-якої думки, втіленої у повідомленні, зовсім не обов'язкові для будь-якого висловлювання на відміну від модальних значень, що співвідносять зміст висловлювання з дійсністю, будучи часто відсутніми в багатьох мовленнєвих реалізаціях [49].

Отже, зрозуміло, що зміст категорії модальності є одним із прикладів взаємозв'язку й обопільної детермінованості об'єктивного та суб'єктивного.

Коли з погляду об'єктивної модальності дійсний стан характеризується як ірреальний, то утворюється сума дискретних значень, які засвідчують поворот події від ірреальності до реальності. Окрім елемента «ірреальність», в їхньому змісті можна виділити ще такі компоненти: *волюнтативність, умовність, бажаність* etc.

Згідно з поглядами прибічників «широкого розуміння модальності», в основу класифікації підсистеми об'єктивної модальності покладено принцип кореляції її з типологією способів, що функціонують у певній мовній системі. Однак було би некоректно ототожнювати самі способи з об'єктивною модальністю. Відзначимо, що з погляду характеристики достовірності висловлення модальність і спосіб – принципово різні явища. При цьому нетотожність цих категорій виявляється як у розбіжності інвентарно-таксономічних одиниць підсистем об'єктивної модальності, так і в їхніх функціонально-семантичних характеристиках. Сама ж співвіднесеність реалізованих цілей уживання способів із суб'єктивно-модальними функціями мови репрезентується у здатності різних способів передавати доволі широкий спектр особистісних оцінок, які виражають градацію бажаності, умовності, наказовості, повинності і т. ін., і цей аспект відіграє суттєву роль у протиставленні за функціонально-семантичною ознакою мовних підсистем граматичного способу [76] і об'єктивної модальності.

Отже, об'єктивна модальність у нашій студії розглядається як потенційна можливість передачі об'єктивно-модальних значень

відповідними мовними засобами. Об'єктивно-модальна семантика дорівнює взятим у замкнутій системі абстрактних синтаксичних категорій значенням відношення того, про що повідомляється, до дійсності, тобто значенням реальності (синтаксичний індикатив: синтаксичні теперішній, минулий і майбутній часи) та ірреальності (синтаксичні ірреальні способи: умовний, бажаний, наказовий).

Суб'єктивну ж модальність зі свого боку визначають як оформлене ставлення мовця до змісту вислову. При цьому один факт насправді може бути поданим як істинне чи, навпаки, хибне повідомлення з погляду мовця, протиставлятися чомусь, співвідноситися з іншими фактами чи подіями, із ситуацією, джерелом інформації, бути по-різному кваліфікованим залежно від ситуації, набути певну якісну оцінку.

Суб'єктивну модальність поділяють на суб'єктивно-особистісну і суб'єктивно-міжособистісну. Концепт суб'єктивно-особистісної модальності складається з кількох мікроконцептів оцінної (ментальної, композитивної, сенсорної тощо) й емотивної модальності.

Оцінка як провідний чинник, що формує ставлення кожного мовця до дійсності, є тим вихідним індикатором, який визначає принцип класифікації особистісних відносин, і при цьому суб'єктивне ставлення за таких умов створює об'єктивну основу наукової таксономії. При розгляді оцінності як семантичної категорії потрібно чітко розрізняти її дві сторони:

– *об'єктивну*, що характеризує об'єкт оцінки з боку його «істинних» властивостей, які можна осягти завдяки досвіду, і *суб'єктивну*, що характеризує більшою мірою власне суб'єкт оцінки, його чуттєве сприйняття, думку про нього, ставлення до нього. Оцінка, таким чином, координує взаємини між людиною і довкіллям, а отже, не повинно дивувати, що в мовленнєвому акті надзвичайно широке коло семантично сильних і точних понять, властивих мові проскрипцій (пор. ще [72; 126]), найчастіше передається когнітивно слабкою мовою оцінок [102], а суб'єктивна оцінка, яку визначають як семантико-синтаксичну категорію,

що виражає ставлення мовця до предмета мовлення, посідає важливе місце в системі мови. Об'єктивно чинний у природі поділ об'єктів за ознаками їх внутрішньої організації та зовнішніх взаємозв'язків людей унаслідок викривлення крізь призму своєї свідомості трансформує, а найчастіше повністю замінює класифікацією за суб'єктивно-оцінною ознакою. Це означає, що суб'єктивна оцінність глибоко укорінена в мовній системі та мовленнєвій діяльності. Найбільшою мірою, мабуть, перетинаються площини оцінності та мовної модальності.

Визнання за суб'єктивною модальністю двох основних функцій, а саме – оцінно-характеризувальної та власне оцінної, дозволяє уникнути неоднозначності при класифікації функціональних типів суб'єктивно-модальних значень. Оцінно-характеризувальна функція поєднує вираження суб'єктивного ставлення до повідомлюваного з такою його характеристикою, яка може вважатися не суб'єктивною, а такою, що продукується самим фактом події, її якостями, властивостями, характером її перебігу в часі або її зв'язками та кореляцією з іншими фактами чи подіями.

Власне оцінна функція цілком виявляється у суб'єктивній оцінці та характеризує розмаїття відтінків, які містять особисте, суб'єктивне ставлення мовця до змісту повідомлення.

Тут потрібно сказати кілька слів про саму проблему кваліфікації профільними фахівцями емоційного ставлення мовця до того, про що повідомляється. Більшість сучасних лінгвістів вважає експресивне вираження тих чи тих емоцій щодо змісту повідомлення модальним феноменом (пор. [41; 54; 68; 107; 128]).

Думка про нелогічність протиставлення емоційно-оцінних і модально-оцінних значень підтверджується не лише самим фактом використання для їх вираження тих самих мовних і немовних засобів, але й генетичним принципом, пов'язаним із урахуванням причин, генези, основних тенденцій і векторів розвитку зазначених явищ (пор. ще [69]).

При цьому емоційність завдяки аспектам, пов'язаним із емоційною оцінкою висловлювання, на правах складової частини входить до системи мовної модальності, утворюючи при цьому зону емоційно-оцінних суб'єктивно-модальних значень.

Аналітичний огляд праць, присвячених аспектам проблеми розмежування експресивної, емоційної та модальної сторін мовної діяльності, дозволяє дійти висновку про те, що в сучасному мовознавстві превалює такий підхід до цієї проблеми [94]. Передусім традиційно (і це, треба віддати належне, є абсолютно аргументованим) відзначається умовність різниці меж між поняттями «експресивність», «емоційність» і «модальність» через те, що всі зазначені категорії можуть бути передані однаковими лінгвальними (лексико-граматичними й інтонаційними [25; 33; 36; 40; 75; 84; 90]) та екстралінгвальними (пара- та екстралінгвальними) засобами. І все ж таки відмінності, наявні між ними, виразно виявляються у процесі спілкування.

Експресивність відрізняється від емоційності тим, що є універсальним підсилювачем виразності мовлення при передачі почуття, думки, волі, тоді як емоційність виражає лише почуття індивідуума. Відтак, закономірним є висновок, що емоційні засоби завжди експресивні, проте експресивні засоби можуть бути і неемоційними [95]. Експресивність може бути модальною, лише посилюючи та увиразнюючи якісь елементи в повідомленні при трансляції суб'єктивного ставлення мовця до висловлення. В інших випадках експресивність виходить за рамки модальності, слугуючи підсилювачем логіко-змістових значень. Саме з таких позицій у пропонованій студії провадиться семантичний аналіз «експресивних» суб'єктивно-модальних значень.

Концепт міжособистісної модальності, представлений кореляцією «адресант : реципієнт», був запропонований Л. Долежелом. Л. Долежел відніс до площини міжособистісної модальності чотири категорії, а саме: деонтику, алетіку, аксіологію і епістеміку. Кожна з них має дві

функціональні перспективи – персональну функціональну перспективу, де модальність характеризує мовлення автора, і функціональну перспективу відчуження, де міжособистісна модальність властива позиції іншої особи-учасниці комунікації.

Огляд фахової лінгвістичної літератури засвідчує репрезентацію науково-популярного дискурсу всіма видами суб'єктивно-міжособистісної модальності. Це пояснюється інтенцією автора, який мусить виконати кілька завдань.

По-перше, змінити світогляд реципієнта. Це здійснюється через накази, заклики [42], настанови та побажання, тобто за рахунок використання в мовленні різних форм вираження *деонтичної* модальності.

По-друге, цей вид дискурсу забезпечує кваліфікацію висловлювань із позицій необхідності – випадковості чи можливості – неможливості (*алетична* модальність).

По-третє, обов'язковим компонентом науково-популярного дискурсу є мікроконцепт *аксіологічної* модальності, де автор доносить до реципієнта певну суб'єктивну оцінку: або позитивну, або негативну.

Четверте завдання: науково-популярний дискурс забезпечує реципієнта певною інформацією з різним ступенем достовірності, що досягається засобами *епістемічної* модальності.

Однак насправді тексти чи дискурси з наявним лише одним із аналізованих видів модальності – явище доволі рідкісне. Найчастіше вони перебувають у певній взаємодії.

Для міжособистісних модальних характеристик, які варіюються за інтенсивністю і ступенем прояву, прийнято тричленну градацію:

- позитивна;
- середня;
- негативна.

Із них позитивна і негативна належать до сильних, а середня – до слабких характеристик. Наприклад, у деонтичній логіці «зобов'язаний» і «заборонено» – сильні характеристики, а «дозволено» – слабка.

Приклад німецькою мовою: In der deontischen Logik „*verpflichtet*“ und „*verboten*“ starke Eigenschaften, wohingegen „*erlaubt*“ eine schwache ist.

Деонтична (deontic) модальність характеризує ставлення мовця до ступеня обов'язковості тієї чи тієї дії в майбутньому, реалізованої в мовленні через спонукання індивідуума до конкретних дій (порада, побажання, команда або наказ).

Деонтична модальність актуалізується у двох досліджуваних мовах за допомогою ряду операторів: лексичних, граматичних, інтонаційних (пор. [87; 96; 111; 113; 119]). До найбільш поширених типів лексичних засобів передачі деонтичної модальності належать модальні дієслова. Зокрема, в англійській мові це: *may, should, must, have to i ought to* і ряд інших. В українській мові це такі дієслова, як: *слід, необхідно, треба, зобов'язані, повинні* і т. ін.

Наведемо деякі промовисті приклади:

(1) *We should go straight to the detailed research. Нам слід приступити до детального дослідження. (Пор. із прикладом німецькою мовою: Wir sollen direkt zur detaillierten Recherche übergehen.)*

(2) *I must say that this additional analysis is needed. Я повинен сказати, що цей додатковий аналіз необхідно провести. (Пор. із прикладом німецькою мовою: Ich muss sagen, dass diese zusätzliche Analyse notwendig ist.)*

(3) *You may get an extra test for your report. Ви можете ще раз зробити доповідь. Можливо, Вам буде запропоновано пройти додатковий тест для звіту. (Пор. із прикладом німецькою мовою: Möglicherweise erhalten Sie einen zusätzlichen Test für Ihren Bericht.)*

Як видно з цих прикладів, дієслова *should* (нім. *sollen*) і *слід* вживаються для вираження *поради* і мають у цьому випадку значення

‘слід’, ‘слід було би’. Дієслово *must* (нім. *müssen*) і зобов’язані, повинні – обов’язок, наказ або обов’язковість із відповідними негативними формами заборони *must not (mustn't)*, не повинен, не зобов’язані з боку особи, наділеної моральною або юридичною владою. При цьому в першій парі речень адресант висловлює свою думку у формі рекомендації стосовно здійснення (нездійснення) певної дії в майбутньому. Ця думка може спиратися (чи не спиратися) на факти (висновки, результати), будучи суб’єктивною думкою мовця.

У другій парі речень адресант визначає для себе обов’язковість конкретної дії в майбутньому. Тут чітко визначається ступінь категоричності спонукання до вчинення/невчинення дії, яка може бути висловлена різними модальними дієсловами, які передають градуальний характер ступеня наростання значення категоричності: *must (have to, need)* (нім. *müssen (haben zu, brauchen)*), повинен (необхідно, зобов’язаний).

У третій парі речень автор показує відсутність заборони та висловлює дозвіл на вчинення дії в майбутньому, підкреслюючи відсутність необхідності відмовлятися від здійснення дії (заборони). Отже, у такий спосіб наведені приклади чітко ілюструють можливість модальних дієслів в англійській та українській мовах однозначно ранжувати висловлювання за принципом градуального ослаблення/посилення ознаки деонтичної модальності, а в даному випадку – ступеня обов’язковості вчинення дії.

Зауважимо, що перелічені приклади *не прогнозують звершення певної дії*, а лише *спонукають до її здійснення*, а отже, немає вказівки на те, що сама дія відбудеться.

Так само варто відзначити, що ступінь обов’язковості проведення наукових досліджень у будь-якій галузі знань, нагромадження емпіричних даних, рекомендації та приписи з методології виконання наукових проєктів втілюються за допомогою деонтичної модальності в англійській та українській мовах. Деонтична модальність, спрямована на дії, являє

розпорядження, дозволи та заборони будучи пов'язаною з висуненням певних вимог до учасників комунікативного акту, прописаних відповідною системою правил. Цей вид модальності часом має виразно «ригористичний» і навіть дидактичний характер. Одним із прикладів актуалізації деонтичної модальності є надмірний повчальний тон, який часто трапляється в наукових студіях дослідників-початківців. Деонтична модальність (так само, як і алетична), актуалізуючи ступінь необхідності здійснення відповідної дії в майбутньому, має свої відтінки і може в науковому тексті змінювати значення залежно від контекстуального оточення [44], передаючи пораду, рекомендацію, дозвіл або перешкоду на вчинення дії. Наприклад:

(1) Any adhesive product should have a warning sign on a tube.

Хотілося б, щоби на кожному тюбику з клеєм було застереження. (Пор. із прикладом німецькою мовою: Jedes Klebstoffprodukt sollte mit einem Warnhinweis auf der Tube versehen sein.)

(2) Any adhesive product must have a warning sign on a tube.

Кожен тюбик із клеєм повинен мати застереження. (Пор. із прикладом німецькою мовою: Alle Klebstoffprodukte müssen mit einem Warnhinweis auf der Tube versehen sein.)

(3) It's necessary that any adhesive product have a warning sign on a tube.

Необхідно, щоби на кожному тюбику з клеєм було застереження. (Пор. із прикладом німецькою мовою: Es ist notwendig, dass jedes Klebstoffprodukt mit einem Warnhinweis auf der Tube versehen ist.)

Якщо в першому реченні автор висловлює побажання, зумовлене доцільністю, то в наступних двох реченнях йдеться про вираження різного ступеня категоричності вимоги вчинення дії в майбутньому. Принципово, що в реченнях із деонтичною модальністю вчинення певної дії не прогнозується, натомість, ідеться про спонукання до її вчинення. Деонтична модальність радше є дозволом або заборonoю припису, жодною мірою не маючи на меті контроль за його (припису) виконанням.

Відзначимо ще одну важливу умову: відсутність гарантій на вчинення дії не є унікальною ознакою деонтичної модальності, оскільки ця ознака також належить іншому виду модальності – алетичній.

На граматичному рівні деонтична модальність в англійській та українській мовах реалізується завдяки сумі мовних засобів:

– конструкції з прикметником або дієприкметником: *it's necessary that, you're obliged to* або *you're forbidden to* в англійській мові (в німецькій мові – *Es ist notwendig, dass; Sie sind verpflichtet; es ist Ihnen verboten*);

– формами складнопідрядного речення в українській: *необхідно, щоб; наказано, щоб; рекомендовано, щоб* та ін.

Отже, з огляду на ці приклади деонтична функція модальності полягає в соціальній взаємодії комунікантів.

Розглянемо особливості реалізації деонтичної модальності безпосередньо під час соціальної взаємодії комунікантів в рамках дискурсу (пор.: [65]), взявши за приклад функції впливу на адресата (персональної і директивної). Пор.: «*A new city forged by people determined to prove they could do better in freedom than under regimentation and tyranny. So, in Berlin today I see them stand firm aware of their worldwide support in an issue that transcends the boundaries of the city, aware of that the world knows what the Soviets mean by 'a free'.*».

Як можна переконатися, в цьому прикладі спікер намагається «нав'язати» реципієнту свою світоглядну позицію, закликаючи читача-реципієнта прийняти його погляд. Власне, у цьому і виявляється персональна функція деонтичної модальності. Такий ефект можна досягнути різними способами: адресант може «тиснути» на «слабкі місця» реципієнта, пробуджувати в ньому патріотичні почуття (як у даному випадку), викликати обурення в комуніканта і т. ін. У той чи той спосіб комунікант нечасто залишається байдужим і зазнає персонального впливу з боку адресанта.

Приклад німецькою мовою: „*Eine neue Stadt, geschaffen von Menschen, die entschlossen waren zu beweisen, dass sie in Freiheit besser leben können als unter Reglementierung und Tyrannei. So sehe ich sie heute in Berlin standhaft stehen, im Bewusstsein ihrer weltweiten Unterstützung in einer Angelegenheit, die über die Grenzen der Stadt hinausgeht, im Bewusstsein, dass die Welt weiß, was die Sowjets mit ‚frei‘ meinen.*“

Директивний статус деонтичної модальності в дискурсі трапляється набагато частіше у вигляді наказів, настанов, моральних і етичних правил, закликів тощо. Наприклад, у реченні «*Then here, on a free side of the border you would contrast the buoyant hope and spirit. Perhaps you will be interested to hear my impressions, to come with me on my journey across Berlin*» автор вдається до вживання займенника першої особи множини, прагнучи при цьому досягти ефекту передачі спільної дії.

Часто в персональній деонтичній модальності автор має на меті вплинути на сумління, національну та релігійну свідомість або ж викликати у слухача почуття відповідальності за те, що відбувається, тим самим намагаючись змінити картину світу реципієнта (слухача, читача). Поставлена мета досягається завдяки використанню різних лексико-граматичних (модальних дієслів, наказового способу) і фонетичних (фразової інтонації, акцентуації) засобів, а також шляхом залучення паралінгвістичних елементів у мовлення.

Алетична модальність також передбачає тричленну кореляцію: *можливо, неможливо і необхідно*. Традиційно алетична модальність трактується з позицій формальної логіки. Тобто, наприклад, необхідність розуміється як апріорна, логічна необхідність ($2 \times 2 = 4$), а неможливість – як логічна неможливість ($2 \times 2 = 3$).

Щодо художнього висловлення деякі лінгвісти використовують поняття психологічної необхідності та психологічної неможливості. *Психологічна необхідність* за своєю природою має не логічну, а радше психологічну специфіку і описує не саме висловлювання, а втілену в ньому

інформацію (логічний зв'язок між суб'єктом і предикатом або фактичну взаємозалежність між реальними явищами). Відповідно до цього в рамках алетичної модальності розрізняють логічну та фактичну детермінованість, або є детермінованість суджень, кожне з яких лежить в основі двох різновидів алетичної модальності – логічної модальності і фактичної модальності.

Логічна модальність безпосередньо пов'язана з логічною детермінованістю суджень. Істинність або хибність цих суджень визначається їхньою структурою чи формою.

Приклад німецькою мовою: „*Wenn alle Menschen sterblich sind und Sokrates ein Mensch ist, dann ist Sokrates notwendigerweise sterblich.*“

Пояснення німецькою мовою:

„Die Notwendigkeit des Schlusses ergibt sich allein aus der logischen Form des Arguments.

Unabhängig vom Inhalt folgt aus der Struktur:

Wenn Alle A sind B und C ist A, dann ist C notwendigerweise B.

Die Wahrheit dieses Schlusses ist also durch die Form bestimmt, nicht durch den konkreten Inhalt.“

Фактична модальність пов'язана з фактичною детермінованістю суджень. Фактично істинними вважаються судження, в яких зв'язок між термінами відповідає реальним відношенням між об'єктами. До фактично хибних суджень належать такі, де співвіднесеність термінів не адекватна реальним зв'язкам між предметами. Фактична модальність суджень може бути виражена в алетичних термінах, а саме: *необхідно, можливо, неможливо*.

Приклади німецькою мовою: *Notwendig* (необхідно):

„*Wasser kocht bei 100 °C unter Normaldruck – das ist notwendig.*“

(Тобто: це факт природи, який не може бути інакшим за заданих умов.)

Möglich (можливо):

„*Es ist möglich, dass es morgen regnet.*“

(Можливо, але не гарантовано – факт не визначений.)

Unmöglich (неможливо):

„*Es ist unmöglich, dass ein Körper gleichzeitig vollständig schwarz und völlig transparent ist.*“

(Суперечність фізичним властивостям робить судження неможливим.)

Ще одним важливим видом оцінки є **аксіологічна модальність**, яка виражає позитивну або негативну оцінку адресанта і має вияв як у позитивному, так і в негативному його ставленні до повідомлення. При цьому аксіологічна модальність може бути суб'єктивною і відображати думку адресанта, або ж об'єктивною, тобто виражати думку абстрактної більшості.

Функціонально-семантичне поле аксіологічної модальності містить компоненти, які вказують на градуальний ступінь зміни ознаки, як показано в такій кореляції: «цінне (хороше, позитивне) : нейтральне (байдуже) : антицінності (погане, негативне)».

Вираження аксіологічної модальності здійснюється лексико-граматичними та інтонаційними засобами. Пор. приклад лексико-граматичного вираження аксіологічної модальності зі значеннями заохочення й осуду: «*We are given very strict instructions, we must be impeccably dressed and certainly avoid all contact with the population. These two men who sabotaged the telephone lines obviously will be the first to be executed by the Germans. Probably this German woman was referring to the allied bombs that turned her city into ruins.*».

Слова «*obviously, probably, the first to be executed, we must*» (німецькою мовою – *offensichtlich, wahrscheinlich, die als erste ausgeführt werden soll, wir müssen*) тут передають власну думку автора і мають суб'єктивний характер.

Важливою особливістю аксіологічної модальності є те, що вона має релятивну специфіку. Аксіологічно позитивне висловлювання з погляду одного комуніканта буде негативним для іншого, що демонструє неможливість функціонування поняття «хороший» в абсолютному значенні. При цьому можлива зміна механізму взаємодії мовних засобів (інтонації чи порядку слів) [38; 50; 57] або ж перерозподіл функціональної значимості задіяних способів передачі аксіологічної модальності.

З вищезазначеного зрозуміло, що будь-який вислів є аксіологічно визначеним, тобто або позитивним, або негативним, або нейтральним. Саме тому будь-який вид модальності обов'язково містить (експліцитно чи імпліцитно) аксіологію. З ортодоксально-структуралістського погляду ця особливість аксіологічної модальності в типологічному плані знижує її змісторозрізнявальну «фонологічну» функцію як незалежного таксона (пор. [17; 117]).

Епістемічний статус висловлювання із позиції модального аспекту пропозиціонального змісту співвідносить його, з одного боку, з джерелом інформації, а з іншого – зі ступенем обізнаності мовця в її достовірності (з літератури див: [26; 27; 28; 29; 30; 31])

Суб'єктивна **епістемічна** характеристика сентенції відображає такі факти, стосовно яких можливе одночасно як знання, так і незнання чи сумнів мовця, а також уточнення джерела цього знання. Характеризуючи перший із цих аспектів, Дж. Лайонз свого часу дав таке його визначення: «будь-яке висловлювання, в якому мовець чітко визначає правдивість свого висловлювання, одночасно виступаючи її гарантом» [106, с. 2].

Діапазон значення епістемічної модальності може бути надзвичайно широким, зокрема, в ньому виражено ймовірність, можливість чи впевненість різного ступеня. Наприклад:

«His unit probably did not take part in the French campaign». (Пор. із прикладом німецькою мовою: Seine Einheit nahm vermutlich nicht am Frankreichfeldzug teil.)

«His unit could not have taken part in the French campaign.» (Пор. із прикладом німецькою мовою: *Seine Einheit konnte nicht am Frankreichfeldzug teilnehmen.*)

«We assume that his unit did not take part in the French campaign.» (Пор. із прикладом німецькою мовою: *Wir gehen davon aus, dass seine Einheit nicht am Frankreichfeldzug teilgenommen hat.*)

«His unit definitely did not take part in the French campaign.» (Пор. із прикладом німецькою мовою: *Seine Einheit nahm definitiv nicht am französischen Feldzug teil.*)

«It's obvious his unit did not take part in the French campaign.» (Пор. із прикладом німецькою мовою: *Es ist offensichtlich, dass seine Einheit nicht am Frankreichfeldzug teilgenommen hat.*)

Із погляду позначення джерел інформації епістемічна модальність виділяє три типи знань. По-перше, це безпосередні знання, які спираються на сенсорне спостереження чи «підказуються» пам'яттю. Далі, проміжну позицію між знанням і незнанням посідає вивідне або непряме знання, отримане шляхом логічного висновку. І, нарешті, останню, третю форму знання складають знання «з других рук», набуті у процесі міжособистісної комунікації. Висловлювання, сформульовані на основі зазначених типів джерел інформації, не завжди можуть дати повну й абсолютно достовірну картину об'єктивної дійсності, відповідно, вони характеризуються різним ступенем повноти.

З цього погляду епістемічна модальність суджень – це виражена в судженні інформація про характер прийняття і ступінь обґрунтованості знання.

Для успішного обміну інформацією між учасниками комунікації потрібне чітке розуміння змісту висловлювань для подальшого прийняття або неприйняття вираженого в них змісту – фактичних даних, думок, оцінок, прогнозів тощо. Прийняття чужих висловлювань залежить від численних чинників – об'єктивних і суб'єктивних, внутрішніх і зовнішніх.

Найважливіші з них – дві категорії, тобто *позалогічні* та *логічні* чинники. Кожна з яких визначає особливий характер прийняття інформації й одночасно – особливий епістемічний статус судження: судження, засновані на віруваннях (віра), або судження, засновані на об'єктивній інформації (знання).

До факторів позалогічного впливу, що забезпечує позитивне сприйняття суджень, належать:

- прагматичний інтерес;
- усталені традиції;
- громадське і особисте навіювання;
- думка «авторитетної особи» etc.

Подібного роду вплив у соціальному середовищі суперечить традиційній науковій практиці, оскільки при систематичному застосуванні він призводить до некритичного прийняття чужих думок і формування на їхній основі різного роду догматичних вірувань. За епістемічним статусом будь-які вірування відрізняються стихійним прийняттям чужих думок, тобто без їх критичної перевірки на предмет істинності чи хибності, без характеристики їх як такі, що заслуговують на осуд або ж, навпаки, таких, що гідні поваги.

Чинники логічного впливу зумовлюють сприйняття судження як істинного чи хибного залежно від ступеня його обґрунтованості іншими судженнями, достовірність яких не викликає сумніву. Наукове пізнання характеризується тим, що допускає прийняття лише таких суджень, які спираються на встановлені у науці знання, отримані завдяки досвіду, чи визнані більшістю теоретичні положення. Обґрунтовані таким чином судження набувають епістемічного статусу знань.

Оцінка достовірності висловлюваного судження є найважливішою характеристикою епістемічної модальності знання. За ступенем обґрунтованості серед знань розрізняють два класи суджень, що не

перетинаються: а) судження категоричної достовірності; б) судження проблематичної достовірності.

Судження *категоричної достовірності* – це досить обґрунтовані судження. Їхня істинність чи хибність встановлюються або шляхом безпосередньої перевірки, або є опосередковано, тобто через підтвердження емпіричними фактами чи теоретичними положеннями. Характер модальності суджень категоричної достовірності можна виразити з використанням двох операторів: *доведеності (верифікованості)* та *спростування (фальсифікованості)*.

Категорична достовірність, подібно до понять істинності/хибності, є такою модальною характеристикою судження, яка не має властивості змінюватися за ступенями. Про два категоричні судження не можна стверджувати, що одне з них «більш достовірне», ніж друге. Якщо судження достатньо обґрунтоване, воно вважається доведеним, отже (категорично) достовірним, тобто істинним чи хибним.

Приклад німецькою мовою: Beispiel mit logischer Analyse (Deutsch)

1. Kategorische Urteile

Nehmen wir zwei kategorische Urteile:

S1: „Alle Menschen sind sterblich.“

S2: „Sokrates ist ein Mensch.“

Beide sind kategorische Aussagen, тобто вони або істинні, або хибні – без градацій «більш» чи «менш» достовірні.

2. Warum kann man nicht sagen, dass eines ‘verlässlicher’ ist?

In der klassischen Logik gilt:

3. Logische Analyse des Schlusses

Aus den beiden Urteilen ergibt sich ein syllogistischer Schluss:

S1: Alle Menschen sind sterblich.

S2: Sokrates ist ein Mensch.

→ Konklusion (S3): Sokrates ist sterblich.

Diese Struktur entspricht dem klassischen syllogistischen Modus Barbara (AAA–1):

Prämisse 1: Alle A sind B.

Prämisse 2: Alle C sind A.

Schluss: Alle C sind B.

4. Was zeigt das für die Frage nach „Zuverlässigkeit“?

Die Prämissen (S1, S2) sind entweder wahr oder falsch.

Die Konklusion (S3) ist notwendig wahr, wenn die Prämissen wahr sind.

Keines der Urteile ist „zuverlässiger“ als das andere; jedes hat denselben logischen Status: → kategorisch wahr oder kategorisch falsch, без ступенів.

Kurze Zusammenfassung (Deutsch)

„Da kategorische Urteile nur wahr oder falsch sein können, lässt sich ihre Zuverlässigkeit nicht abstufen. Ein hinreichend begründetes Urteil gilt als bewiesen und damit gültig; seine logische Richtigkeit ergibt sich allein aus der Argumentform.“

У психологічному плані (категорично) достовірне знання відрізняється повною відсутністю сумнівів в істинності висловленого судження. Водночас відсутність сумнівів ще не свідчить про категоричну достовірність судження. Воно визнається таким лише у випадку, коли наявні достатньо вагомі підстави – логічні або емпіричні.

До проблематичних належать судження, які не можна вважати достовірними через їх недостатню обґрунтованість. Оскільки точно не встановлено істинність або хибність цих суджень, то вони отримали відповідні назви – *проблематичні* або *ймовірні*. Найчастіше підставою для відповідної кваліфікації таких суджень є сума різнохарактерних аргументів/доводів, нерівноцінних із погляду вмотивованості та доказової сили. Як правило їх оцінюють диференційовано, тобто з урахуванням різної «ваги» кожного з них.

На відміну від суджень категоричної достовірності *проблематичні судження* градууються за ступенем переконаності мовця в достовірності

повідомлюваного. Зазвичай задовольняються такою порівняно приблизною градацією ймовірностей: «*малоймовірно* : *однаково ймовірно* : *дуже ймовірно*».

Проблема достовірності/недостовірності суджень досить докладно висвітлена в літературі. З погляду дослідників, ідеться не про те, щоби комуніканти в певних питаннях знали істину, а про те, що повна достовірність стосується лише їхньої особистої позиції.

Приклад 1 німецькою мовою. Beispiel: „mal *wahrscheinlich*: gleich *wahrscheinlich*: sehr *wahrscheinlich*“

S1 (wenig *wahrscheinlich*): „Es ist wenig *wahrscheinlich*, dass der Bus genau in dem Moment ankommt, in dem ich zur Haltestelle gehe.“

S2 (gleich *wahrscheinlich*): „Es ist ebenso *wahrscheinlich*, dass die Sitzung heute länger dauert, wie dass sie pünktlich endet.“

S3 (sehr *wahrscheinlich*): „Es ist sehr *wahrscheinlich*, dass die Temperaturen im Sommer steigen.“

Logische Analyse

Diese Aussagen gehören nicht zu den kategorischen Urteilen (die bivalent – wahr oder falsch – sind). Sie drücken gradierte Wahrscheinlichkeiten aus, тобто:

S1: Die Basiswahrscheinlichkeit ist niedrig, aber nicht Null.

S2: Die Wahrscheinlichkeiten zweier möglicher Sachverhalte stehen in einem Gleichgewicht.

S3: Ein Sachverhalt besitzt wesentlich höhere Evidenz und tritt mit großer Wahrscheinlichkeit ein.

Hier haben wir kein bivalentes Wahrheitsmodell, а прогнозування, в основі якого лежить неповна інформація. Логічний статус цих висловлювань не визначається формою, а залежить від емпіричної оцінки ситуації.

Приклад 2 німецькою мовою. Problem der (Nicht-) Gewissheit von Urteilen

Aussagen zweier Personen

S4 (Person X): „Ich bin sicher, dass unser Projekt diesen Monat abgeschlossen wird.“

S5 (Person Y): „Ich halte es für möglich, aber nicht sicher, dass das Projekt diesen Monat endet.“

S4 і S5 не суперечать одне одному. Вони не претендують на універсальну істинність. Обидва висловлення не є катаричними судженнями, а є суб'єктивними оцінками ступеня впевненості.

У класичній логіці значення „*ich bin sicher*“ (я впевнений) не гарантує істинності висловлення, а лише фіксує стан свідомості мовця. Тому: Die vollständige Gewissheit betrifft nicht den objektiven Sachverhalt, sondern die persönliche Position des Sprechers. Тобто достовірність у таких висловленнях – не онтологічна, а епістемічна.

Зрозуміло, що достовірність не можна віднести до об'єктивної модальності, оскільки категоричне твердження може бути хибним із позиції реального стану речей.

Когнітивні процеси, пов'язані з епістемічною оцінкою об'єкта судження, на рівні вираження уже формують суб'єктивні думки адресанта, які можуть набувати різноманітні форми, що відрізняються ступенем вмотивованості, верифікованості, можливості їх спростування (пор. [118]).

М. А. Дмитровська пропонує до всіх суджень у межах проблематичної достовірності застосовувати термін *думка* та поділяти їх на два види: *думка-оцінка* та *думка-припущення*. Під *думкою-оцінкою* вона розуміє суб'єктивне верифіковане знання, яке для мовця, на відміну від слухача, має статус суб'єктивної істини. *Думка-припущення* – неверифіковане знання, яке повідомляється мовцем із різним ступенем впевненості у його достовірності.

Науково-популярний дискурс як один із видів публіцистичного дискурсу призначений справити абсолютно конкретний вплив на реципієнта. Тому важливо з'ясувати, яке завдання ставить перед собою

адресант, висловлюючи думку (оцінку чи думку-припущення), та яка комунікативна настанова цієї думки [39].

Саме поняття проблематичної достовірності передбачає цілий спектр значень, які передають різні ступені достовірності інформації. Ця властивість притаманна багатьом мовам.

Як приклад розглянемо функціонально-семантичне поле ступеня упевненості. Дане поле являє антонімічно-синонімічний ряд градуальної зміни ознаки упевненості, де два полярні значення (упевненість/непевненість) знаходяться на протилежних полюсах ряду, а решта значень, що маркують градуальні зміни ступеня упевненості/непевненості, розташовуються між двома цими полюсами. Так, думка-припущення, яка демонструє найбільший ступінь упевненості мовця, розташовується ближче до полюсу модального значення впевненості, а ті елементи проблематичної достовірності, що виражають сумнів адресанта в достовірності повідомлення, розташовано на полюсі модального значення неупевненості.

Дана шкала виглядає таким чином:

Безумовно (англ. Certainly; нім. Sicherlich)

Очевидно (англ. Obviously; нім. Offensichtlich)

Має бути (англ. Must be; нім. Das muss es sein)

Думаю (англ. I think; нім. Ich finde)

Імовірно (англ. Likely; нім. Wahrscheinlich)

Можливо (англ. Perhaps; нім. Vielleicht)

Сумніваюся (англ. I doubt (it); нім. Ich bezweifle es)

Зона сумніву, будучи складовою епістемічної модальності, відображає той факт, що автор сам не має знання, необхідного для твердження про достовірність сказаного ним. Результат розумової діяльності адресанта-відправника повідомлення – припущення про те, що між знанням і висновком існує певний зв'язок. Суб'єктивність такої позиції адресанта очевидна, оскільки спирається на його власний досвід.

Цікаво те, що при висловленні сумніву незалежно від того, який маркер невпевненості вживається мовцем (*напевно, здається, можливо тощо*), у висловленні завжди наявний висновок, якого має дійти слухач. Оскільки адресат позбавлений можливості дізнатися ступінь достовірності повідомлення, то він мусить покладатися на отриману з певного джерела інформацію, зважаючи в тому числі на компоненти невпевненості, включені в зону проблематичної достовірності функціонально-семантичного поля епістемічної модальності. У даному випадку суперечності між наявністю в одному висловлюванні *і висновку, і суб'єктивно-модального значення невпевненості* ніяк не виключають один одного, а співіснують, накладаючись один на одного.

Параметри істинності думки-припущення можуть виходити з попереднього досвіду говорить і виражати не гіпотезу, а впевненість. Отже, це зона, що характеризується найбільшою упевненістю мовця.

Попередній досвід мовця, який висловлює думку-припущення, може виражати не гіпотезу, а впевненість, для чого мовець використовує мовні засоби, які маніфестують переконаність в істинності судження. Аспекти суджень, що характеризуються найбільшим ступенем упевненості мовця, утворюють зону так званої «епістемічної запоруки». Чим вище упевненість адресанта в достовірності пропозиції, тим більшою мірою «епістемічної запоруки» характеризується семантика модального предиката. У тих випадках, коли ступінь впевненості досить високий, думка-припущення наближається до знання категоричної достовірності.

Приклади німецькою мовою. Ein Sprecher bewertet die Wahrscheinlichkeit eines Sachverhalts mit zunehmender Sicherheit. Beispielsätze:

Geringe Sicherheit (Vermutung): „Es könnte sein, dass Maria schon angekommen ist.“ (Modalverb: „könnte“ – schwache epistemische Absicherung)

Mittlere Sicherheit (plausible Annahme): „Es dürfte sein, dass Maria inzwischen angekommen ist.“ („dürfte“ – höhere epistemische Wahrscheinlichkeit, aber kein Wissen)

Hohe Sicherheit (fast Gewissheit): „Maria muss inzwischen angekommen sein.“ („muss“ – starke epistemische Schlussfolgerung, nahe an kategorischer Gewissheit)

Важливим є таке запитання: чи можна вважати думку-припущення з високим ступенем впевненості мовця тотожною знанню категоричної достовірності? Між цими двома категоріями існує лише опосередкована тотожність. Думка-припущення при високому рівні впевненості адекватна неповному знанню, але вона не відповідає повному (істинному) знанню.

Розглянемо деякі положення: ступінь упевненості перебуває в прямій залежності від імовірнісної оцінки думки. Однак упевненість не є результатом логічності даного умовиводу. Упевненість у достовірності інформації, що повідомляється, може виникнути і під впливом різного роду факторів, що виникають спонтанно. Ці чинники найчастіше мають індивідуальний неусвідомлений характер (наприклад, особисті інтереси або схильності мовця, належність його до певної релігійної конфесії, прагматика повідомлення тощо [103]). У цьому випадку мовець навмисно видає бажане за дійсне, підкоряючись власним інтересам.

За умови, коли думка побудована не на логічних доводах і не на сенсорній інформації, формується немотивована думка-оцінка. Вона реалізується у формі інтелектуальних та емоційно-оцінних суджень, які мають в основі ту саму модель світу, яку кожен індивідуум будує на підставі персонального знання й особистого життєвого досвіду. Судження, побудовані за цим принципом, для кожної окремої особи можуть мати статус суб'єктивної істини. Безумовно, їх можна оскаржити, але спростувати ці судження ніяк не можна:

«Знаєш, на війні гірко всяко буває: можна і не повернутися. – What if they were so confused, and had been so deliberately confused, that they couldn't respond».

У багатьох випадках думка-оцінка має аксіологічний характер. Це часто відображається в семантиці висловлювання:

«This failure to provide proof, was later said to be unnecessary because Bin Laden, in a video allegedly found in Afghanistan admitted responsibility for the attacks» – «Захоплення заручників на Дубровці було на руку як ісламістам, так і військовим, які годуються війною».

За характером використання мовних засобів думка-оцінка при високому ступені впевненості мовця зближується не з думкою-припущенням, а зі знанням категоричної достовірності. У свідомості мовця не передбачається навіть можливості помилки, і цей стан підтримується вживанням засобів вираження впевненості адресанта в достовірності інформації, що повідомляється (*obvious, in fact*).

Дуже часто в науково-популярних передачах і статтях можна знайти твердження спікера, не підкріплені достатніми підставами, коли він бере на себе сміливість категоричного висловлювання. Такі сентенції несуть у собі *декларативну модальність*, яка, будучи думкою-оцінкою в складі семантичного поля епістемічної модальності, виражає заяву автора, не підкріплену будь-якими фактами або досвідом. Реченням із декларативною модальністю властива висока категоричність. Наприклад:

«Певно, її збираються навіть подовжити, щоб вона була не однією з, а найдовшою у світі. – It shall be determined by various influential factors».

У цьому прикладі адресант без жодних доказів, не припускаючи можливості зворотного тлумачення, робить категоричну заяву. Тобто тут ми маємо справу з декларативною модальністю, тоді як, поза сумнівом, більш доречним було би використати *гіпотетичну модальність*: *«Можливо, її збираються подовжити, щоби вона була не однією з, а найдовшою у світі».*

Прагматичні тактики такого роду треба класифікувати як «активацію» думки, тобто уявлення думки як істинного знання. Цей прийом широко використовується не лише в публіцистичному, але й нерідко в науково-популярному дискурсі. При цьому часто у пропозиціональну частину висловлювання включаються елементи хибної «епістемічної запоруки».

Декларативна модальність, на превеликий жаль, значно поширена в текстах науково-популярних передач. Причини цього, на нашу думку, можуть бути такі:

- невдала спроба переказу ідей різних учених без належного критичного аналізу;
- усвідомлене (чи несвідоме) бажання спростити наукову проблему;
- недостатня увага до форми викладу наукових ідей.

Відзначимо, що проблемою є мала вивченість модальності як прагматичної категорії в цілому й епістемічної модальності наукового тексту зокрема.

Різноманітні модальні засоби від актуалізаторів сумнівної оцінки до елементів «епістемічної запоруки» забезпечують передачу різного ступеня впевненості автора в достовірності речення. Отже, вираженню думок у складі функціонально-семантичного поля епістемічної модальності властива велика різноманітність компонентів, між якими інколи важко провести чіткі межі.

Безпосереднє відношення категорії епістемічної модальності як до ментального явища мають евіденційні форми та засоби актуалізації семантики епістемічного статусу висловлювання. Тож, у межах даного дослідження істотним уявляється знаходження точок їх дотику в сучасних українській та англійській мовах.

Спочатку слід зауважити, що в лінгвістиці останнього часу обговорюється можливість об'єднання цих категорій в одну. Питання про

те, чи вони становлять дві категорії, чи одну, не має однозначної відповіді. Кожен із підходів має як своїх прихильників, так і опонентів.

Форми евіденційності в мові не можуть бути віднесені до категорії епістемічної модальності через те, що вони не стосуються оцінки мовцем ступеня достовірності пропозиції, а характеризують лише один із параметрів ситуації, позначеної пропозицією, власне – джерело інформації.

Відповідно до іншої думки, у мовознавстві не існує достатніх підстав ані оголошувати евіденційність простим різновидом епістемічної модальності, «ані трактувати евіденційність і епістемічну модальність як нічим не пов'язані категорії» (І. В. П'янковська). Автор обґрунтовує такий підхід тим, що в «деталізованих» системах евіденційні показники не мають або майже не мають модального навантаження на відміну від бінарних систем, у яких будь-яка непряма інформація виявляється менш достовірною, тоді як у «деталізованих» системах такого не спостерігається.

Для зіставлення змістового плану зазначених категорій, безумовно, слід уточнити їхній семантичний потенціал. Тривалий час така «екзотична», за образним висловлюванням категорія, як евіденційність, не практично не привертала уваги фахівців-мовознавців, що нині компенсується дещо підвищеним інтересом до неї. Уперше термін *евіденційність* був уведений у науковий обіг Францом Боасом, хоча значного поширення він набув після роботи Р. О. Якобсона. Прямуючи в руслі його ідей, ми позначаємо терміном *засвідчення* дієслівну категорію, яка охоплює такий ланцюг подій: «повідомлюваний факт» → «наявність факту повідомлення» → «передавання факту повідомлення». Інакше кажучи, необхідно визначити джерело інформації про обговорюваний факт. Сама є інформація може дійти до адресата одним із трьох способів: 1) через чуттєве сприйняття; 2) шляхом застосування логічних операцій умовиводу; 3) безпосередньо повідомленням відомостей.

Наявний і досвід більш докладної класифікації джерел інформації. Залежно від прямого чи особистого доступу мовця до ситуації у цій студії

ми розрізняємо «пряму» (мовець спостерігав ситуацію) VS «непряму» (мовець не спостерігав ситуацію), а також «безпосередню» (мовець мав особистий доступ до фактів) VS «опосередковану» (мовець не мав особистого доступу до фактів) інформацію. При цьому перелічені типи інформації практично ніяк не співвідносяться один з одним, хоча пряма інформація безпосередньо стосується мовця на противагу до непрямой інформації, яка може мати як особистий, так і опосередкований характер.

Прямі джерела інформації далі поділяються на візуальні (зорове спостереження ситуації), сенсорні (сприйняття ситуації іншими органами чуття) і «ендофоричні» (внутрішні відчуття мовця). Непрямі джерела інформації включають інферентиви (висновок про ситуацію за її результатами) і презумптиви (висновок про ситуацію на підставі логічного міркування).

На наш погляд, семантичний потенціал поняття епістемічного статусу висловлювання є істотно ширшим, ніж евіденційність, оскільки, окрім позначення джерела знання, на базі якого формулюється висловлювання, містить ще такий компонент, як рівень повноти картини про навколишній світ.

У сучасній англійській мові практично в межах одного мовного рівня функціонують одиниці, що маркують різний рівень повноти, упевненості чи довіри щодо інформації, на основі якої формулюється висловлювання. Проте не можна не відзначити важливість евіденційної таксономії різноманітних джерел інформації, які формують наші знання про довкілля.

Мовні засоби, за допомогою яких автор може виражати в реченні не факти, а своє ставлення до них, у західній профільній літературі часто позначаються терміном *hedges*, а у вітчизняній лінгвістиці їх називають засобами вираження модальності.

Завдяки зафіксованій у психіці будь-якого індивіда і використаній у мисленнєвому процесі системі оцінок та чи та інформація набуває для нього властивості аутентичності (достовірності) чи ймовірності. У

результаті оцінювання цієї інформації суб'єкт мовлення може інформувати і висловлювати в тексті своє переконання чи тільки думку, або навіть припущення щодо того, про що повідомляється.

У складі інформаційно-оцінних сентенцій, покладених основу наукових текстів різними мовами, знаходимо різні засоби вираження впевненості, сумніву та неповної впевненості в істинності повідомлюваного. Ці засоби вважаються детермінативами, або маркерами когнітивної діяльності суб'єкта мовлення – автора-творця науково-популярного тексту. Мовці дедалі частіше вдаються до актуального явища «мовного відгородження», або *hedging*, а також до способів репрезентації цього феномена в сучасних англійській та українській мовах.

Власне, «відгородження» є прагненням учасника розмови, який найчастіше говорить чи пише, тим чи тим способом «відгородитися» своїм мовленням від тверджень інших комунікантів. Ба більше, можна стверджувати, що мовне відгородження дістає нового трактування у царині комунікативної лінгвістики. Нашою метою в цьому розрізі будуть визначення поняття «градуальної комунікації», неявного говоріння, відгородження, або «*hedging*», а також короткий аналіз цих лінгвістичних явищ із позиції фонології, семантики, прагматики, синтаксису та стилістики (пор. [79], а також [18; 67]), а також виявлення нових концептуальних аспектів відгородження в комунікації.

Приклади німецькою мовою: „*In der kommunikativen Linguistik erhält das Konzept der Abmilderung eine neue Interpretation. Unser Ziel ist es, die Begriffe ‚graduelle Kommunikation‘, implizites Sprechen und sprachliche Abgrenzung (Hedging) zu definieren sowie diese Phänomene aus der Perspektive der Phonologie, Semantik, Pragmatik, Syntax und Stilistik zu skizzieren. Außerdem sollen neue konzeptuelle Aspekte des Hedgings in der Kommunikation aufgezeigt werden.*“

Чи не абсолютно першим у зазначеному напрямку ми вважаємо Д. Болінджера з його основним дослідженням «*Generality, Gradience, and*

the All-or-None» [256]. У Д. Болінджера «градуальна комунікація» полягає в тому, що під час спілкування виникають моменти, коли мовець змушений вдаватися до використання висловів, що позначають «усе або нічого». Через те, що мовець постійно розумово оперує неоднозначними фактами, закладеними в мові, власне, і виникає двозначність.

Неясність автор вбачає у збігу двох «постійних», наприклад, двох кореневих морфем: / --- spear (weapon) --- / i / --- spear (shoot)---/. Щоби не виникало такої неясності, автор пропонує використовувати такі слова, які не спричиняють двоїсте судження, наприклад, Замінити / spear / на синоніми / javelin / або / lance /.

Відомий фізик Р. Бойль (1627–1691), виступаючи публічно, якимось визнав: «*I... speak so doubtingly, and use often perhaps, it seems, it is not improbable and other such expressions, as argue a diffidence to the truth of the opinions I incline to ...*». (Пор. із прикладом німецькою мовою: «*Ich spreche so zweifelnd und verwende oft Ausdrücke wie vielleicht, so scheint es, es ist nicht unwahrscheinlich und ähnliche, die eine Scheu vor der Wahrheit der Meinungen, zu denen ich neige, zum Ausdruck bringen ...*»).

Непряма комунікація дозволяє обрати нейтральну позицію стосовно висловлення. Мовлення завжди будується як факт, що має певний зовнішній світ (дійсність), з яким воно співвідноситься, а дійсність, як зазначав Ш. Баллі, може бути не тільки об'єктивною, але й мислимою, тобто уявною. І лінгвістично суттєвим параметром тут є істинність, до якої зобов'язує себе мовець уже самим змістом свого висловлювання. Пор., наприклад, вислів «Іван знає, що X ...», де активні семантичні процеси в комунікації спілкування X – істинно, а вислів «Іван вважає, що X ...» знімає зобов'язання за достовірність сказаного. Останнє набуло широку інтерпретацію, породивши нове лінгвістичне явище, назване Дж. Лакоффом «hedging», або принцип «семантичного відгородження». Сам автор метафорично переніс властивості і дію живої огорожі на лінгвістичне поняття. Визначаючи логічні властивості слів і фраз, таких як

rather, largely, in a manner of speaking, very, Дж. Лакофф доходить думки про їхню здатність характеризувати поняття більш-менш точно (*more or less fuzzier*) [100].

Передумовою ж для «hedging» слугували дослідження теорії «непевної множинності» («fuzzy set theory»), пов'язаної з іменами Л. Заде та У. Вайнрайха. Так У. Вайнрайх увів у науковий обіг термін *металінгвістичний оператор* [141], який згодом став прототипом лінгвістичного феномена «hedging». Він підкреслює, що подібне явище існує для кожної мови, хоча слід відзначити, що явище «hedging» властиве передусім англійській мові.

Інший концепт, дотичний до «hedging», це – «очевидність» (evidentiality), що визначається як будь-яке лінгвістичне вираження щодо знання [63].

Поняття «невизначеності» (vagueness) корелює з «hedging» за допомогою таких висловів, як *about, sort of* (нім. *ungefähr, in der Art von*), які вказують на кількість і якість, що дуже близько до поняття «непевної множинності» (fuzzy sets).

Ще одним поняттям, що перетинається з «hedging», є т. зв. «пом'якшення» висловлювання (attenuation, mitigation). Цей процес передбачає зменшення впливу ілокутивної сили [108].

При аналізі способів реалізації непрямой комунікації особливе місце слід відвести метафорі. Аристотель відносить до основних достоїнств метафоричних перенесень їхні евристичні властивості: «метафори містять загадку» і становлять єдиний засіб мови, здатний висловити «невимовне», [...] перед нами алегоричне слововживання, а «все алегоричне неясно».

На певному етапі еволюції неминуха трансформація розумових процесів: статичний спостережно-пізнавальний характер мислення змінюється перетворювально-діяльнісною активністю, унаслідок чого процес пізнання в цілому набуває егоцентричної спрямованості.

Що стосується «внутрішнього світу» інтерпретатора, то тут ми маємо вдатися до розгляду небазисних предикатів пропозиційної настанови: *уважати, думати, здаватися* тощо. Вони дають змогу автору судження «замаскувати» свою установку стосовно пропозиції. Так, предикат *сумніваюся, щоб ...*, передаючи заперечення вкладеної пропозиції, не є негативним предикатом: мовець ніби «відгороджується» від відповіді, зменшуючи ступінь достовірності.

Приклади німецькою мовою: *erwägen, denken, scheinen usw. Sie erlauben es dem Verfasser des Urteils, seine Haltung gegenüber der Aussage zu „verbergen“, „Ich bezweifle, dass ...“.*

1.2. Науково-популярний дискурс і його місце з-поміж інших типів наукового дискурсу

Термін *дискурс* уже досить давно широко вживається сучасними мовознавцями. При цьому треба відзначити, що зміст зазначеного поняття суттєво відрізняється у представників різних напрямків у галузі філології. Так, представники західної школи в основному спираються на категорію епістемічної модальності при аналізі поняття «дискурс». Примітною особливістю такого підходу є аналіз функціональних особливостей дискурсу. Особлива увага при цьому часто приділяється власне засобам вираження. Прагматична спрямованість цього напрямку є очевидною [105; 62].

Зазначимо, що автори вітчизняних наукових праць у галузі філології за зразком праць представників західного напрямку часто також вкладають у поняття «дискурс» різноманітні сторони епістемічної модальності як логічного, так і емоційно-оцінного плану. На відміну від представників західного напрямку обсяг поняття «дискурс» у тлумаченні вчених вітчизняної школи значною мірою відрізняється. Тут основна увага приділяється вивченню таких особливостей дискурсу, як:

- характер його складових елементів та їхній взаємозв'язок при актуалізації різних типів дискурсу;
- взаємозв'язок дискурсу із суміжними категоріями мовленнєвої діяльності людини;
- варіативна сторона функціонального навантаження дискурсу (пор. [86]);
- теоретичні особливості опису дискурсу в роботах сучасників.

Автори пропонованої студії також належать до представників такого напрямку дослідження, й у цьому зв'язку ми вважаємо за доцільне дати таке визначення дискурсу: *це конкретна маніфестація усного або письмового мовлення, конкретний складний і впорядкований процес або результат*

мовлення, індивідуальний мовний акт, об'єкт міжособистісної комунікації.

Як видно з наведеного визначення, однією з найбільш важливих характеристик дискурсу є той факт, що він реалізується в соціальному континуумі. Цікавим є той факт, що при аналізі письмового та усного мовлення лінгвісти вживають різні терміни при аналізі однорідних феноменів, наприклад, «речення – висловлювання», «частина речення – синтагма», «розділові знаки – сегментація мовного відрізка», «буква – звук» та ін.

Дискурс, існуючи, як уже було зазначено, у двох формах, є продуктом, що відображає момент генерування мовлення. Таким чином, дискурс на відміну від тексту має спонтанний характер, власну структуру і своєрідні закономірності функціонування в процесі комунікації.

Актуальність проблеми розрізнення двох зазначених вище понять (тексту і дискурсу) аж до сьогодні є однією з найбільш дискусійних у лінгвістиці. Такий стан спричинений тим, що дискурс є багатоплановим феноменом, що певною мірою перетинається з поняттям тексту, з одного боку, і чітко відмежований від цього поняття необхідністю розгляду екстралінгвістичних умов комунікативного акту – з іншого. Сума мовних, соціологічних, національних особливостей комунікації у взаємодії з текстом розглядається сучасними вченими як дискурс.

Тут доречно навести визначення дискурсу як вербалізованої в певний спосіб розумової діяльності, що (а) розуміється як сума процесу і результату та (б) наділена як власне лінгвістичними, так і екстралінгвістичними рисами.

Всебічний аналіз поглядів щодо трактування феноменів «текст» і «дискурс» не лише продемонстрував існування очевидного зв'язку між цими явищами (наявність певних точок перетину між ними), але й дозволив окреслити дистинктивні характеристики, що відрізняють ці два феномени.

Підбиваючи підсумок сказаному, слід дати визначення, якого автори пропонованого дослідження будуть дотримуватися надалі при вивченні змісту поняттєвої категорії «дискурс». Отже, це *комплексна реалізація тексту в сумі з екстралінгвальними особливостями актуалізації даного тексту*.

Екстралінгвальні особливості актуалізації науково-популярного дискурсу, що є об'єктом даної студії, становлять значний інтерес для сучасної філології. У першу чергу це пов'язано з відсутністю в науковій літературі однозначного розуміння змісту цього питання, недостатністю систематизації наявних емпіричних даних і нечіткістю аргументації теоретичних узагальнень.

Однією з визначальних особливостей науково-популярного дискурсу є наявність посилань на авторитетні джерела, відомих авторів, які тісно пов'язані з наявністю таких явищ, як «хеджинг», або «фігура іншого», «чужого». Використання висловлювань, думок, суджень, емпіричного матеріалу «іншого» є тією основою актуалізації інформації, на якій побудовані представлені в науково-популярному дискурсі знання [91, с. 95].

Фігура «чужого» посідає особливе місце у працях сучасних дослідників. Це спричинено як наявністю кількох напрямків, що ставлять за мету вивчення даного феномена, так і відсутністю загальноприйнятого підходу до аналізу цього явища. Серед напрямків, які вивчають поведінку «чужого», слід назвати *інтертекстуальність, мета дискурс* ([92], пор. ще [66]) та *інтердікурс*.

Уведення до мовного континууму адресанта експліцитних лінгвістичних засобів вираження логіко-змістових та емоційно-оцінних значень, що вживаються кимось іншим, чітко демонструє «присутність іншого» в мовленнєвому відрізку продуцента. Такими засобами можуть бути лексичні одиниці (жаргонізми, книжкові лексеми, аббревіатури), граматичні структури (різноманітні синтаксичні конструкції непрямої

мови), стилістичні прийоми. Усі ці явища демонструють так звану неоднорідність науково-популярного дискурсу. Дослідження експліцитних форм мовних маркерів, що демонструють відсутність однорідності науково-популярного дискурсу, є одним із завдань нашої студії.

Значна кількість запозичених із першоджерел текстових фрагментів (цитати, порівняння, крилаті фрази, метафори та ін.) визначає експліцитну неоднорідність науково-популярного дискурсу. Наприклад:

*«As Hitler continues his conquest of Europe, he invades **Holland and Belgium** and plans to make a surprise "sickle cut" through the dense Ardennes Forest, leaving the Allies with little chance of escape».* (Пор. із прикладом німецькою мовою: *«Während Hitler seine Eroberung Europas fortsetzt, marschiert er in Holland und Belgien ein und plant, einen überraschenden „Sichelschnitt“ durch den dichten Ardennenwald zu machen, wodurch den Alliierten kaum eine Chance zur Flucht bleibt».*)

Запозичення даного текстового фрагмента очевидне: наявність лапок, посилання на джерело, часте застосування курсиву, коментарів – усі ці засоби є маркерами неоднорідності науково-популярного дискурсу, що мають експліцитний характер.

У даному випадку відзначимо важливу роль інтонаційних засобів у виділенні елементів, що маркують запозичений мовний фрагмент: паузи, гучність, мелодійний контраст, темпоральні зміни. Просодичне виділення мовленнєвих відрізків, що є індикатором неоднорідності усного типу науково-популярного дискурсу, сприяє однозначному сприйняттю переданої інформації як «присутність іншого» в мовленні (пор. [115]).

Експліцитні мовні засоби, що передають неоднорідність письмового варіанту науково-популярного дискурсу, утворюють іншу групу мовних елементів. До них належать уточнювальні елементи мовлення, такі як вступні частини речення, додатки, уточнення, що пояснюють джерело повідомлення/інформації. Ж. Отье-Ревю називає ці вставні компоненти «формулами наївного метадискурсу» (пор. ще [45; 74]). Наприклад:

«We know that the men that were supposedly the hijackers, had their houses, cars, credit cards, paid for by the U.S. Government». «Miss. Brooks, a famous writer, said she felt that black poets should write for black people; of all the awards she received, there was only one that meant a lot to her». (Пор. із прикладами німецькою мовою: «Wir wissen, dass die Häuser, Autos und Kreditkarten der mutmaßlichen Flugzeugentführer von der US-Regierung bezahlt wurden. „Miss Brooks, eine berühmte Schriftstellerin, sagte, sie sei der Ansicht, dass schwarze Dichter für schwarze Menschen schreiben sollten; von all den Auszeichnungen, die sie erhielt, gab es nur eine, die ihr wirklich viel bedeutete.»)

Головною ознакою належності будь-якого фрагмента комунікації до мета дискурсу [45] є його вербальний характер і однозначність кореляції з певною групою осіб, на яку робиться посилання в даній заяві. «Інший» в цьому випадку присутній у тих експліцитних мовних формах, які використовує автор повідомлення, не претендуючи при цьому на авторство викладеної інформації.

До найважливіших чинників «наївного метадискурсу» належить цілий спектр суб'єктивно-оцінних конотацій, що їх використовує комунікант при вираженні власного ставлення до висловлюваного. Так, наприклад, широка гамма висловів, що передають коливання, невпевненість, помилковість думки, уточнення і багато інших конотативні значення, становить значну частину лексичних одиниць, що маркують експліцитну неоднорідність:

«It is scientifically impossible that 12 tonnes of steel and titanium (as the article reads it) were vaporized by jet fuel». – «За словами старійшини, апокаліптичне тлумачення цих записів походить від західнохристиянського світогляду, а не від міфології майя». ». (Пор. із прикладом німецькою мовою: «Es ist wissenschaftlich unmöglich, dass 12 Tonnen Stahl und Titan (wie im Artikel behauptet) durch Kerosin verdampft wurden.»)

Розглядаючи проблеми присутності «чужого» з позицій інтертекстуальності, слід зазначити, що при вивченні науково-популярного дискурсу в першу чергу звертається увага на дослідження таких особливостей даного утворення, які безпосередньо зумовлені функціонуванням тексту. Сам термін «інтертекстуальність» спонукає до думки про вивчення відносин у межах текстового континууму. Якщо припустити, що тексти розташовані один стосовно одного в певному контексті за ознакою передування/слідування, то різноманітність виниклих змістових відносин кожного з поданих текстів з іншими величезне.

Ця особливість інтертекстуальності відбивається не лише в експліцитних, а й в імпліцитних способах передачі взаємозв'язків як на рівні внутрішньотекстових відносин, так і на рівні міжтекстових сполук. Ці останні зі свого боку безпосередньо позначаються на особливостях метадискурсу, що включається в текстову частину як складовий елемент.

Неоднозначність чинних поглядів із приводу визначення сутності поняття «метадискурс» спостерігається в наявності протилежних підходів мовознавців до даного питання. Деякі вчені вважають, що «метадискурс» охоплює лише такі компоненти, які становлять інструкцію до роботи з текстом для читача. Наприклад, «це питання обговорюється в третьому розділі» або «перейдемо до розгляду іншого питання» і т. ін. Інші, навпаки, [53] зводять розуміння «метадискурсу» до вживання таких мовних форм, як «Ми довели, що ...», «У дослідженні переконливо проілюстровано ...», «Я вважаю, що ...», «На мою думку/погляд» і велика кількість інших зворотів, які показують ставлення адресанта до висловлюваної інформації.

Описуючи маркери, які демонструють взаємозв'язок адресанта і реципієнта з дискурсом, ми не можемо оминати інтерпретацію представником сучасної американської школи К. Хайленд [104] змісту поняття «метадискурс». Автор розглядає три складові метадискурсу: 1) автор тексту; 2) сам текст; 3) реципієнт. За такого підходу головну роль при продукуванні семантичних відносин у мовленні і при змістовій

інтерпретації отриманої інформації грає метадискурс, що встановлює взаємозв'язок між різними частинами повідомлення.

Вивчення функціональних особливостей метадискурсу уможливило розгляд його з позицій впливу на його будову й актуалізацію автором повідомлення, з одного боку, і користувачем – з іншого. Відповідно до ступеня участі автора та користувача у формуванні змісту тексту було виявлено два типи метадискурсу, побудованого на двомірній взаємодії автора або з текстом, або з користувачем [104, с. 49]. За такого підходу явною є опосередкована авторська взаємодія з читачем в останньому типі метадискурсу, оскільки лише прямий контакт читача з продуктом авторської творчості (текстом) є результатом певної інтерпретації мовних засобів, що передають зміст авторського задуму.

Що стосується особливостей авторської творчості при написанні тексту, то тут спостерігається широкий спектр мовних засобів, які служать для переконання читача у власній правоті та достовірності інформації, що повідомляється. Одним із найпоширеніших способів у даному випадку є відсилка до джерела інформації, яке може бути представлене як авторитетним виданням, сумою достовірних доказів, об'єктивними емпіричними даними, так і усталеними упередженнями, домислами. Усі ці способи переконання користувача є різноманітністю форм втілення фігури «іншого» в метадискурсі науково-популярного характеру.

Наведемо приклади лексем-посилань в українській та англійській мовах: зі слів А, according to А; цитую, to cite, слідом за А, quoting А та багато інших. Пор. наведені нижче речення.

«Even Sir Isaac Newton made a calculation based on scripture that showed the Rapture could not happen before 2060». «Another story predicting doom in 2012 says that a new planet, variously described as Planet X, a planet/comet (which makes no sense), or the planet "Nibiru" is going to pass so close to the Earth as to cause earthquakes and tidal waves and all kinds of destruction, possibly even flipping the Earth completely upside down». (Пор. із

прикладами німецькою мовою: „Sogar Sir Isaac Newton stellte eine Berechnung auf Grundlage der Heiligen Schrift an, die zeigte, dass die Entrückung nicht vor 2060 stattfinden könne.“ „Eine andere Geschichte, die für 2012 den Untergang voraussagt, besagt, dass ein neuer Planet, der mal als Planet X, mal als Planet/Komet (was keinen Sinn ergibt) oder als Planet „Nibiru“ bezeichnet wird, der Erde so nahe kommen wird, dass er Erdbeben, Flutwellen und Zerstörungen jeglicher Art verursacht und die Erde möglicherweise sogar komplett auf den Kopf stellt.“)

Велика кількість прислівників і вставних слів, уживаних авторами в науково-популярних текстах, посилюють ефект тлумачення вже згаданого явища чи факту. При цьому широко використовується перифраз, повтор, паралельні конструкції, риторичні запитання, що імпліцитно часто представляють фігуру «іншого». Прикладами таких лексичних одиниць в англійській та українській мовах слугують такі: *зрештою – finally* (нім. *endlich*); *іншими словами – in other words* (нім. *mit anderen Worten*); *насправді – indeed* (нім.; *фактично – in fact* (нім. *tatsächlich*), *наприклад – for instance* (нім. *zum Beispiel*); *відомий як – known as* (нім. *bekannt als*); *a same – namely* (нім. *nämlich*); *скажімо – say* (нім. *sagen wir*) та ін.

Пор.: «*Indeed it was to be a creation of a new city out of the ashes and rubbles of war*». – «*Насправді, телевежу не можна назвати яскравим архітектурним творінням, та берлінці вигадали, як урізноманітнити її звичний вигляд*». (Пор. із прикладом німецькою мовою: «*Es sollte in der Tat die Erschaffung einer neuen Stadt aus der Asche und den Trümmern des Krieges sein*».)

Проведений огляд експліцитних вербальних способів вираження достовірності донесеної до користувача інформації уможливив висновок, відповідно до якого такі вербальні комплекси – це актуалізатори імпліцитної форми непрямой мови, які часто вказують на джерело повідомленої інформації.

Як показали дані, отримані при вивченні особливостей побудови науково-популярного дискурсу, ділянка взаємодії функціонально-семантичних полів інтердискурсу, метадискурсу і інтертексту являє значну частину об'єкта дослідження, що детально характеризується нижче.

Останнім часом науковий пошук у галузі дискурсології уможливив формування основи кореляції дискурсу й інтердискурсу як відношення створюваного до вже описаного. Цей підхід повністю змінив погляд на теоретичні передумови формування дискурсу, давши змогу по-новому зрозуміти всі важелі впливу інтердискурсу на епістемічну оцінку того чи того повідомлення.

Із цього погляду інформація про нове знання є науковою складовою науково-популярного дискурсу. З огляду на те, що наукова складова будь-якої інформації є сумою багатьох дискурсів, узагальнених у даному конкретному комунікативному творі, вона (сума) може розглядатися як інтердискурс.

Попередні результати нашої студії засвідчують, що динамічний розвиток структурних особливостей і комунікативних параметрів науково-популярного дискурсу уможливорює вирішення тих завдань, які ставить перед собою цей комунікативний акт. Основні завдання науково-популярного дискурсу, на наш погляд, такі:

1) установлення зв'язку з адресатами (для досягнення цієї мети необхідно мати інформацію про соціальний статус слухачів, рівень їхньої освіти, їхній світогляд, запас їхніх знань та їхню здатність правильно інтерпретувати почуте або прочитане);

2) здійснення запланованого впливу на аудиторію (досягається наявністю таких чинників у мовленні автора: необхідні мовні засоби, логічна стрункість, аргументованість і емоційна насиченість тощо).

Всі зазначені чинники загалом характеризують науково-популярний дискурс.

Науково-популярний дискурс інформує не лише про факти, але й значною мірою про ставлення до них самого спікера. Це прямо вказує на модальну природу дискурсу, а також відображає наміри автора вплинути на реципієнтів (пор. [127]). До того ж науково-популярний дискурс часто використовує загальноприйнятну логічну схему аргументації і докази (висунення тези, подання необхідних і достатніх аргументів, вироблення висновку). При використанні такого набору засобів переконання основне завдання науково-популярного дискурсу (донесення до реципієнтів певних наукових знань і переконання їх у достовірності поданої інформації) успішно вирішується автором.

Побудову інформативної частини науково-популярного дискурсу можна порівняти з нанизуванням фактів на основний стрижень, який являє знання, а додаткові відомості, що пояснюють і уточнюють наведені емпіричні дані, посилюють стрижневу позицію знання. До таких конкретизуючих інформантів віднесемо ілюстративні комплекси, блоки доказів, аргументативні елементи та інші конструкти, що створюються для надання додаткових відомостей.

Нині в лінгвістиці популярна теорія мовленнєвих актів (пор. ще [78]). Її переваги, які дозволяють максимально врахувати особливості мовленнєвої поведінки всіх учасників комунікації [77], представлені такими положеннями:

- визначення мовного акту як продукування висловлювання мовцем із конкретною метою за певних умов комунікації, що є надійним фундаментом для планування дослідження та проведення вивчення мовленнєвих реалізацій;

- наявність трьох складових процесу комунікації: локуції, ілокуції і перлокуції (продукування мовлення, відповідність наміру мовця формі мовленнєвого відрізка і вплив даного висловлювання на адресата);

- оцінка успішності/безуспішності комунікації залежно від ступеня повноти виконання ілокутивного акта.

Сучасна теорія мовленнєвих актів зазнала численних коректив. Проте незалежно від того, які нові терміни з'являються для позначення складових явища, описаного в цій теорії, її наукове ядро не змінилося. Так, поява термінів на зразок *констативи*, *регулятиви* і *репрезентативи* (за класифікацією Ю. Хабермаса [81] на позначення ілокутивних актів або комунікативних і комісивних) фактично нічого не змінила в цій теорії, оскільки визначальна роль лишилася за ілокуцією.

З огляду на теорію мовленнєвих актів, спроектовану на аналіз матеріалу в нашій студії, а саме – епістемічної модальності, можна зробити висновок про прямий вплив ілокутивного висловлювання на зміну обсягу знань слухача. В рамках же здійсненого аналізу одним із його етапів, який не враховано в теорії мовленнєвих актів, є вивчення впливу конотативних значень на варіативність інформації, переданої епістемічною модальністю.

Важливою для нашєї студії є роль інтонації для актуалізації ілокутивного акта при передачі логіко-змістової та конотативної складових висловлювання в науково-популярному дискурсі (див. ще: [122]).

Науково-популярний дискурс за своїми стильовими характеристиками значною мірою збігається з науковим стилем, дублюючи частину його характеристик. З огляду на такі риси наукового стилю, як логічність, об'єктивність, неемоційність, багато хто із профільних фахівців вважає, що науковим текстам властива лише об'єктивна модальність, а саме – реалізація модальних значень можливості, потреби і повинності. Однак існує ще думка, за якою в деяких типах текстів наукового стилю наявне обов'язкове вираження авторського «я», що реалізується за допомогою різних мовних засобів.

Науково-популярному дискурсу авторське «я» необхідне не меншою мірою, ніж власне науковому стилю. Способи передачі тут власної позиції мовними засобами різноманітні. Одним із таких засобів є поєднання модального дієслова з особовим займенником 1 pers. sg. & pl.

З огляду на сказане необхідною умовою аналізу функціонально-семантичного поля епістемічної модальності ми вважаємо вивчення суб'єктивної та міжособистісної компонент зазначеної категорії в науково-популярному дискурсі. Зауважимо, що в науково-популярному дискурсі, крім епістемічної модальності, наявні також аксіологічна, деонтична та алетична модальності. Вивчення характеристик ділянок перетину функціональних полів цих видів модальності становить особливий інтерес для мовознавців.

Стосовно мовних особливостей передачі епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі: цікаво проаналізувати цей аспект у зіставленні з науковим дискурсом. Як свідчить експериментальний матеріал, кількісні показники науково-популярного тексту значно поступаються відповідним характеристикам текстів наукового жанру: обсяг тексту знижений у 5 разів, число посилань із точним зазначенням джерела зменшено в десятки разів, кількість ілюстративного матеріалу зведено до мізерних показників. До того ж у науково-популярному дискурсі найчастіше наукова термінологія замінюється загальноприйнятими лексичними одиницями, а іноді й лексикою сленгу. Такі відмінності двох зіставляваних жанрів не повинні дивувати, оскільки для науково-популярного жанру особливий інтерес представляє опис об'єкта вивчення, тоді як для наукового – процес дослідження з його доказовою базою та фактологією. Усі зазначені структурні особливості науково-популярного жанру розраховані на можливості сприйняття інформації пересічним споживачем, для якого засвоєння знань не має становити особливих труднощів.

Ще однією яскравою рисою популяризації наукових знань є широке використання діалогічних комплексів у науково-популярному дискурсі. Це можуть бути і запитально-відповідні репліки, і діалогічні єдності, що містять волонтеративні елементи. Безперечно, діалогічність науково-популярного дискурсу підвищує рівень його експресивності, що зі свого

боку позитивно впливає на підвищення ефективності сприйняття та засвоєння нової інформації.

Той факт, що науково-популярне викладення матеріалу узагальнює дані багатьох джерел, певним чином позначається і на мовних засобах акцентування знання в тексті, а також на формі викладення, на використанні автором різних маркерів тема-рема-тичної структури висловлювання. Варіативність лінгвістичних засобів найчастіше засвідчує зміну фігури «іншого» у повідомленій інформації.

Ще однією змінною, пов'язаною з використанням різноманітних засобів передачі інформації, є тематика науково-популярного дискурсу. Зміна топіків часто супроводжується певною зміною манери викладення і вживанням інших (у порівнянні з попередньою тематикою) мовних засобів різних рівнів. Таким чином взаємозв'язок форми викладення інформації з вмістом науково-популярного мовлення є однією з проблем, яка заслуговує пильної уваги дослідника. Спробуємо простежити цей зв'язок при зміні тематики науково-популярного дискурсу.

У фаховій літературі виділено п'ять підрозділів, що відрізняються один від одного тематикою викладення. Це:

- людина та її особливості (фізіологічні, психологічні, гендерні, соціальні, вікові);
- соціальна культурологія (загальнолюдські та національні культурні цінності, соціологія, політика, моральність);
- медицина (здоров'я людини і методи лікування);
- місце існування (біологія і довкілля);
- наука (результати досліджень точних наук: фізики, астрономії, хімії).

Матеріалом пропонованої студії є царина соціально-культурологічних відносин, що відбувається в науково-популярному дискурсі. Тут на матеріалі вибірки відзначено, що чим тісніше викладені факти, пов'язані з емоційно-психічним станом людини, тим виразніше

простежується посилення ролі інтонаційних засобів у популярному мовленні диктора. Значне зростання кількості слів, акцентованих за допомогою емоційного й логічного фразового наголосу, якісна зміна мелодичного малюнка висловлювання (наявність різких перепадів мелодики), уповільнення або прискорення темпу мовлення при одночасному збільшенні кількості та тривалості пауз, безперечно, засвідчує взаємозв'язок теми повідомлення та лінгвістичного способу її оформлення при популяризації будь-якої інформації.

1.3. Просодія – конститутивний компонент епістемічної семантики дискурсу

Питома вага досліджень сегментних і просодичних елементів мови [1; 61; 63; 71] у світовій фонетичній науці помітно змінюється на користь вивчення просодії [8; 34; 58; 59]. Зростання інтересу до неї пов'язане як із власне фонетичними потребами (опис просодичної системи як такої і дослідження взаємодії просодичних характеристик із сегментними), так і з новими «семантичними» завданнями (студіювання непропозиціональної семантики речення, реалізованої через просодію).

Термін *просодія* давньогрецькою (προσῳδία) означає 'наголос' і 'приспів', який виконують під музичний супровід. Раніше він використовувався на позначення особливостей вимови слів, зокрема їхньої довготи, висоти тону. Для графічної фіксації цих особливостей були спеціально введені спеціальні діакритичні знаки, які й називалися *prosodies*. До другого століття нової ери слово *просодія* позначало вже загалом мовленнєві характеристики, які не належали до сегментного рівня потоку голосних і приголосних звуків.

У сучасному мовознавстві термін *просодія* об'єднує фонетичні характеристики суперсегментного рівня, будучи синонімом терміна *інтонація*. Цей останній походить від латинського слова зі значенням 'говорити голосно'. У сучасному мовознавстві термін *інтонація* має семантику, дещо ширшу за його етимологічне значення, охоплюючи весь спектр фонетичних засобів, що оформлюють сентенцію на супрасегментному рівні. До них належать мелодика, гучність, темп (разом із паузацією), тембр, фразовий наголос і ритм (пор. [55; 62; 73; 98; 104]).

Серед лінгвістів не існує загальновизнаного підходу до поділу двох термінів *інтонація* VS *просодія* для характеристики фонетичної структури суперсегментних одиниць мовлення. Дехто з фахівців залишає за просодією лише коло питань, пов'язаних із системою наголосів, дехто

вважає термін *просодія* семантично більш універсальним. Ряд авторів вживає ці терміни як синоніми.

Вітчизняні описи фразової інтонації досі спиралися на обмежений набір конструкцій, і це свідчить про рівень уявлень щодо незначного набору вихідних ознак і їхні незначні можливості як поєднувальних елементів. Цьому відповідало й уявлення про функціонування інтонаційних одиниць: вони або пов'язувалися з «основними типами висловлювань», або розглядалися як невмотивовані одиниці типу фонем. Такий підхід створює великі труднощі як при фонетичному ототожненні конструкції, так і при її семантичній інтерпретації. Ці труднощі переконливо описані у працях голландських русистів С. Оде та К. Кейспер [95; 110].

Без сумніву, продуктивнішим є підхід, при якому дослідник виходить із функціональної мотивованості інтонації, вважаючи, що багатство просодичної форми відбиває численність інтонаційно висловлюваних значень і широкий спектр їх комбінацій. Нам же видається неможливим установлення остаточного інвентарію просодем без паралельного дослідження комбінаторики непропозиціональних змістів. Саме завдання опису набору інтонаційних конструкцій відходить на другий план перед завданням виокремлення елементарних просодичних компонентів і закономірностей їх комбінування при передачі змісту висловлення.

Найбільш докладно в сучасній науковій літературі досліджено систему просодичного оформлення синтагм. Проблема виділення синтагми в потоці мовлення пов'язана з наявністю трьох критеріїв існування цієї одиниці: а) семантичної завершеності; б) синтаксичної цілісності; в) інтонаційної єдності.

Серед семантичних чинників, які зумовлюють поєднання слів однієї синтагми, відзначимо ті, що забезпечують поєднання групи слів, які виражають у певному контексті єдине, хоча й складне поняття. Зокрема,

пов'язані за змістом лексеми, необхідні для розуміння групи в цілому, розташовуються в межах однієї синтагми. І, навпаки, при протиставленні існує тенденція виділяти в окрему синтагму кожен із членів антитези:

Мій батько працює інженером. || Мати | ніде не працює. ||

My father works at a firm. || My mother | doesn't work anywhere. ||

(Пор. із прикладами німецькою мовою:

Mein Vater arbeitet in einer Firma. || Meine Mutter | arbeitet nirgendwo. ||)

Суттєвий вплив на синтагматичне виділення слова має ступінь його самостійності: службові і напівсамостійні слова зазвичай не виділяються в окрему синтагму. Це стосується займенника, дієслова-зв'язки, допоміжних дієслів, числівників, більшості прикметників і т. ін.

Із семантичними чинниками, які зумовлюють синтагматичне членування фраз, тісно пов'язані чинники синтаксичні, зумовлені структурою речення, ступенем його поширеності, силою синтаксичного зв'язку між словами. Передусім це стосується частин складного речення: головного і сурядного [56]:

We'll have a walk, | if you stay indoors. ||

(Німецької мовою: *Wir machen einen Spaziergang, | wenn du drinnen bleibst. ||*)

Семантико-синтаксична цілісність синтагми набуває в мовленні свого інтонаційного вираження, що уможлиблює розгляд її як мінімальної самостійної інтонаційної одиниці. Єдність синтагми в усному мовленні досягається завдяки використанню комплексу просодичних засобів. До них належать мелодика, темпоральні характеристики, гучність, а також ритм і синтагматичний наголос. Синтагми оформлюються одним із базисних мелодійних контурів залежно від комунікативного типу висловлювання і його модально-емоційного забарвлення. Характер зміни інтенсивності в межах синтагми також підпорядковується певним закономірностям.

Контрольно важливу роль у синтагматичному членуванні виконують синтагматичний наголос і межсинтагменні паузи.

Роль різних складів у складі інтонаційного контуру нерівноцінна. Окремі склади чи навіть групи послідовних складів утворюють певні структурні елементи синтагми, які несуть певне навантаження. При проведенні інтонаційного аналізу синтагми звичайно виокремлюють такі основні елементи інтонаційної групи: ядро, заядерна частина, перед'ядерна частина [109]. Британські фонетисти, описуючи структурні одиниці висловлювання (синтагми), використовують інші терміни. О. Коннор [110] користується терміном *голова* замість *шкала*, тоді як Р. Кінгдон вважає, що *голова* – це перший наголошений склад, тому дослідник виключає перший наголошений склад зі складу шкали, називаючи цю останню *тілом*.

Слід підкреслити, що елементи синтагми завжди взаємодіють, утворюючи єдиний інтонаційний контур (мелодійний і динамічний), а відтак, і їхній роздільний розгляд виправданий лише при виконанні інтонаційного аналізу чи з метою навчання.

Фахова література оперує вкрай суперечливими поглядами не лише щодо питання про кількість і конкретний зміст функцій інтонації, але й навіть щодо підходів до дилеми: чи має взагалі інтонація будь-які функції в рамках мовної системи.

Діапазон різних поглядів збільшується від ствердження повної відсутності мовних функцій в інтонації до закріплення за нею чітко окресленого списку функцій, які не перетинаються. Так, інколи повністю заперечується наявність функцій в інтонації на тій підставі, що вона, на думку автора, передає інформацію тільки в разі заперечення логіко-семантичних значень слів (як, наприклад, при вираженні обурення у фразах типу: *Дякую! – Thank you! / нім. Danke schön!*). В інших же випадках роль інтонації вважається мінімальною. І все-таки переважає підхід, згідно з яким інтонація має функціонально значимий статус. При цьому більшість дослідників згодні з поглядом, за яким головна роль

інтонації полягає в передачі емоційно-модального ставлення мовця до того, що повідомляється.

Щоправда, коли ряд дослідників вважає емоційну функцію інтонації найважливішою в передачі змісту висловлення, то інші загалом виводять її за межі царини мовознавства.

Констатуючи важливість емоційно-модальної функції інтонації, деякі дослідники абсолютизують цю роль, вважаючи її не лише первинною, але й загалом єдиною. На противагу такому підходу існує наукова позиція, яка стверджує, що інтонація виконує в основному граматичну функцію.

Сьогодні більшість фонетистів погоджуються, що інтонації притаманні обидві зазначені функції. Роль інтонації висвітлюється у зв'язку з її можливостями передавати синтаксичні значення. Синтаксичні призначення інтонації можливо ділити на два типи:

а) членування речення на синтагми, відповідне його осмисленню мовцем залежно від ситуації спілкування;

б) забезпечення синтаксичного зв'язку між частинами речення, що відображає логічні плани і логічну модальність судження.

Сюди належать інтонаційні конструкції, що оформлюють причинно-наслідковий, умовний зв'язок, інтонація протиставлення, порівняння, визначеності/невизначеності, введення думки та ін.

Подальша конкретизація й узагальнення значень граматичної функції інтонації спонукала фахівців до виокремлення з неї двох [124], трьох [35], чотирьох [22] автономних функцій. Розбіжності у поглядах дослідників на принципи класифікації функцій інтонації спричинені насамперед тим, що саме поняття «функція» дістає багато в чому суперечливого трактування в сучасному мовознавстві. Це призвело до створення різноманітних за принципами і нерівноцінних за змістом систем класифікації функцій інтонації. Різні автори пропонують виділяти: емоційну й інтелектуальну

[127]; вербальну та голосову [54]; логічну й акцентувальну [102]; емоційну, емфатичну і фізіологічну [111] та ін. функції інтонації.

Серед численних підходів до питання про функціональне різноманіття інтонації, безсумнівно, виділяється усталений у вітчизняній лінгвістиці принцип класифікації функцій інтонації, якому властива внутрішня логіка та системний характер. В основі він має трактування терміна *мовна функція*. Згідно з цим підходом до числа основних функцій інтонації треба включити такі:

- інтелектуально-логічна функція (членування на синтагми, зв'язок між синтагмами, акцентне виділення елементів синтагм);
- функція розрізнення комунікативних типів (ситуацій) висловлювання;
- функція передачі модально-емоційних відносин.

В інтонаційній побудові мовлення закладена інформація, яка лежить за межами функцій інтонації в тому розумінні терміна *мовна функція*, яке прийнято в цій студії. Це соціолінгвістичні характеристики та індивідуальні особливості мови, фоностилістичні різновиди мовного спілкування і багато інших [83; 99]. Зрозуміло, наскільки важлива роль інтонації в передачі названої інформації, однак мовних категорій тут немає, а значить, немає і мовних одиниць.

Характер відносної незалежності основних функцій інтонації та їхній взаємозв'язок виявляються, по-перше, в їхній здатності формувати самостійні змістові одиниці, по-друге, в наборі тих просодичних одиниць, які найчастіше реалізують функціональне навантаження інтонації, а також у кількісному вираженні фонетичних параметрів. Це особливо важливо, з огляду на різноплановість аспектів цих функцій. Частина з них (диференціація комунікативних типів, емоційна і модальна функції) більшою мірою співвіднесена зі змісторозрізнявальним аспектом функцій інтонації, а інша частина (членування на синтагми, зв'язок синтагм, актуальне членування) реалізує разом зі змісторозрізнявальною функцією

інший функціональний аспект, зокрема, бере участь в організації внутрішніх систем мовного ладу, не пов'язаних безпосередньо з будь-якими одиницями плану змісту.

Додамо, що великій кількості комбінацій змістовних характеристик інтонації відповідає велика кількість просодичних комбінацій, які їх виражають. Багатству просодичних характеристик відповідає широкий спектр їхніх функцій. Просодія символічна за своєю природою: значення кожної просодичної ознаки виражають ті чи інші категоріальні опозиції, причому, як правило, дуже абстрактні. У цьому зв'язку доречно згадати аналіз тональних огласовок ілокуцій [122], який показує справедливність подібного підходу і неможливість передбачити тон оформлення [35; 60; 83; 84] висловлювання на основі членування на «основні типи висловлювань»: оповідне, запитальне і спонукальне. Релевантними для тональної огласовки речення виявляються чотири характеристики зі списку Серля, згідно з яким ми приймаємо розгляд ілокутивної характеристики висловлювання як багатокомпонентної сутності.

У нашій студії при описі особливостей актуалізації просодії науково-популярного дискурсу розглядаються такі основні функції інтонації:

- логіко-семантична;
- членування на синтагми;
- ступінь вираження зв'язку між синтагмами;
- вираження змістової співвіднесеності між синтагмами;
- модально-емоційна.

Розглянемо коротко кожен з названих функцій.

Логіко-семантична функція інтонації виконує три завдання, розв'язання яких виражене в просодичному оформленні мовленнєвого відрізка, зокрема це: членування на синтагми, вираження ступеня зв'язку між синтагмами і відношення між елементами синтагми.

Функція членування на синтагми полягає у:

– поділі мовленнєвого потоку на порівняно самостійні змістові групи (синтагми);

– забезпеченні відділення речень одне від одного у зв'язному мовленні;

– виокремленні в самостійні змістові групи підрядних і головних речень у складі складних;

– відділенні одного або кількох сусідніх елементів (наприклад, підмета, вираженого іменником, підмета і присудка, обставинних груп, звернення, додатку і т. ін.

Необхідність інтонаційного відділення розташованих одне за одним речень цілком очевидна. Серед інших перерахованих одиниць, які виділяються в окрему синтагму в англійській мові, найбільш частотні, за спостереженнями Д. Крістала [70], це – випадки виділення підрядних речень (що складають 28% вживань), а найменш частотні виділення двох сусідніх елементів у реченні (12,5%). В українській мові спостерігається аналогічна ситуація.

Семантичні відмінності залежно від способу розподілу речення на синтагми різноманітні. Пор.:

1) *Це лікар, Петро Петровичу. It's the doctor, Mr. Towns.* (Німецькою мовою: *Es ist der Doktor, Herr Towns.*)

2) *Це лікар | Петро Петрович. It's the doctor | Mr. Towns.* (Німецькою мовою: *Es ist der Doktor | Herr Towns.*)

У першому випадку «Петро Петрович» і «Mr. Towns» – звернення, які продовжують мелодику ядерного складу [109], а в другому – додаток, виділений в окрему синтагму за допомогою попередньої паузи і кінетичного тону.

У реченнях: «*You 'know it is `here. You _know | it is _here*» залежно від наявності паузи і кінетичного тону «you know» є або вступним елементом, або головним реченням у складі складного. В українській мові в цьому

випадку спостерігається схожа картина: *Звичайно вони в бібліотеці у цей час. Звичайно, / вони в бібліотеці у цей час.*

До специфічних конкретно-мовних просодичних маркерів синтагматичного членування належать більш високий початок мелодійного контуру синтагми в англійській мові і велика значимість темпорального компоненту в оформленні головного наголошеного складу в українській мові.

Функція вираження ступеня зв'язку між синтагмами, як і членування потоку мовлення на синтагми, сама по собі не може повністю виконати завдання змістової організації повідомлення. Відносно автономні групи слів, виділені в синтагми, за потреби вступають у тісні змістові відносини одне з одним. Функція інтонації, що забезпечує таке співвідношення, може бути названа функцією вираження ступеня зв'язку між одиницями членування.

Звичайний перелік семантичних аспектів, які реалізуються функцією ступеня зв'язку між синтагмами (сильний, середній, слабкий зв'язок, відносини управління, рівності, підрядності тощо), спонукає до висновку про різноманіття інтонаційних маркерів, які забезпечують цей зв'язок.

У випадку найбільш незалежних і семантично завершених окремих висловлювань ця функція інтонації маніфестує слабкий зв'язок між сусідніми синтагмами, кожна з яких розміщується в межах простого речення. Характер цих зав'язків стає складнішим за умови виокремлення самостійні синтагми семантично самостійних груп слів у складі простого речення. Так, у реченнях із переліком зі сполучниковим або безсполучниковим зв'язком уживання однотипних тонів (наприклад, висхідних) посилює значення змістової близькості кожного члена перерахованого ряду, а використання різнотипних тонів (висхідних і спадних) підкреслює змістову самостійність кожного члена цього ряду і навіть їх протиставлення.

Такі самі широкі можливості цієї функції інтонації виявляються в плані реалізації підрядних типів зв'язку між складовими частинами в складних реченнях [58], особливо в разі препозиції головної частини. Тут при передачі значень умови, наслідку, результату, протиставлення, означальних відносин функція інтонації зводиться до маркування завершеності / незавершеності частин речення. Пор. *«Хата, | де ми живемо, | зовсім старенька і Хата, де ми живемо, | зовсім старенька»*.

У першому реченні інтонаційно підкреслюється змістове навантаження і незалежність синтагми «де ми живемо», вираженої визначальним підрядним реченням. У другому випадку ослаблення семантичної самостійності речення «де ми живемо» виражається вживанням висхідного тону і відсутністю паузи перед цим мовленнєвим відрізком.

У складносурядних реченнях інтонація звичайно оформляє сурядний зв'язок на межі частин складного речення. Можливості варіювання інтонації завершеності/незавершеності в цьому випадку дещо обмежені результативно-наслідковими та протиставними відносинами.

Найбільш різноманітними видаються способи інтонаційного вираження зазначених відносин (гіпотаксис і паратаксис) у безсполучникових реченнях, де відсутній основний синтаксичний маркер цих відносин і активізована роль інтонації частин безсполучникового поєднання в передачі цих відносин та їхньої змістової взаємодії. Наприклад, обидві синтагми безсполучникового поєднання можуть вимовлятися з інтонацією завершеності: *«Не під`ходьте: я не`навиджу вас»*. Інтонація другої частини речення підсилює значення («тому що»). Друга частина складного речення може бути оформлена висхідним тоном, що характерно для позначення тісної змістової взаємодії з попереднім контекстом.

В англійській мові некінцеві синтагми в складносурядному реченні, у разі відсутності тісного зв'язку між ними, оформляються спадним тоном.

Некінцеві синтагми в складнопідрядних реченнях, коли головне речення передує другорядному, вимовляються зі спадним або висхідним тоном. При цьому тональне оформлення висловлювання в першу чергу визначається семантичним фактором: чим менш вагомою є повідомлювана інформація, тим очевидніше вживання висхідного тону при її озвучуванні. І, навпаки, чим вагомішою та більш незалежною є інформація, тим зрозуміліше функціонування спадної мелодики при її мовленнєвій реалізації. Наприклад: «*There is a man downstairs who wants to see you. Arthur almost worshipped the ground that Montanelli walked on*».

Приклад німецькою мовою: «*Unten wartet ein Mann, der Sie sehen möchte. Arthur verehrte Montanelli fast zutiefst*».

У першому реченні обидві частини складнопідрядного речення незалежні і вимовляються зі спадним тоном. У другому ж перша частина складнопідрядного речення тісно пов'язана з другою й оформлена висхідним тоном.

Ще одна деталь: в англійській та українській мовах існують однакові семантичні правила оформлення кінцевих і некінцевих синтагм, і це стосується інтонаційного оформлення переліку, звернень, кінцевих і некінцевих синтагм.

Функція вираження змістових відносин між елементами синтагм уможлиблює інтонаційний фокус уваги слухачів на найбільш важливих аспектах повідомлення, а також передає особливості змістових відносин між окремими аспектами повідомлення [58]. При цьому доцільно виділити дві ділянки прояву даної функції. У межах однієї синтагми за рахунок неї відбувається акцентне виділення окремих слів, тобто здійснюється актуальне членування, реалізується логічний наголос, і встановлюються змістові зв'язки між словами.

Приклад німецькою мовою: «*Nur heute bekommen Sie dieses Angebot – nicht morgen!*»

Інтонаційний наголос падає на слово *heute*, що виділяє його як найважливіший аспект повідомлення. Контрастивне протиставлення (*heute – nicht morgen*) створює змістовий зв'язок між синтагмами. Така побудова чітко фокусує увагу слухача на часовій обмеженості пропозиції.

У багатосинтагменних структурах зв'язного мовлення ця функція сигналізує про відносну важливість елементів суміжних синтагм, забезпечує контрастне зіставлення слів, локалізованих у різних синтагмах. Така функція інтонації зумовлена нелінгвістичними (ситуативними) чинниками (пор. [97]). У більшості випадків з опорою на граматико-лексичну будову речення навряд чи можна передбачити, яке слово мовець акцентує як найважливіше. Пор.: *She speaks English and some other languages well.* (укр. *Вона говорить не лише англійською / нім. Sie spricht mehr als nur Englisch*) VS *She speaks English and some other languages well.* (укр. *Вона добре володіє кількома мовами / нім. Sie spricht mehrere Sprachen fließend*).

Проте трапляються випадки, коли актуальне членування речення та його інтонаційне оформлення зумовлені граматичною будовою цього речення, будучи інваріантними (наприклад, альтернативні запитання). При цьому у мовця немає вибору в розподілі акцентного виділення через координаційний зв'язок між наголошеними елементами граматичної конструкції, пор.: *To vaša ručka či moja? – Is it a black hat or a „grey one?* Приклад німецькою мовою: *«Ist es ein schwarzer Hut oder ein grauer?»*

Зокрема, вживання тонів різного напрямку сприяє приверненню уваги до нового (реми) у вислові на відміну від відомого (теми) [131].

Функція акцентного виділення не замикається тільки рамками однієї синтагми, слугуючи також і для передавання змістових відносин між словами, розташованими в сусідніх синтагмах або висловлюваннях. У зв'язку з цим її ще називають функцією вираження відносин між елементами інтонаційних одиниць. Наприклад, таку інтонацію протиставлення найбільш акцентованих слів у двох сусідніх синтагмах

спостерігаємо у прикладі «*Сьогодні в клубі вечір відпочинку, а завтра буде лекція*».

Виконуючи функцію акцентування уваги слухача на найважливішому, інтонація може виділяти як більш важливі одні синтагми порівняно з іншими. Такими другорядними за повідомлюваною інформацією вважаємо, наприклад, другу та четверту синтагми в реченні «*The Japanese / for some reason or other / 'drive on the left / like us.*». (Пор. із прикладом німецькою мовою: «*Die Japaner 'fahren / aus irgendeinem Grund / links, / genau wie wir.*»)

Емоційно-модальна функція інтонації демонструє закономірний характер ізоморфного зв'язку між семіологічними й інтонаційними одиницями емоційно-модальної царини. При цьому інтонація передає як об'єктивно-модальні, так і суб'єктивно-модальні значення. Розглянемо особливості прояву кожного із цих типів емоційно-модальної функції інтонації. Важливу роль тут відіграє зв'язок інтонаційних одиниць із функціонально-семантичним полем модальної сфери. Так функціонально-семантичне поле об'єктивної модальності формує дворівневу ієрархічну структуру реальності/ірреальності.

Огляд літератури, присвяченої цьому питанню, дозволяє звернути увагу на те, що практично повністю відсутні спроби побудови інтонаційних моделей [53], які б інтерпретувалися саме як протиставлені виключно за ознакою об'єктивно-модального значення. Це положення, що, на перший погляд, видається дивним, має абсолютно переконливе пояснення, коли врахувати два визначальні чинники функціонування в мові різних механізмів передачі відношення повідомлюваного до дійсності. Один із них – першорядна роль лексико-граматичних засобів при передачі в мовленні відносин реальності/ірреальності, інший – опосередкований характер співвіднесення інтонації з компонентами семантичних полів об'єктивно-модальної царини.

Перший чинник є загально визнаним. Головну роль у диференціації двох груп об'єктивно-модальних значень відіграють лексико-граматичні засоби мови, у першу чергу – система способів. За таких умов закономірно лише поставити питання про ієрархію мовних засобів у передачі відповідних модальних відношень.

Роль другого чинника не настільки очевидна, але саме вона виявляється вирішальною. Як показали експериментальні дослідження, наявність інтонаційного контрасту не є наслідком належності зіставляваних мовних реалізацій до різних видів об'єктивно-модальних відносин. Ці реалізації відрізняються ще й конкретизацією суб'єктивно-модальних відтінків (чуйності, доброзичливості, зацікавленості), і саме ці аспекти визначають їх просодичну диференціацію.

Нерідко трапляються також і випадки практично повної ідентичності мелодійного, темпорального, силового та тембрального оформлення фраз, що несуть різне об'єктивно-модальне значення за умови, коли супутні їм суб'єктивно-модальні відтінки не протиставляються на інтонаційному рівні. Ілюстрацією такого типу інтонаційного оформлення об'єктивно-модальних значень є спосіб передачі зв'язку між частинами безсполучникових складних речень в обох аналізованих мовах. Так, неіндикативне об'єктивно-модальне значення умови, що реалізується за допомогою інтонації при безсполучниковому з'єднанні підрядного речення умовності (у формі ірреального способу) з головним реченням, жодним чином не відрізняються інтонаційно від індикативного модального значення, що передає причинно-наслідкові, часові та інші відносини. З огляду на це в наведених нижче прикладах інтонацію можна розглядати як засіб, що передає будь-яке з названих модальних значень, які в разі використання сполучникового зв'язку маркувалися б лексичними одиницями *якщо, оскільки, коли, if, as, when* (нім.: *wenn, als, wann*).

(1) Мене запросили, я пішов.

(2) Мене б запросили, я б пішов.

(3) They invited me I came. (Німецькою мовою: *Ich wurde eingeladen, ich bin hingegangen.*)

(4) They invited me I should come. (Німецькою мовою: *Wenn ich eingeladen würde, würde ich hingehen.*)

Аналогічним чином можуть бути досліджені найрізноманітніші випадки інтонаційно маркованих реалізацій фраз, що передають відношення повідомлюваного до дійсності. При цьому ми не змогли виявити якісь специфічні інтонаційні риси, які можна було би вважати універсальними диференціаторами компонентів семантичних полів індикативних і неіндикативних типів об'єктивно-модальних значень.

Найчастіше різниця просодичних конструкцій між фразами, що виражають різні суб'єктивно-модальні відтінки того самого виду об'єктивної модальності, набагато контрастніша, ніж між мовними реалізаціями, які передають діаметрально протилежні види об'єктивно-модальних відносин. Так, в експериментальному дослідженні при використанні шкали диференціальних ознак, що включає 40 різних характеристик мелодійних, силових і темпоральних компонентів просодії, у рамках неіндикативної об'єктивної модальності спонукання конкретні значення прохання та наказу протиставлені один одному за 28 ознаками, а фрази, що належать до різних видів об'єктивної модальності, проте збігаються за суб'єктивно-модальним забарвленням, можуть практично не відрізнятися одна від одної за всіма інтонаційними характеристиками.

Таким чином, аналіз двох типів об'єктивно-модальних відносин дозволяє говорити про те, що навряд чи можна підвести основу під конструювання деяких узагальнених: просодичних моделей, які фіксують контрастне протиставлення об'єктивно-модальних відносин реальності і ірреальності в цілому.

На наш погляд, так само необґрунтованим видається віднесення інтонаційних відмінностей між значеннями умовності, повинності, спонукання, бажаності тощо до результатів безпосереднього впливу

об'єктивної модальності та інтерпретації відповідних характерних рис як просодичних маркерів окремих видів неіндикативних об'єктивно-модальних значень.

Усе сказане вище, звісно, не слід розглядати як твердження про інтонаційну нерозрізненість, тотожність мовних реалізацій, що належать до різних типів об'єктивно-модальних значень. Може йтися лише про те, за рахунок чого на інтонаційному рівні протиставляються один одному індикативні та неіндикативні модальні значення, а також окремі неіндикативні типи об'єктивної модальності як компоненти відповідних функціонально-семантичних полів [37]. Вони розрізняються не якимось фіксованим набором просодичних ознак, а сукупністю диференційних інтонаційних рис, властивих тим суб'єктивно-модальним конотаціям, які переважно супроводжують той чи інший тип об'єктивно-модальних значень.

Визнаючи велику питому вагу цієї функції в інтонаційній системі, мовознавці розходяться лише в питанні про її мовну належність. Підхід, застосований у нашій студії, дозволяє диференційовано розглядати в рамках емоційних явищ три автономні ділянки:

- констатація факту емоційних проявів;
- емоційна оцінка повідомлення;
- емоційний стан мовця.

У плані інтонаційного оформлення перша з них не становить самостійного інтересу, оскільки спеціальних просодичних моделей для передачі емоційної інформації цього типу в мовленні не існує. Участь у відображенні двох інших ділянок емоційної ділянки представляє важливий аспект функціонування інтонаційних засобів. Якщо говорити про найбільш характерні риси кожної з цих двох функцій, то в першу чергу слід виділити:

– безпосередню фізіологічну детермінованість, міжмовну універсальність, незумисність породження інтонаційних одиниць, пов'язаних із вираженням емоційного стану мовця;

– велику близькість до умовних мовних знаків, специфічність для цієї мови, свідомий характер породження просодичних моделей, що передають емоційно-оцінні суб'єктивно-модальні значення.

Інтонаційні особливості передачі суб'єктивно-модальних значень у найменшій мірі висвітлені в науковій літературі [58]. Суб'єктивно-модальні поля утворюють ієрархічну структуру, обмежену на нижньому рівні бінарними опозиціями на зразок:

- «звичайність : незвичайність»;
- «доцільність : недоцільність»;
- «допустимість : неприпустимість»;
- «здатність : нездатність»;
- «випадковість : умисність»;
- «наявність : відсутність бажаного результату»;
- «тривалість : короткочасність».

Коли не зважати на деякі семантичні особливості конститuentів цих полів, то багато з них можуть бути необґрунтовано співвіднесені з певними інтонаційними контурами. Так, наприклад, інтонаційне вираження опозиції модальних значень тривалості/короткочасності характеризується контрастним протиставленням усіх параметрів просодії (мелодичного, темпорального і динамічного компонентів) в англійській та українській мовах. Модальне значення тривалості марковано спадним тоном, тоді як короткочасності – висхідно-спадним тоном в ядерному складі. Крім того, короткочасність, на відміну від тривалості, передається:

- а) вищим мелодичним рівнем перед'ядерної частини фрази;
- б) прискореним темпом проголошення мовленнєвої реалізації.

Особливо контрастним нам видається інтонаційне оформлення головного наголошеного складу при передачі досліджуваної опозиції:

швидкість наростання рівня мелодичного компонента в ядрі збільшується, тоді як тривалість ядра скорочується в три-чотири рази при вираженні модального значення короткочасності порівняно з тривалістю.

В українській мові кількісний прояв просодичних ознак, які диференціюють відношення тривалості від короткочасності, виражено яскравіше, ніж в англійській. Так темп реалізації фрази в цілому і ступінь збільшення гучності звучання ядра в українській мові марковані дещо сильніше, ніж в англійській мові при вираженні цієї опозиції.

Аналізуючи модально-семантичні поля суб'єктивно-модальної групи значень у цілому, ми повинні зауважити, що компоненти цих полів сполучаються з деякими просодичними рисами, які переважно вживаються при їх репрезентації в мовленні, проте ці риси є корелятами полів сфери власне оцінних та емоційно-оцінних значень. Велика розмаїтість таких конотацій в умовах комунікації робить зазначені системи інтонаційних конструкцій значною мірою дифузними, нестабільними. Зафіксувати переважання якихось певних рис просодії в передачі розглянутого класу модальних значень у цілому нам не вдалося.

Опис інтонаційних засобів мови з фонетичного погляду повинен спиратися на дослідженні матеріальної сутності просодичних характеристик суперсегментних одиниць мовлення. Як відомо, процес мовної комунікації включає три фази:

- 1) продукування мовлення (фонація, артикуляція, пор. [89]);
- 2) передача мовленнєвого сигналу у формі звукових хвиль, які поширюються в пружному середовищі за фізичними законами (акустична фаза);
- 3) сприйняття мовленнєвого сигналу слуховою системою людини (перцепція, пор. [88]).

Відповідно, просодичний опис зв'язного мовлення може здійснюватися шляхом:

а) характеристики фізіологічних процесів управління елементами мовленнєвого тракту;

б) аналізу акустичних параметрів коливальних процесів звукового поля (пор. ще [5]), що поширюється в навколишньому середовищі;

в) вивчення перцептивних процесів сприйняття акустичного сигналу з метою правильного розуміння слухачами інформації, переданої мовцем.

Найбільш поширеним є підхід, заснований на описі просодії в термінах перцептивних характеристик мовлення (пор. [105]), диференціацію яких у мовленні забезпечують мелодійний компонент, гучність, темп мовлення (включаючи паузи), тембр голосу, фразовий наголос [62], ритм. Практично кожен із цих компонентів корелює з відповідними характеристиками акустичної і фонаційної фази, хоча говорити про однозначну відповідність між ними не можна.

Проте не всі зазначені компоненти інтонації досить глибоко вивчені. Деяким із них (наприклад, мелодиці та наголосу) в науковій та навчальній літературі з фонетики приділяється багато уваги, інші ж (наприклад, тембр) вивчені порівняно слабко. Із літератури див.: [6; 121; 123; 124].

Існує вагома причина, через яку багато дослідників висувають на перший план за ступенем важливості в інтонаційному оформленні мовлення мелодичний компонент [106; 125]. Саме мелодичний компонент інтонації найбільш чітко сприймається на слух і має максимальне функціональне навантаження. Тому для висотних характеристик зокрема найраніше була розроблена своя система знаків, що фіксують їх у графічній формі (тонограми). При цьому відбиття темпоральних компонентів інтонації до теперішнього часу обмежене переважно лише позначенням тривалості пауз. Інформація про силові компоненти зводиться до маркування наголошених складів, однак деякі автори користуються позначеннями, що відображають гучність мовлення, хоча вони не загальноприйнятні.

Тембральні компоненти інтонації зовсім не мають якихось загальноприйнятих позначень, призначених для графічного відображення відповідних просодичних характеристик. Однак навіть мелодичні особливості, за допомогою існуючих систем позначень, можна відобразити тільки частково, тому що не всі акустичні характеристики частотних змін мають відповідності у запропонованих системах позначень.

Усі елементи синтагми (передшкала, шкала, ядро і заядерна частина) відрізняються специфікою оформлення висотного компоненту, причому найбільш різко за ступенем обраного висотним компонентом протиставлено всім іншим елементам синтагми ядро.

Тип ядерного тону, простого (спадний, висхідний, рівний) або складного (спадно-висхідний, висхідно-спадний тощо), є, як справедливо вважається, основною характеристикою просодичної синтагми [124].

Заядерні склади часто продовжують рух основного тону в ядрі, істотно не міняючи його. Проте поява другорядного наголосу на заядерних складах може збільшити їх значимість (вагомість) в інтонаційному оформленні фрази (особливо в українській мові).

Тип шкали також відіграє істотну роль у передачі комунікативних, модальних та інших змістових відносин при мовленнєвому спілкуванні. В літературі розрізняють висхідну, спадну і рівну шкали (відповідно до напрямку руху основного тону на наголошених складах синтагми) і монотонну, ступеневу, ковзаючу і скандентну (залежно від мелодичного рівня взаємного розташування наголошених і наступних ненаголошених складів у ритмогрупах шкали).

Мелодичне оформлення передшкали менше за інших сегментів синтагми бере участь у передачі комунікативної спрямованості та семантичних аспектів висловлювання, однак порівняно з ненаголошеними складами передшкала найчастіше більш інформативна і точніше відтворюється носіями мови.

У деяких студіях були здійснені спроби прямого співвідношення тих чи тих типів мелодичного оформлення окремих сегментів синтагми з конкретними семіологічними одиницями. Проте більшість лінгвістів погоджуються, що змісторозрізнявальні можливості мелодичного компоненту інтонації реалізуються найчастіше не за рахунок особливостей просодичного оформлення того чи іншого сегмента синтагми, а в результаті взаємодії інтонаційних конструкцій передшкали, шкали і ядра, функціонально пов'язаних у мовленнєвому акті.

На рівні інструментального аналізу доцільно включити до числа таких, що підлягають урахуванню, такі акустичні характеристики:

- форму і напрям руху огинаючої частоти основного тону у фразі і її сегментах;
- місце локалізації частотного максимуму у фразі і рівень максимумів ЧОТ в її сегментах;
- частотний діапазон фрази і частотні інтервали її сегментів;
- швидкість підйому і спаду ЧОТ у сегментах і на стиках сегментів.

Істотний внесок у диференціацію логіко-змістових відносин і модальної забарвленості фраз вносить динамічний компонент інтонації (гучність). Гучність – відносна сила слухового відчуття, що залежить від сприйнятої енергії звукових хвиль. Вона зумовлена амплітудою коливання голосових зв'язок мовця при продукуванні мовлення.

У науковій літературі існує тенденція недооцінювати роль силового компонента інтонації в передачі семантичних одиниць. Вірогідно, однією з основних причин такого стану є те, що динамічний компонент інтонації аналізується головним чином із позицій вивчення словесного і фразового наголосу. Але навіть у цьому плані досягнуте за рахунок посилення інтенсивності мовного сигналу виділення слова логічним наголосом має часто вирішальне значення не лише для інтерпретації логіко-змістової структури речення, маркування зв'язку між його членами, але й для визначення його модальної спрямованості.

Одночасно гучність мовлення сама по собі, незалежно від зв'язку з наголосом, може брати участь у вираженні тих чи інших логічних або емоційно-модальних значень.

Інструментальний аналіз динамічної структури фраз спирається на розгляд таких акустичних показників:

- форма і напрямок руху огинаючої інтенсивності;
- максимальна і середньоскладова інтенсивність у фразі;
- місце локалізації максимумів інтенсивності.

Темпоральний компонент також є одним із засобів інтонаційного вираження різних аспектів змістовного плану, у тому числі ставлення мовця до висловлювання, до ситуації спілкування. Специфічні закономірності темпоральних параметрів мовлення [130], властиві всім носіям мови, релевантні щодо передачі тих чи тих логіко-змістових або модальних значень у процесі комунікації, а тому значною мірою змінюються через істотну варіативність ритміко-темпоральних характеристик мовлення індивідуумів.

Окрім зазначеної причини, на зміну темпорального компонента інтонації безпосередньо впливають:

- довжина синтагми (чим довше відрізок мовлення, тим більша кількість складів вимовляється в одиницю часу);
- гучність мовлення (чим тихіше мовлення, тим воно повільніше);
- стиль мовлення (офіційний і ораторський стилі відрізняються уповільненим темпом реалізації, неофіційне мовлення – прискореним).

Така багатофункціональність часового компонента в мовленні ускладнює виявлення його змісторозрізнавальної ролі в плані диференціації логіко-змістових і модальних значень. Тож, до розряду аналізованих темпоральних характеристик необхідно включити як показники тривалості різних відрізків мовленнєвого потоку (фрази, її сегментів, окремих звуків), так і тривалість перерв у звучанні

(межсинтагменних і внутрішньосинтагменних пауз [64] фізичного і психологічного типу).

Тембральні характеристики мовлення дають змогу слухачам судити про психофізіологічний стан мовця, його ставлення до об'єкта мовлення і ситуації, тобто адекватно інтерпретувати передане у висловленні конкретне модально-емоційне значення. Основні акустичні кореляти тембральних характеристик мовного сигналу – це показники високочастотних ділянок посилення звукової енергії. Будучи одним з обов'язкових елементів інтонаційного оформлення мовлення, тембр тісно взаємодіє з іншими компонентами інтонації. Він, власне, і забезпечує передачу модально-емоційних конотацій в мові, відіграє важливу роль для стилістичної диференціації тексту.

Важливим компонентом інтонаційного оформлення мовлення є фразовий наголос, який залежно від досліджуваної одиниці може поширюватися на синтагму, фразу і більші одиниці мови, такі як надфразова єдність, текст. Особливістю цього компоненту інтонації порівняно з раніше розглянутими є його комплексний характер, тому що на акустичному рівні він реалізується як результат взаємодії основних фізичних параметрів фонетичної структури: частотного, динамічного і темпорального.

Роль різних видів фразового наголосу (синтагматичного, логічного, емпатичного) в оформленні усного мовлення важко переоцінити. Взаємодія і взаємодетермінованість реалізації всіх зазначених видів наголосу у фразі обумовлені комунікативними завданнями продукування мовлення, морфолого-синтаксичними особливостями мови, лексичним складом мовного відрізка і його стилістичними особливостями.

Ритм, як і фразовий наголос, є комплексним компонентом інтонаційного оформлення мовлення, результатом взаємодії основних фізичних параметрів фонетичної структури: частотного, динамічного і темпорального. Регулярна повторюваність наголошених і ненаголошених

складів у часі (їх ізохронність) визначає ритмічність мовлення. Вона характеризує тенденцію до рівної тривалості (ізохронності) складів чи інтервалів між словесним наголосами в мовленні. Таким чином, ритм тісно пов'язаний з темпом мовлення.

Зрозуміло, що наголос має першорядну важливість при ритмічній організації мовлення. При розгляді питань, пов'язаних із ритмом мовлення, належно пам'ятати про багаторівневість цього компоненту інтонації (ритм складу, ритм слова, ритм синтагми), його здатність до часової реалізації у всіх вищевказаних формах. Два останні компоненти інтонації (ритм і фразовий наголос) – його комплексні характеристики, які формуються за рахунок взаємодії мелодичного, силового і темпорального компонентів інтонації.

Завершуючи інвентарно-таксономічний огляд інтонаційних засобів мовлення, ми можемо впевнено говорити про наявність істотних відмінностей ступеня інформативності мелодики, гучності, темпу, тембру, ритму і фразового наголосу в плані передачі логіко-змістових та емоційно-модальних значень, а також комплексний характер реалізації названих інтонаційних компонентів у мовленні. Відтак, важливу проблему становить не тільки вивчення ролі кожного з цих компонентів при реалізації різних мовних функцій інтонації, але й установлення їх ієрархії, взаємозв'язку і взаємозалежності в мовленні.

Отже, наліз особливостей просодії науково-популярного дискурсу дає підстави говорити, що супрасегментний фонетичний рівень є універсальним феноменом [104]. Зокрема, не існує мови без цього рівня. Треба і враховувати той факт, що кожна мова має своєю неповторність у використанні супрасегментних засобів при передачі логіко-семантичних і модально-емоційних відносин при комунікації.

Epitome capituli

Отже, в науково-популярному дискурсі (НПД) репрезентовано всі види суб'єктивно-міжособистісної модальності: деонтичною, атлетичною, аксіологічною, епістемічною. В межах НПД ці типи модальності найчастіше перебувають у відношеннях взаємодії.

Епістемічна модальність тут відповідає за висловлення погляду, тобто за пропозиціональний зміст, і співвідноситься, з одного боку, із джерелом інформації, на основі якого сформульовано висловлення, а з іншого – зі ступенем обізнаності мовця. Суб'єктивний епістемічний статус сентенції відбиває широкий семантичний спектр епістемологічної модальності, зокрема, від імовірності, можливості – до впевненості. Суб'єктивні думки спостерігача можуть набувати форми думки-припущення або думки-оцінки, що розрізняються вмотивованістю, верифікованістю і можливістю спростування.

Особливість наукового пізнання – прийняття лише таких суджень, які спираються на встановлений у науці емпіричний або теоретичний фундамент із перевірених суджень. Відповідно, обґрунтовані судження такого роду набувають епістемічного статусу знань.

Науково-популярний дискурс, будучи одним із видів публіцистичного дискурсу, здійснює конкретний вплив на адресата за допомогою: (а) установлення контакту з учасниками комунікації; (б) здійснення запланованого впливу на аудиторію.

Аналіз показує, що комунікативні особливості науково-популярного дискурсу мають динамічний характер і виявляються в матеріалах науково-популярного викладення, яке зосереджено безпосередньо на об'єкті дослідження на відміну від наукових праць, які сфокусовані на самому процесі дослідження.

Супрасегментний фонетичний рівень є елементом, завдяки якому модальність вербалізується в дискурсі [85].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЙОГО РЕЗУЛЬТАТИ

2.1. Методика і процедурна схема дослідження

Пропоноване експериментально-фонетичне дослідження було проведене відповідно до розроблених у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці методів. Було заплановано (і виконано) три етапи його проведення.

1. Добір експериментальних фраз, які мають певний ступінь вираження значень епістемічної модальності і належать до науково-популярного дискурсу.

2. Добір аудиторів для проведення запланованих етапів слухового аналізу.

3. Проведення аудиторського аналізу експериментального корпусу;

4. Зіставлення даних аудиторського експерименту, проведеного у двох групах:

а) носіїв британського варіанту англійської мови;

б) носіїв української мови;

5. Виявлення й опис просодичних характеристик реплік, ідентифікованих як найбільш контрастні за модальним забарвленням, представниками британської та української груп аудиторів.

6. Проведення акустичного аналізу фраз, чиє звучання дістало найбільшу схожість у визначенні різних аспектів епістемічної модальності в різних групах аудиторів.

7. Лінгвістична інтерпретація отриманих експериментальних даних.

Добір експериментального матеріалу здійснювався завдяки методу суцільної вибірки. Фрази, залучені до аналізу як експериментальний

матеріал, добиралися із сучасних аутентичних британських та українських науково-популярних телепередач.

Загальний обсяг звучання науково-популярного дискурсу склав більше 15 годин.

Експериментальні фрази-репліки відповідають типовому стилю науково-популярного дискурсу в англійській та українській мовах, що підтверджувалося оцінкою їх аудиторами.

З огляду на те, що аналіз просодичних засобів організації тексту можливий лише за умови врахування таких чинників, як лексичний склад висловлювання, його граматична форма і мовна ситуація, в експериментальний корпус були включені фрази двох типів.

Критерієм добору реплік першого типу слугувала сума таких їх характеристик, як:

– відсутність у фразі слів – назв переданих у ній модальних відносин, оскільки нейтральність лексики слугує однією з найважливіших умов адекватного опису акустичних ознак модально забарвленого мовлення;

– відсутність у висловленні специфічних синтаксичних засобів, що підсилюють модальне забарвлення висловлювання.

Фрази другого типу, навпаки, містять лексико-граматичні актуалізатори досліджуваних суб'єктивно-модальних значень.

На початковій стадії за допомогою слухового аналізу проводився первинний добір фраз, який мав інтроспективний характер, тобто оцінювався з погляду власних суб'єктивних вражень експериментатора, з урахуванням знань особливостей просодичних систем української та англійської мов. При цьому ми зважали на відомості, отримані в інших студіях, присвячених як загальним проблемам просодичного оформлення висловлювань, так і проблемам більш конкретного характеру, а також проблемам оформлення модально забарвлених висловлювань у дослідженнях окремих мов, зокрема.

Відібрані на першій стадії репліки подавалися для прослуховування групі аудиторів-британців («еталонній» групі). До експериментального корпусу були залучені фрази, які дістали більше 80% подібних оцінок при визначенні найменувань переданих у них модальних відносин. Тобто, на думку носіїв мови, такі фрази виражали якимсь певне значення сфери епістемічної модальності. При цьому особливо відзначалися фрази, які аудитором-британцем були відзначені як такі, що передають більше одного модального значення.

Остаточний обсяг експериментального матеріалу як основи для проведення докладного аудиторського аналізу склав 1000 фраз, а матеріал, підданий різнобічному акустичному аналізу, склав більше 3000 фраз.

Фрази, включені до складу експериментального корпусу, відтворювалися перед трьома групами аудиторів:

- 1) фонетисти – викладачі англійської мови,
- 2) студенти-британці,
- 3) студенти-українці.

До складу першої групи аудиторів ($n = 5$) увійшли досвідчені фонетисти, викладачі Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, які викладають англійську мову як спеціальність. На підставі оцінок зі сприйняття та інтерпретації експериментальних фраз аудитором цієї групи, власне, і формувалася комплекс просодичних характеристик досліджуваних реплік. Окрім того, ідентифіковані ними значення епістемічної модальності експериментальних фраз зіставлялися зі значеннями, установленими експериментатором на початковому етапі – при слуховому аналізі.

До другої групи аудиторів було залучено студентів-британців, які не спеціалізуються на власне лінгвістичних студіях. Із них троє – аудиторів жіночої статі, а троє – чоловіки. Усі ці аудиторів – британці за походженням, які постійно проживають в Англії.

Основним завданням аудиторів цієї («еталонної») групи було визначення характеру епістемічного маркування експериментальних англійських фраз, а також виявлення емоційних та інших суб'єктивно-модальних характеристик мовних стимулів, супутніх епістемічній оцінці.

Аудиторами третьої групи були студенти-українці другого курсу факультету іноземних мов Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, які вивчали німецьку мову та не знають і ніколи не вивчали раніше англійської мови. Вони виконували аудиторський аналіз українських експериментальних фраз (аналогічно британським аудиторам). До того ж вони брали участь ще в одному аудиторському експерименті – оцінці характеру модального маркування англійських експериментальних фраз з огляду лише на сприйняття їхнього просодичного оформлення.

Аудиторський аналіз проводився відповідно до вимог (умови, процедурна схема, матеріал), що висуваються до фонетичних експериментів. Звукові файли програвалися на спеціальній апаратурі в режимі «топо» без вмикання будь-яких додаткових ефектів або системи шумопониження, оскільки це було необхідно для збереження звучання, наближеного до якості природного людського голосу.

Перед кожною серією експериментів з аудиторами проводилася співбесіда-інструктаж. Інструктаж мав на меті ознайомити випробуваних із порядком виконання завдань, а також обговорити зміст і структуру представлених в анкеті найменувань модальних значень. Тож, аудитори виконували пробний аналіз кількох фраз, відсутніх в експериментальному корпусі. Це сприяло подоланню можливих труднощів при виконанні завдань у процесі подальшої роботи аудиторів.

Перед відтворенням чергової експериментальної репліки увага аудиторів зверталася на контекст, де було виголошено кожну розглянуту фразу. Зміст контексту повідомлявся аудиторам за допомогою його

короткого опису, що передувало завданням на визначення модального забарвлення висловлювання.

Правильна ідентифікація модальної характеристики мовленнєвого стимулу може бути забезпечена лише в умовах, коли реципієнту відома реальна ситуація комунікації, контекст, у якому були виголошені аналізовані фрази.

Просодичні одиниці як один із компонентів плану вираження набувають конкретного значення, будучи залученими до лінгвістичного та екстралінгвістичного контексту. Відповідно, врахування цих критеріїв важливо для адекватної інтерпретації модального забарвлення реплік-стимулів за їх просодичним оформленням.

В умовах безконтекстного сприйняття виловлювання слухачу доводиться домислювати ситуацію, в якій, на його думку, могла бути реалізована почута ним репліка. Тому, аби відповіді аудиторів не визначалися значною мірою його суб'єктивною уявою, потрібно ознайомити реципієнта з реальною ситуацією комунікації. З іншого боку, маючи докладний контекст, що характеризує відношення мовців, і опис подій, що мають місце перед вимовлянням аналізованої фрази, випробуваний може свідомо, а найчастіше несвідомо схарактеризувати репліку-стимул не на підставі просодичного оформлення, а винятково через логічні чинники – аналіз ситуації й оцінювання характеру взаємодії мовців (так зване, «привласнення ролі»).

Задля усунення цієї суперечності ми вважали за необхідне обмежитися в поданому контексті лише вказівкою на соціальні ролі співбесідників, характер їхнього знайомства (колеги, знайомі, подружжя, незнайомці) та обстановку спілкування (офіційна / побутова, звична / незвична). Саме такий підхід і було реалізовано у складанні анкетах описуваного експерименту.

Ідентифікація модальних значень, переданих в репліках, мала бути співвіднесена з виявленням психічного стану індивіда, повнота якого

залежала від всієї широти спектру пережитих індивідуальних емоцій. З цією метою для вичерпної характеристики просодичного оформлення експериментальних фраз, які передають різні аспекти епістемічної модальності, перед аудитором ставилися завдання на лише зробити вибір найменувань модальних значень із запропонованого в анкеті списку, але й оцінити звукову репліку-стимул з погляду природності просодичного оформлення модальних значень, що виявляються у фразі. При цьому передбачалося, що завдання містить як віднесення фрази до певного типу епістемічної модальності, так і виявлення супутніх емоційних та інших суб'єктивно-модальних характеристик мовних стимулів. Зіставлення результатів інтерпретації звучання іноземною мовою модальних значень українськими аудитором порівняно з еталонною групою виявилось дуже корисним для виявлення фраз, просодична структура яких була найбільш складною для адекватного розпізнавання модальних значень аудитором, які належать залежно до іншої мовної культури.

Інструкція для аудиторів має чотири завдання.

1. Завдання на віднесення стимулу до одного з трьох «базових» значень епістемічної модальності.

2. Завдання на оцінку інтенсивності прояву досліджуваного суб'єктивно-модального значення в мовленні.

3. Завдання на оцінку ступеня природності [47] вираження в мовленнєвих стимулах значень епістемічної модальності.

4. Завдання на виявлення супутніх епістемічній оцінці емоційних та інших суб'єктивно-модальних характеристик мовленнєвих стимулів.

Першим завданням було віднесення мовленнєвого стимулу до одного з трьох «базових» значень епістемічної модальності: знання – незнання – припущення. Із зазначених модальних операторів перші два – знання і незнання – належать до сильних епістемічних характеристик, а припущення (сумнів) є слабкою характеристикою.

Другим завданням, яке виконувалося аудиторами при прослуховуванні експериментального матеріалу, було визначення ступеня вияву того чи того суб'єктивно-модального значення в звучанні поданих фраз-реплік. Ця характеристика також важлива для виявлення умов адекватності розуміння семантики висловленого засобами просодії, а в даному випадку – епістемічної семантики, оскільки при однаковому впізнанні виду епістемічної модальності носії різних мов і культур можуть все-таки по-різному оцінювати ступінь інтенсивності модальних проявів. Це може негативно впливати на адекватність розуміння інформації, що повідомляється комунікантами в певних ситуаціях міжкультурного спілкування [48].

На відміну від першого завдання (віднесення мовленнєвого стимулу до одного з трьох базових значень досліджуваної модальної сфери) вибір найменувань індивідуальних компонентів семантичного поля епістемічної модальності вимагає точнішого обґрунтування. Це зумовлено не лише міркуваннями методологічного плану, а й цілеспрямованістю аналізу. Річ у тім, що для адекватної інтерпретації експериментального матеріалу аудитором чіткість термінології є неодмінною умовою.

Проте чітка реалізація цієї умови принципово можлива лише на основі ідеографічних одиниць, створення словника яких перспективне, проте надзвичайно трудомістке завдання. При проектуванні реальних одиниць плану вираження (лексичних, граматичних, просодичних) на змістовий каркас «жорсткої» структури ідеографічної класифікації обов'язково виникає переплетення, взаємопроникнення, дублювання і тому подібні відхилення семантики мовних одиниць від ідеальної схеми.

Безпосереднє виконання зазначеного завдання співвіднесення семіологічних одиниць модальної сфери з лексичними не може бути здійснене через відсутність загальноприйнятого словника семіологічних одиниць. Отже, виникла необхідність попереднього обговорення питання

про відносну цінність термінів, що використовуються як найменування різних аспектів модальних відносин.

Ці причини були підставою для розроблення спеціальної методики узгодження використовуваних як терміни лексем-найменувань компонентів функціонально-семантичних полів модальності з метою виключення впливу семантичної невизначеності зазначених лексем при ідентифікації модально забарвлених фраз аудиторами. Сутність цієї методики полягала в тому, що:

1) потрібно було скласти словникові статті для визначення основних понять модальної сфери;

2) потрібно було з'ясувати, що за тлумачними словниками, словниками синонімів і антонімів та ін. стоять слова, які найбільш повно передають семантику даних одиниць;

3) було запропоновано випробуваням оцінити ступінь повноти передачі необхідного змісту кожної із запропонованих лексем із використанням спеціальної системи балів;

4) було проведено вибір найменувань для всіх основних модально-семантичних полів і їхніх компонентів за методом експертних оцінок.

Проведена робота, крім виконання основного завдання (класифікація модальних відносин), уможливила з'ясування ступеня інформативності, тобто відносної цінності як дистинктора цих відносин, численних модальних одиниць. При цьому поряд із такими чітко ідентифікованими найменуваннями модальних відносин, як *безумовно, упевнений, сумніваюся, малоймовірно*, виявлено значну кількість малоінформативних назв типу: *очевидно, складається враження, може* тощо.

Перелік найменувань компонентів семантичного поля модальності епістемічної містить, звісно, далеко не всі терміни. Основні причини невключення тих чи тих лексем до цього списку такі:

1) розпливчастість їх модальної семантики;

2) можливість передачі значення даної лексеми поєднанням інших лексем, включених до списку.

Відзначимо, що не може бути підставою негативної оцінки цієї системи те, що побудована система класифікації модальних значень все-таки зберігає певну розпливчастість меж між членами ряду. Дійсно, будь-яка класифікація є суб'єктивним тлумаченням взаємозв'язків реальних структур, а об'єктивна реальність, зокрема мовлення, складна, багатогранна. Її елементи взаємодіють, компенсують і маскують один одного. Максимальне зниження цих ефектів складає основне завдання при розробленні системи класифікації, націленої на побудову ідеалізованих моделей.

Друге завдання спрямоване на вибір назв модальних значень, що передаються в експериментальних висловлюваннях. Вибір найменувань модальних значень відбувається шляхом аналізу сприйнятих на слух просодичних конструкцій, тобто шляхом закріплення за певним слуховим образом лексичної одиниці, що оформлює конкретну суб'єктивну оцінку конотативного значення.

Для полегшення виконання поставленого завдання учасниками експерименту необхідно подати список вивчених модальних значень із зазначенням ступеня градуальної зміни ознаки в межах функціонально-семантичного поля конкретного модального значення. Неоднозначність лексем, вжитих із цією метою, вимагає чіткого закріплення відповідних сенсорних відчуттів за тим чи іншим вербальним образом. Складність цього завдання для аудиторів може бути певною мірою елімінована через обмеження кількості значень епістемічної модальності, включених у запропонований для аудіювання список. Природно, що при такому підході за межами перцептивного аналізу залишається цілий ряд, сполучених із епістемічною модальністю конотативних значень. Небезпека отримати тут неповну інформацію не є вельми серйозною перешкодою для чистоти проведення експерименту, оскільки слуховий образ у будь-якому разі

пов'язується аудитором із певним найменуванням, записаним у поданому переліку. Таким чином, ще на стадії планування експерименту виключається хибне співвіднесення слухового образу з некоректною лексемою.

Ще одною перевагою такого підходу при проведенні даного етапу аудиторського аналізу є можливість одноразового подання аналізованої фрази, тоді як при наданні розширеного списку епістемічних модальних значень [124] необхідно багаторазове подання експериментального висловлювання, що значною мірою ускладнює аудиторський аналіз.

Мета завдання на визначення суб'єктивно-модального значення в мовленнєвому відрізку мовця за допомогою вибору точного його найменування також передбачала підбір усіх модально-емоційних оцінок, що співвідносять із даними просодичним контуром, які зберігаються в лінгвокультурній пам'яті представників певної національності.

У випадках, коли розбіжності в оцінках аудиторів із присвоєння найменування певній просодичній структурі, концентруючи модальні значення, становила більше 50%, такі відмінності вважалися принциповими.

Слова-оцінки емоційно-модальних значень не мають повної відповідності в різних мовах. Це пов'язано з тим, що змістовна сторона кожного слова в конкретній лінгвокультурі відображає історичні особливості розвитку даного поняття в певному національно-культурному середовищі. Тож, семантична варіативність найменувань модальних значень в англійській та українській мовах зробила необхідним конкретизацію змісту кожної лексеми-найменування та узгодження обсягу даної лексичної одиниці з учасниками експерименту.

Одним із завдань для аудиторів була оцінка природності звучання експериментальних фраз у цілому та природності вираження модально-оціночних значень засобами просодії зокрема. При цьому слід мати на увазі, що звичні способи актуалізації модальних значень у мовленні

представників певної культури визначаються цими індивідуумами як природні, а незвичні, «чужі» супрасегментні форми передачі модальних значень в усному мовленні сприймаються як зовсім не природні.

Суб'єктивно-модальні оцінки рідко трапляються в реальних умовах комунікації в чистому вигляді. Зазвичай має місце спільна реалізація декількох модальних значень, і саме тому наступним завданням для аудиторів було виокремлення супутніх епістемічній оцінці емоційних та інших суб'єктивно-модальних характеристик у мовленнєвих стимулах. Це дало змогу простежити характер механізму трансформації просодичної структури висловлювання, в яких передається цілий комплекс модальних значень.

У рамках розв'язання четвертого завдання аудитори давали також характеристику фраз в умовах, коли інтонація виконує в мовленнєвому стимулі не одну, а одночасно декілька функцій.

Акустичний аналіз параметрів просодії актуалізації значень епістемічної модальності здійснювався з метою отримання кількісних характеристик зазначених аудиторами якісних показників дистинктивних ознак просодії епістемічної модальності. Він проводився за загальноприйнятою методикою підрахунку середньоарифметичним показником сегментів мовлення, відносних характеристик мовленнєвих реалізацій.

Загальноприйнятні акустичні просодичні параметри, які розглядають експериментатори-фонетисти, це:

- ЧОТ (вимірювана в Гц);
- інтенсивність (вимірювана в Дб.);
- темп (вимірюваний в мсек).

Зупинімося коротко на описі кожного з них.

Частота основного тону (ЧОТ) легше всіх інших просодичних характеристик сприймається на слух, і саме тому багатьма фонетистами частотний компонент вважається основним супрасегментним маркером

семантики й емоційно-модальних значень мовлення. Ми розглядали такі показники чот фрази в цілому й окремих її сегментів:

- максимальні значення ЧОТ;
- мінімальні значення ЧОТ;
- рівень ЧОТ;
- діапазон ЧОТ у фразі;
- інтервал ЧОТ у сегментах фраз;

Рівень ЧОТ у фразі обчислювався як середньоарифметичний показник, що вимірюється в Гц. Частотний діапазон фрази являє різницю між максимальним і мінімальним показниками ЧОТ, що вимірюється в Гц. З метою елімінування впливу індивідуальних особливостей дикторів на кількісні показники частотних характеристик мовленнєвого сигналу діапазон фрази та середній частотний рівень також обчислювався у відносних одиницях, які обчислювалися як відношення конкретного числового показника до середньодикторського.

Наголосимо, що велике значення для аналізу кількісних акустичних показників мовлення має швидкість зміни показників ЧОТ. Ця величина вимірювалася за допомогою співвіднесення даних частотного інтервалу до часового показника реалізації досліджуваної ділянки фрази. Саме швидкість зміни мелодичного компонента термінального тону разом із урахуванням напрямку частоти основного тону найбільш точно передають семантичне навантаження даного параметра в актуалізації комунікативного типу висловлювання і його емоційно-модальну конотацію.

Показники інтенсивності вимірювалися за такими реперними точками сегментів фрази і фрази в цілому:

- максимальні показники інтенсивності;
- мінімальні показники інтенсивності;
- діапазон інтенсивності фрази та її сегментів;
- напрям зміни показників інтенсивності.

Як і у випадку вимірювання частотних показників, діапазон інтенсивності фрази і її сегментів обчислювався за допомогою визначення різниці між максимальним і мінімальним показниками динамічного параметра. Напрямок зміни динамічних показників у межах досліджуваного сегмента характеризується висхідним, спадним і рівним характером. Це надзвичайно важливо для визначення ролі даного параметра в просодичному оформленні мовлення.

Особлива увага при зіставленні матеріалу у двох мовах приділялася тривалості складів, маркованих фразовим наголосом. Це закономірно з огляду на те, що механізм взаємодії всіх акустичних параметрів просодії при передачі модально-оцінних значень у мовленні характеризується різним ступенем значимості кожної з досліджуваних характеристик у супрасегментному комплексі реалізації епістемічної модальності.

2.2. Результати експериментального дослідження

Перше завдання аудиторського експерименту – віднесення мовленнєвого стимулу до одного з трьох «базових» значень епістемічної модальності (знання, незнання, припущення) було виконано обома групами аудиторів із досить близькими результатами.

В еталонній групі частка правильної диференціації експериментальних фраз між епістемічними модальними значеннями абсолютної впевненості і сумніву склала 92,3%. Аналогічний показник в україномовній групі аудиторів склав при репрезентації фраз-стимулів рідною мовою – 94,6%, а іноземною – 70,8%.

Ступінь правильної ідентифікації іншої пари «базових» значень епістемічної модальності «знання : незнання» – суттєво нижче (для англійських аудиторів – 76,6%, а для українських відповідно – 72,8% і 61,4%). Ця обставина зумовлена практично повною відсутністю в обох мовах яскравих просодичних маркерів, які забезпечують релевантне протиставлення зазначених смислів епістемічної модальності на просодичному рівні.

Визначення рівня репрезентації того чи того суб'єктивно-модального епістемічного значення у звучанні експериментальних фраз-реплік характеризувалося більш низькою результативністю. В еталонній групі частка правильної диференціації експериментальних фраз між компонентами семантичного поля епістемічної модальності, градуйованого за ознакою наростання ступеня сумніву, склала 71,6%. Аналогічний показник в україномовній групі аудиторів склав при репрезентації фраз-стимулів рідною мовою – 69,4%.

Зовсім інша картина спостерігалася при ідентифікації англійських стимулів україномовними аудиторами. Мета включення такого завдання – це потреба виокремити такі просодичні характеристики звучання англійської мови, які мають відмінності в інтерпретації україномовної

групи аудиторів порівняно з інтерпретацією аудиторів-британців і, отже, здатні впливати на адекватність визначення ступеня вияву епістемічної модальної оцінки інокультурними комунікантами в реальних ситуаціях міжкультурного спілкування [48].

При дослідженні матеріалу англійською мовою в групі україномовних аудиторів і еталонній групі спостерігаємо помітну розбіжність результатів інтерпретації ступеня інтенсивності епістемічної модальної оцінки. Розбіжність складає 18% від усього обсягу експериментальних фраз. При цьому 4% були відзначені аудитором україномовної групи як такі, що виражають менший ступінь сумніву, 14% – оцінками більшого ступеня сумніву в порівнянні з англійською мовною групою аудиторів. Це дає нам підстави припускати, що у представників україномовної групи аудиторів наявність іншокультурних рис прояву епістемічної модальної оцінки на просодичному рівні формує тенденцію до завищення ступеня сумніву при сприйнятті англійської мови.

Уважаємо доцільним виявити ті компоненти просодичного оформлення англійських фраз, звучання яких спричинило некоректну інтерпретацію ступеня інтенсивності епістемічного забарвлення аудитором української групи і було оцінено ними як таку, що передає великий ступінь сумніву порівняно з оцінкою аудиторів еталонної групи.

З усього спектру розбіжностей щодо визначення найменувань епістемічних модальних значень із опорою на звучання експериментального матеріалу ми розглядали акустичні характеристики тих фраз, звучання яких не досить коректно схарактеризовано більш ніж половиною україномовних аудиторів.

Аналіз просодичного оформлення даних фраз уможливив виокремлення найбільш стійких тенденцій неадекватної інтерпретації характеру епістемічної модальної оцінки британської просодії, властивої представникам української комунікативної культури. Аналіз засвідчує, що такими просодичними характеристиками, що маркують негативну

епістемічність просодичного оформлення англійських фраз, слугують такі особливості вимови:

- використання надширокого діапазону, зумовленого різким підвищенням тону на ядерному сегменті, оформленому складним висхідно-спадно-висхідним мелодійним контуром;

- підвищення тривалості ядерного складу щодо середньоскладових темпоральних характеристик значно менш істотно ніж в українській мові.

Іншим комплексом просодичних маркерів, який суттєво ускладнює розпізнавання епістемічної модальності сумніву при сприйнятті україномовною групою аудиторів, є:

- широкий діапазон тональної зміни у синтагмі;

- плавна спадна конфігурація мелодичного контуру в межах шкали.

Однак самі по собі такі приклади не можуть відігравати вирішальну роль у віднесенні фрази до числа таких, які виражають вищий ступінь сумніву порівняно з оцінками, висловленими аудитором еталонної групи. Такий висновок підтверджується тим, що значна кількість експериментальних фраз, інтонаційний контур яких «захоплює» високий частотний рівень і оформлений надшироким частотним діапазоном, не були інтерпретовані українцями як такі, що передають більш високий ступінь непевності.

Обов'язковою же умовою отримання завищеної оцінки ступеня сумніву в інтерпретації аудиторів україномовної групи є таке звучання експериментальних реплік, при якому зазначений характер збільшення частоти основного тону супроводжується ще контрастним посиленням інтенсивності мовленнєвого сигналу. При цьому характерним є збіг піків інтенсивності з частотними піками. Цікаво, що може відзначатися навіть порівняно плавна зміна мелодики як у межах шкали, так і на ядерному складі.

Як зазначалося вище, оцінки меншого, ніж в еталонній групі, ступеня сумніву у звучанні експериментальних фраз, відзначаються

аудиторами україномовної групи значно рідше. Причиною заниженої оцінки ними ступеня сумніву найчастіше є наявність таких показників просодичного оформлення фрази, як низький частотний рівень, на якому вимовляється велика (особливо фінальна) частина фрази [46].

При вираженні ступеня визначеності, упевненості просодичні контрасти між елементами посилюються відповідно до зростання семантичної відмінності і досягають максимуму при зіставленні крайніх членів (антонімів) модально-семантичного поля, тоді як просодичні контрасти між сусідніми конституантами не такі значні. Саме цей чинник пояснює труднощі, які виникали в аудиторів при диференціації близько розташованих значень епістемічної модальності, а саме: чим більша кількість збіжних релевантних просодичних ознак, тим менша ймовірність коректного розмежування цих компонентів функціонально-семантичного поля епістемічної модальності.

Одним із важливих питань при вивченні засобів просодичного вираження модальних відносин є проблема природності чи неприродності актуалізації досліджуваних модальних значень у мовленні. Пошуку відповіді на це питання присвячений наступний етап аудиторського експерименту.

Аналіз просодичних характеристик фраз, інтерпретованих аудиторами україномовної групи як такі, що виражають більшу природність, уможливило твердження, що провідним параметром при інтерпретації природності прояву модальності сумнівної оцінки є помірно висока швидкість зростання тону в ядерному складі.

Відносно повільна зміна ЧОТ асоціювалася в аудиторів україномовної групи із властивою українській мові аналогічною зміною тону у фінальній позиції і тому дістало оцінку більшою мірою природності порівняно з британською групою аудиторів попри яскраво виражений частотний інтервал підвищення тону. Одночасне збільшення частотних і амплітудних характеристик при звучанні ядерного складу також засвідчує

подібність до характеру вибраного ядерного складу в українській мові і дістає оцінку більшою мірою природності порівняно з інтерпретацією еталонної групи аудиторів.

Звучання фрази у вузькому частотному діапазоні зі слабо вираженими змінами тону і збільшення інтенсивності на ядерному складі без збільшення частотних характеристик також дістає оцінку більшого ступеня природності в україномовній групі аудиторів, ніж в еталонній групі.

При поєднанні високого рівня тону початкового складу шкали і складного висхідно-спадно-висхідного ядерного тону, звучання характеризувалося як менш природне аудиторами української групи. Це пояснюється тим, що подібне оформлення мелодичного контуру цілком не властиве для фраз, які несуть відтінки значень епістемічної модальності в українській мові.

Це завдання призначене виокремити емоційні та інші суб'єктивно-модальні характеристики мовленнєвих стимулів, які супроводжують їх епістемічну оцінку. Відомо, що суб'єктивно-модальні оцінки зрідка трапляються в реальних умовах комунікації в чистому вигляді, оскільки частіше спостерігається певне нашарування однієї оцінки на іншу. Це призводить до трансформації просодичної структури висловлювання, і це є однією з важливих причин неадекватної ідентифікації її епістемічної оцінки.

При визначенні емоційно-модальних конотацій збіги в англійській та українській мовах виявляються при співвіднесенні просодії фраз із такими суб'єктивно-модальними проявами, як «невдоволення», «радість», «тривожність».

Найбільші відмінності спостерігаються в просодичних характеристиках експериментальних фраз, які передають модальне значення «подив», що пов'язано з появою яскраво виражених тональних особливостей у просодичному оформленні таких реплік. Фрази, що

сприймаються україномовними аудиторами як такі, що передають подив, але не інтерпретовані подібним чином англomовними аудиторами, характеризуються дуже високим мелодичним рівнем з контрастним висхідно-спадно-висхідним завершальним тоном. Таке оформлення властиве англійським фразам, що передають семантику сумніву. Українські ж аудитор не розпізнавали в них цього значення, а розпізнавали ці сентенції як такі, що висловлюють граничний ступінь подиву.

Такою ж вираженою є тенденція неадекватного сприйняття українськими аудитором емоційної конотації «насмішка» («teasing»), яка реалізується в англійській мові з такими характеристиками:

а) підвищенням тону не тільки на ділянці шкали, але також (у довгих синтагмах) на початковій ділянці шкали;

б) яскраво вираженим складним висхідно-спадно-висхідним тоном.

Попри наявність деяких особливостей у функціональному навантаженні параметрів інтонаційного контуру у двох розглянутих мовах, ми констатуємо ряд спільних для них релевантних рис, що передають те чи те модальне значення.

Розглянемо просодичні характеристики компонентів функціонально-семантичного поля аксіологічної модальності, які найчастіше взаємодіють із різними значеннями царини епістемічної модальності Компоненти поля «ступінь схвалення» чітко марковані мелодійно та тембрально. Так, схвалення передається підвищеним мелодичним регістром відрізка мовлення, розширеним діапазоном проголошення фрази в цілому, оксамитовим тембром голосу. При вираженні похвали всі перелічені в попередньому випадку характеристики дещо підвищені, голос аудитором описується як дзвінкий.

До специфічних характеристик української та англійської мов слід віднести спосіб просодичного вираження найбільшої міри схвального ставлення – похвали. В англійській мові схвалення виражається високим

спадним тоном, а в українській – висхідно-спадним, причому висхідно-спадний характер мелодичного контуру може оформляти не тільки кінцевий склад синтагми, але й кожен наголошений склад фрази.

У двох зіставлюваних мовах несхвалення оформляється спадно-висхідним ядерним тоном, зниженим регістром, притамиованим тембром. Критичне ставлення мовця виражається складним висхідно-спадним тоном в ядрі (він посилює емпатичність фрази, підкреслює категоричність визначеність висловленої думки), уповільненням темпу вимовляння фрази, появою різких ноток у голосі мовця.

Засудження в англійській та українській мовах може передаватися за допомогою низького регістра мелодики. У разі наявності нотки недовомовленості при осудженні в англійській мові використовується спадно-висхідний тон, а в українській – висхідно-спадний.

Напрямок руху мелодики у перед'ядерній частині фраз, посилюючи або згладжуючи значення, передане головним наголошеним складом, може мати будь-яку форму. Зокрема, спадна скандувальна шкала разом із низьким висхідним ядерним тоном в англійській мові при вираженні несхвалення посилює ступінь інтенсивності висловлюваного відношення, а рівна висока або низька шкала демонструє бажання мовця справити заспокійливий вплив на слухача. В українській мові при вираженні негативного ставлення заміна рівної високої шкали на скандентну посилює значення засудження, осуду.

Виокремлення емоційних та інших суб'єктивно-модальних характеристик мовних стимулів, супутніх епістемічній оцінці та відповідальних за втілення комплексу модальних значень, уможливило встановлення принципу трансформації просодичної структури висловлювання.

При виконанні четвертого завдання аудитори так само давали характеристику фраз в умовах, коли інтонація виконує в мовному стимулі не одну, а одночасно кілька функцій.

Результати акустичного аналізу в цілому підтвердили висновки аудиторів.

Результати експериментально-фонетичного дослідження акустичних корелятив компонентів модально-семантичного поля ступеня впевненості, загалом підтвердили висновки аудиторів і продемонстрували такі суттєві характеристики, які забезпечують диференціацію компонентів функціонально-семантичного поля епістемічної модальності (*із сумнівом, імовірно, оцінююче, очевидно, безумовно, впевнено*) в англійській та українській мовах.

Обов'язковою просодичною ознакою, за якою у мовленні здійснюється протиставлення впевненого і невпевненого ставлення спікера до ймовірності інформації, є напрямок руху ядерного тону. За умови високого рівня впевненості адресанта у потенційній вірогідності вислову використовується спадне завершення мовленнєвого стимулу. За наявності сумніву в імовірності інформації в обох досліджуваних мовах репліки оформлюються висхідним тоном у ядрі.

При зростанні інтенсивності ступеня вираження впевненості відзначається збільшення швидкості спаду частоти основного тону у компонентів цього функціонально-семантичного поля, а при невпевненості – швидкості підйому ЧОТ. Зазначений характер швидкості зміни ядерного тону зафіксовано в експериментальних фразах обох порівнюваних мов, однак в українській мові зростання швидкості відбувається дещо повільніше.

В англійській та українській мовах спостерігаємо збільшення інтенсивності та сумарної енергії ядра фраз при зростанні рівня впевненості. Проте вважаємо за потрібне відзначити ще суттєве збільшення інтенсивності та сумарної енергії ядра в українських фразах, якщо ступінь невпевненості зростає.

Головному наголошеному складу притаманне збільшення частоти основного тону на 37% в англійській мові та на 31% – в українській. Зростання частотного інтервалу сягає, відповідно, 42% і 32%.

Досить показовим є зниження інтенсивності при передачі значення «не упевнено» в англійській мові на 19% (порівняно з нейтральною реалізацією), тоді як в українській мові бачимо прямо протилежну тенденцію, тобто зростання силового параметра на 30%.

Щодо акустичних особливостей оформлення першого наголошеного складу шкали, то мусимо відзначити таке: максимальний рівень основного тону шкали так само, як і ядерного сегмента, є релевантним до типу епістемічного статусу мовленнєвого стимулу. При цьому в англійській мові цей контраст виражено яскравіше, ніж в українській мові.

Голосний звук першого наголошеного складу.

Цікавим є факт підвищення F1 при зростанні як ступеня непевненого відношення, так і упевненого (порівняно з нейтральною вимовою). F2 и F3 мають тенденцію до зростання на 30% при передачі значення із сумнівом та до зниження на 25% при вираженні значення упевненості. При зміщенні F2 и F3 в зону більш високих частот при передачі відношення непевненості суттєво зростає інтенсивність цих складових спектру.

Голосний звук ядерного складу:

Показники F2 и F3 суттєво зростають при вираженні відношення непевненості (на 15% і 25%, відповідно) й так само знижуються при реалізації семантики ‘впевнено’ (на 20% і 12%, відповідно).

Інтенсивність F2 знижується, а и F3 зростає при передачі непевненого ставлення, тоді як інтенсивність F2 зростає, а F3 знижується при вираженні семантики ‘впевнено’. До того ж помітним є зростання високочастотної енергії на сибілянтах при реалізації семантики ‘впевнено’.

Здійснений наліз експериментального матеріалу засвідчив, що характер трансформації просодичного контуру за умови градуальної зміни

модальної ознаки суміжних компонентів модально-семантичного поля епістемічної ділянки є досить різноманітним не лише за інвентарем інтонаційних засобів, але й за механізмом кореляції їх зі ступенем інтенсивності модального відтінку в межах синонімічно-антонімічного ряду.

Якщо в одних рядах просодичні контрасти між елементами посилюються відповідно до збільшення семантичної відмінності і досягають максимуму при зіставленні крайніх членів (антонімів), то в рядах другого типу максимальний контраст просодії спостерігається між медіальними (нейтральними) членами ряду і його крайніми членами. Крайні же члени (антоніми) близькі між собою за просодичним оформленням.

Важливим висновком, до якого спонукає проведений аналіз, є те, що кожен компонент семантичного поля епістемічної модальності відрізняється значною стабільністю інтонаційних маркерів, тобто їм притаманні «власні» інтонаційні конструкції. При цьому більша частина виявлених релевантних ознак англійської та української мов належить до типологічно схожих.

Epitome capituli

Експериментально-фонетичне дослідження просодії епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі було проведене з використанням розроблених у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці методів. Для досягнення цієї мети експериментальні фрази прослуховувалися трьома групами аудиторів: фонетистами – викладачами англійської мови, студентами-британцями, студентами-українцями. При цьому проведення всіх етапів аудиторського аналізу було регламентовано чіткими інструкціями для аудиторів, зокрема:

- віднесення стимулу до одного з трьох «базових» значень епістемічної модальності (знання – незнання – припущення);
- визначення ступеня прояву досліджуваного суб'єктивно-модального значення в мовленні;
- оцінка ступеня природності висловлювання значень епістемічної модальності;
- виокремлення супутніх епістемічній оцінці емоційно-модальних характеристик мовленнєвих стимулів).

Це уможливило розгляд механізму трансформації просодичної структури висловлювань, у яких передається цілий комплекс модальних значень.

Акустичний аналіз досліджуваного матеріалу був спрямований на виявлення кількісних показників просодичних характеристик реплік, ідентифікованих як найбільш контрастні за модальним забарвленням представниками британської та української груп аудиторів.

З'ясовано:

- такі акустичні параметри, як середній рівень ЧОТ;
- максимальну частоту основного тону в синтагмі;
- мінімальну частоту основного тону;
- частотний рівень сегментів;

- частотний діапазон;
- частотний інтервал;
- швидкість зміни ЧОТ;
- рівень та характеристики зростання або спадання інтенсивності на тих ділянках (складах) синтагми, де зареєстровані контрастні зміни частотних характеристик у фразі;
- середньоскладову тривалість;
- тривалість головного наголошеного складу;
- тривалість пауз у фразі.

Перше завдання аудиторського експерименту (віднесення мовленнєвого стимулу до одного з трьох «базових» значень епістемічної модальності (знання, незнання, припущення)) було виконано групами аудиторів британців і українців. Результати виявилися досить близькими для носіїв обох мов. В еталонній групі частка правильної диференціації експериментальних фраз між епістемічними модальними значеннями абсолютної впевненості і сумніву склала 92,3%. Аналогічний показник в україномовній групі аудиторів склав при репрезентації фраз-стимулів рідною мовою – 94,6%, а іноземною – 70,8%.

Визначення ступеня вияву того чи того суб'єктивно-модального епістемічного значення у звучанні експериментальних фраз-реплік характеризувалося більш низькою результативністю. В еталонній групі частка правильної диференціації експериментальних фраз між компонентами семантичного поля епістемічної модальності, градуйованими за ознакою наростання ступеня сумніву склала 71,6%. Аналогічний показник в україномовній групі аудиторів склав при репрезентації фраз-стимулів рідною мовою 69,4%.

Інша картина представлена ідентифікацією англійських стимулів україномовними аудиторами. В україномовній групі аудиторів значне розходження в розпізнаванні ступеня інтенсивності епістемічної модальної оцінки порівняно з аудиторами еталонної групи зафіксовано у 18%

експериментальних фраз з усього обсягу матеріалу дослідження англійською мовою.

Ці результати спонукають до такого висновку: для представників україномовної групи аудиторів незвичність іншокультурного вираження епістемічної модальної оцінки на просодичному рівні має тенденцію до завищення ступеня сумніву при сприйнятті англійського мовлення.

Аналіз просодичного оформлення англійських фраз, неадекватно витлумачених україномовними аудитором, засвідчив, що просодичними характеристиками, які маркують негативну епістемічність просодичного оформлення британських фраз, виявилися такі:

- надмірно широкий тональний діапазон зміни тону вимови, зумовлений яскраво вираженим різким підвищенням ЧОТ у межах складного висхідно-спадно-висхідного тону на головному наголошеному складі;

- значно менш істотне, ніж в українській мові, зростання тривалості ядерного складу порівняно із середньоскладовою тривалістю у фразі.

Іншим комплексом просодичних маркерів, що ускладнює розпізнавання епістемічної модальності сумніву при сприйнятті україномовною групою аудиторів, представлений:

- широким діапазоном тональної зміни у синтагмі;
- плавно спадною конфігурацією мелодичного контуру в межах шкали.

Відмінності в інтерпретації окремих значень царини епістемічної модальності в групі аудиторів, не знайомих із просодичними особливостями англійської мови, мають фрази, у звучанні яких збільшення або зменшення частотних характеристик супроводжується аналогічними змінами амплітудних характеристик або ж просодичне оформлення яких характеризується надшироким частотним діапазоном та різкими змінами частоти основного тону на ділянці шкали і на ділянці фінального тонального завершення фрази.

Проголошення фраз із використанням надширокого частотного діапазону асоціюється у свідомості представників української групи з граничним ступенем здивування, оскільки в їхній просодичній когнітивній базі не закладені еталони, властиві британській комунікативній культурі, що передбачає співвіднесення підвищеної зацікавленості у спілкуванні зі співрозмовником із широким частотним діапазоном.

Звернення до мовної свідомості носіїв і не носіїв певної мови виявило основні просодичні ознаки, і це є причиною неадекватної інтерпретації кількох аспектів модальності англійської просодії представниками української культури. До них належать такі національно-специфічні засоби англійської мови, як:

– «задіяння» англословними індивідами у вираженні багатьох суб'єктивних емоційно-модальних значень складних яскраво виражених за частотним інтервалом висхідно-спадно-висхідних тонів (Rise-Fall-Rise);

– проголошення всього висловлювання на дуже високому частотному рівні;

– наявність яскраво виражених висхідних тонів одночасно на ділянці шкали і на ділянці ядерного складу.

Результати експериментально-фонетичного дослідження акустичних корелятивів епістемічної модальності на прикладі аналізу компонентів модально-семантичного поля ступеня впевненості, розташованих за ознакою градуального наростання цієї ознаки, продемонстрували такі суттєві характеристики, які забезпечують диференціацію компонентів цього модально-семантичного поля в англійській та українській мовах.

РОЗДІЛ 3

ЛІНГВІСТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Загальна характеристика експериментального корпусу дослідження

Верифікація результатів проведеного дослідження спонукає до аналізу особливостей різновидів науково-популярного дискурсу (НПД), які утворюють експериментальний корпус матеріалу студії. Дослідження композиційного складу мовленнєвих відрізків, вживання різноманітних механізмів актуалізації загального змісту висловлювання та його модальної спрямованості дає змогу встановити спільні риси НПД різної тематики, що сприяють досягненню певного результату, зокрема, переконанню аудиторію в достовірності інформації і своїй правоті.

Нині діяльність усіх видів ЗМІ має прагматичний характер, оскільки інформування слухачів та вплив на аудиторію є головною метою мас-медіа. З огляду на те, що зазначена прагматична функція сучасних ЗМІ є базовою, можна констатувати, що ця особливість наближає типи мас-медіа до публіцистичного дискурсу.

Аналізуючи мовні особливості ЗМІ, ми, безумовно, повинні відзначити, що нині реципієнти стикаються з різноманітними ознаками гетерогенності мас-медійного дискурсу. Однією з найбільш цікавих його характеристик є використання лексем і морфолого-синтаксичних структур, що належать до різних стилів мовлення: і розмовного, і художнього, і навіть ділового та наукового стилів.

Застосування дискурсивного рівня при дослідженні мас-медіа на відміну від контент-аналітичних (кількісних) методів уможливорює розкриття змісту конкретних медіа-повідомлень, їхніх контекстуальних параметрів, структурних особливостей та особливостей їх формування.

Увагу профільних фахівців привертають не лише проблеми цілісності тексту, а й окремі прийоми, використані в композиційному складі дослідженого зразку. Експліцитна чи імпліцитна форма вираження змісту мовленнєвого відрізка, подання чи інтенції, властиві кожному висловленню, становлять ту саму актуалізацію загальної настанови, спрямованості тексту на реалізацію певного результату (наприклад, легітимацію певної соціальної проблеми).

Зразки мовленнєвих відрізків, використані у матеріалі дослідження, належать до медіа-дискурсу. За своєю тематикою та стилем вони класифікуються як належні до науково-популярних конструктів. Метою науково-популярних передач, видань є ознайомлення реципієнтів із інформацією про явища і факти. Особливості стилю:

- відносна легкість сприйняття;
- використання складних понять зі звичними явищами та об'єктами;
- значні спрощення;
- розгляд окремих явищ без загального огляду та класифікації.

Цей вільний підстиль інформування адресата може варіюватися від газетних рубрик «історична/технічна довідка» або «це цікаво» до науково-популярних книг, близьких за форматом і змістом до підручників (науково-навчального стилю).

Існує чимало мовних засобів, які роблять науковий текст популярним:

- приклади для ілюстрації окремих наукових положень;
- порівняння;
- перифраз (парафраз);
- вставні слова;
- модальні частки;
- модальні прислівники;
- модальні дієслова;
- модально-оцінні конструкції;

– риторичні вигуки тощо.

Ці засоби спрощують мову науки, роблять її доступною, зрозумілою для широкого кола глядачів; привертають увагу до головного в тексті-наукової проблеми.

У текстах НПС та відповідному дискурсі епістемічна модальність представлена широким та строкатим спектром усіх значень, тобто від слабкої імовірності до цілковитої впевненості. Це пояснюється тим, що матеріал науково-популярного стилю насичений різноманітними фактами та явищами, які вважаються незаперечними чи, навпаки, такими, які потребують підтвердження, навколо яких ведуться палкі дискусії.

Епістемічна модальність є багатоаспектним явищем, засоби реалізації якого мають безліч варіантів, кожен із яких відрізняється одне від одного своєю специфікою та варіативністю. Це можна пояснити тим, що в НПС беруть участь як вчені, так і пересічні люди, які висловлюють своє ставлення до якогось явища. Різні завдання цих двох груп комунікантів, різний рівень знань, професійної підготовки сприяють тому, що вони використовують у мові різноманітні засоби актуалізації модальності.

Розглянемо в цьому плані історичний дискурс. Приклади епістемічної модальності тут продемонстровані значеннями впевненості, ймовірності, сумніву. Висловлювання, що реалізують значення впевненості, існують в формі тверджень стосовно фактів минулого. Звісно, факти історії мають певне підтвердження та наслідки. Але також історія має багато подій та питань, які не мають підтвердження, тому про них не можна говорити абсолютно впевнено. Таким чином, значення можливості та ймовірності мають місце в історичному дискурсі: в цьому тексті прикладом актуалізації цього значення є мова про кількість загиблих у війні чи в результаті страшної епідемії, тобто навряд чи хто може сказати точну цифру втрат.

Отже, історичний дискурс є своєрідним конструктом для вивчення явища епістемічної модальності. В ньому відображаються найбільш розповсюджені особливості співвідношення змісту і форми вивченого об'єкта. Далі для наочності пропонуємо фрагменти наукових текстів, які засвідчують особливості англомовного та україномовного історичного дискурсу.

Наведемо широко відомий з українських джерел приклад історичного дискурсу.

«[...] Галікарнасс був рідним містом двох визначних істориків давнього світу – Геродота і Діонісія (кінець I ст. до н. е. і початок I ст. н. е.). Перший створив твір про греко-перські війни V ст. до н. е., а другий написав про «Римську Давнину». Обидва вони за місцем народження стали називатися галікарнасцями. Крім відомостей, почерпнутих з «Історій», про подорожі Геродота, ми дуже мало знаємо про його життя. Можна гадати, що він народився між 490 та 480 роками до н. е. Отже, про події перших десятиріч греко-перських воєн він міг чути з розповідей своїх старших сучасників і учасників цих подій. Від його біографів довідуємося, що його батька звали Ліксом, а родина належала до видатних громадян Галікарнасса. Очевидно, вона ворогувала з тираном цього міста Лігдамом, і через це Геродот змушений був, покинувши рідне місто, знайти притулок на о-ві Самосі, де перебував досить довго і з яким був добре обізнаний. За деякий час він з іншими вигнанцями повернувся до рідного міста і вигнав звідти тирана, але через неприязнь громадян знову його покинув і вже назавжди. Десь між 447 і 444 роками до н. е. Геродот побував в Афінах, що на той час були впливовим культурним центром грецького світу [...].

[...] Немає відомостей і про те, як могли відбуватися Геродотові подорожі, коли ще не закінчилася війна грецької коаліції на чолі з Афінами та Спартою з могутньою перською державою, хоча під час цих подорожей після поразок, що їх зазнали перси та їхні союзники в морській битві при Саламіні, в битві при Платеях, у битвах при Мікалі та при кіпрському

Саламіні (449 р. до н. е.) вже йшлося про складання миру. За мирною угодою, якщо таку справді було складено, грецькі міста держави на західних узбережжях Малої Азії визволилися від перського панування, але більшість країв, що їх відвідав Геродот, були складовими частинами великої перської держави [...].

[...]. Залишається невідомим, чи Геродот міг відвідати Північне Причорномор'я та місто Ольвію, чи він просто переказував повідомлення своїх грекомовних інформаторів. Прямих указівок на знайомство з тими далекими краями ми не знаходимо в його творі, а розповідь про карну експедицію перського царя Дарія проти скіфів свідчить радше про досить поверхову обізнаність, ніж про справжнє знайомство.

Навпаки, не можна сумніватися, що він побував у Єгипті (тоді під владою персів) і від Дельти доплив Нілом до Елефантіни. В Лівії він відвідав Кірену; на Сіцилії – міста Сіракузи, Гелу, Егест. В Італії йому були відомі грецькі міста навколо Тарентінської затоки – Тарент (Тарант), Метапонт, Сібаріс, Кротон і, звичайно, Турії. В континентальній Греції Геродот завітав до бойовищ, до пророчого святилища Дельфів, до Фів, Спарти (Лакедемона), Аргоса, святилища в Додоні, на острів Керкі-ру, до Афін, де перебував (можливо, з перервами) від 447 до 444 до н. е. [...]» (Білецький А. О. Геродот «Історії в дев'яти книгах». Вступна стаття до видання: Геродот. Історії. К.: Наукова думка, 1993. С. 5–13: https://ae-lib.org.ua/texts/biletsky_a_herodot_ua.htm).

Приклад англomовного історичного дискурсу (джерело: «French Revolution: Memories, Symbols, and Rituals»: <https://studycorgi.com/french-revolution-memories-symbols-and-rituals/>):

«[...] History repeats itself, so goes the old truism. This is true of France from a historical perspective. Between the late 18th century to the early 20th century, France moved from the republic, the monarchy, and then the republic again in cycles. After ridding itself of Louis the XVI and his spendthrift wife Maria Antoinette France was a republic, at least in theory, only to revert to

Monarchy under Napoleon. After Napoleon's first defeat a puppet King was placed by Napoleon's conquerors only to step aside once Napoleon returned from Exile. After Waterloo, France would become a republic. But it was an Emperor, Napoleon III, who would surrender in Paris in the aftermath of the Franco-Prussian War. These cycles are marked by disenchantment with the previous form of government and thus a clamor for the other form. This can be compared to the way the United States elected Barack Obama, a Democrat, in part as a show of its gross dissatisfaction with George W. Bush and Republican rule.

[...] Another noteworthy repetition was the suppression of the press. Prior to the revolution, the king had placed strict censorship against the press fearing its use to subvert imperial authority. Censorship resulted in the press going underground in the form of pamphlets and illegal newspapers. Whenever the press is forced to go underground widespread discontent results and a revolution is often not far behind. Due to the tendency of French History to repeat itself, historians analyze the symbols and rituals of the revolution as a means of preventing its horrors from ever returning [...].

[...] Another notable cycle can be seen in the way that foreign adventurism becomes the basis for the downfall of a regime. Louis the XVI spent vast sums of money supporting the Americans in their revolutionary war. Napoleon for his part spent the strength of his new nation trying to export the revolution to the rest of Europe. Both Monarchs would be deposed and the republican government would replace them [...].»

Розглянемо ще один тип НПД. Зокрема, це дискурс, безпосередньо пов'язаний з комунікацією у царині географії. Він привертає увагу дослідників і розглядався з різних позицій: лінгводидактичних і лінгвокультурологічних (праці Л. Г. Вікулової, А. У. Павловської). Проте відзначимо, що дискурс цієї галузі як наукове мовне явище досі з об'єктивних причин ще не був предметом комплексних спеціалізованих студій.

Під **географічним дискурсом** розуміють продукти мовної діяльності в сфері географії. В даному дослідженні нами аналізувались уривки телевізійних передач за означеною тематикою. Медійний характер географічного дискурсу сприяє його взаємодії з іншими типами дискурсів, в тому числі й рекламним (у сфері туризму), що зумовлює наявність певних ознак рекламного дискурсу, а також використання певних стратегій, що характерні для рекламного дискурсу.

Основне призначення географічного дискурсу це – підвищення рівня «привабливості» тієї чи тієї локації як потенційного місця для дозвілля та відпочинку. Ця мета може бути досягнута використанням прийому суб'єктивної оцінки мовця та його відношення до змісту висловлювання. І це один зі способів реалізації суб'єктивної епістемічної модальності.

Ефективність впливу інформації, що міститься в дискурсі, певною мірою залежить від ступеня достовірності викладеної у вербальному повідомленні інформації, доцільності застосування засобів передачі значень об'єктивної та суб'єктивної модальності.

Важливо (і не менш цікаво) резюмувати розгляд географічного дискурсу як комунікативного феномена, що синтезує офіційний і неофіційний види комунікації. При цьому обидва зазначені підвиди мають свої характеристики. Неофіційний план географічного науково-популярного дискурсу, втілений у висловлюваннях певного типу, зумовлює наявність в ньому таких ознак, як образна логічність викладу, вплив висловлювання на чутливе сприйняття та на увагу адресата. При цьому суб'єктивність адресанта (автора), який оцінює певне явище, неодмінно впливає на зміст висловлювання, передбачаючи не лише наявність суб'єктивної оцінки сказаного мовцем, а й суб'єктивне сприйняття інформації адресатом. Офіційна характеристика обміну думками в рамках такого різновиду дискурсу зумовлена обов'язковістю вказівки на достовірність інформації, що висловлюється. Важливу роль тут відіграють форми актуалізації епістемічної модальності, що становлять

важливий компонент високорезультативної реалізації знання в географічному дискурсі.

Наведемо типовий, відомий з літератури, приклад географічного типу дискурсу.

«The great Carpathian Mountain Chain begins not far from Bratislava, Slovakia and finishes in the south-east of Romania. The explorers think the now “Carpathian” appeared from the name of the Frakiivskiy tribe “Carpi”, who lived in the territory of Pricarpatya in the third – fourth centuries AD. Others think this word has the root of the word “Car” – stone or stoned mountains. The length of the Carpathian is about 1500 km, in the south-west its wide is 240 km and in the south-east where the Ukrainian Carpathians lie is small narrow – about 100 to 12 km. [...]».

[...] So, we are going there from Ivano-Frankovsk through the little picturesque place Yaremcha. Ivano-Frankovsk is at the altitude of 585 m above the sea level among the green mountains. The plant kingdom around Yaremcha is very rich - multifruit trees, peaches, lots of other kinds of trees and a diverse animal world. The nature landscapes and the wind are filled with fragrance and freshness. It is very impressive especially when you are on the bank of the stormy river Prut [...].».

Переклад німецькою мовою: «[...] *Die Karpaten, ein imposantes Gebirge, beginnen unweit von Bratislava in der Slowakei und enden im Südosten Rumäniens. Die Forscher gehen davon aus, dass der heutige Name ‚Karpaten‘ vom Namen des fränkischen Stammes Carpi stammt, der im 3.–4. Jahrhundert n. Chr. im Gebiet des Vorkarpatens lebte. Andere wiederum glauben, dass der Name vom Wort „Car“ – Stein oder steinige Berge – abgeleitet ist. Die Karpaten erstrecken sich über eine Länge von etwa 1500 km, sind im Südwesten 240 km breit und im Südosten, wo die ukrainischen Karpaten liegen, schmaler – etwa 100 bis 12 km. [...]*

[...] *Also fahren wir dorthin von Iwano-Frankiwsk aus durch den kleinen, malerischen Ort Jaremtscha. Iwano-Frankiwsk liegt auf einer Höhe von 585 m*

über dem Meeresspiegel, umgeben von grünen Bergen. Die Pflanzenwelt rund um Jaremtscha ist äußerst reich – zahlreiche Obstbäume, Pfirsiche, viele weitere Baumarten und eine vielfältige Tierwelt. Die Landschaften und der Wind sind von Duft und Frische erfüllt. Das wirkt besonders eindrucksvoll, wenn man sich am Ufer des stürmischen Flusses Pruth befindet [...]».

Ще одним з типів НПД, який став об'єктом нашої уваги, охоплює питання геополітики. Останнім часом у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці з'явився інтерес до проблем вивчення мови у зв'язку з практичною діяльністю людини. Політичний дискурс як комунікативний феномен вважається найбільш перспективним матеріалом для досягнення певних результатів у цьому напрямку.

Політична лінгвістика належить до тих галузей науки, які фактично становлять суму ще не досліджених проблем, більшість яких у найближчій перспективі також навряд чи буде розв'язана. Вивчення категорії епістемологічної модальності в політичному дискурсі сприятиме більш точному осмисленню закономірностей політичної комунікації.

Саме в політичному НПД різнобій змістових способів відображення епістемічної модальності є найбільш презентабельним. Це зумовлено як структурними особливостями цього типу дискурсу, так і його підвищеною емоційністю, що відбивається в широті діапазону застосування мовних засобів. Зокрема, це і пряме звертання до кожного слухача, і велика кількість порівнянь, метафор, і волюнтативних висловлювань тощо. Отже, комплексна структура політичного дискурсу зумовлена його прагматичною спрямованістю, необхідністю зробити кожного адресата співучасником події, змусити його думати, що прийняте ним рішення є коректним і вірним, а головне – абсолютно самостійним.

Наведемо приклад політичного типу дискурсу, також відомого з найновішої історії Сполучених Штатів Америки.

«Якби я сказав вам 8 років тому, що Америка відверне велику рецесію, перезавантажить автоіндустрію і запустить найдовшу смугу

створення робочих місць в історії..., якби я вам сказав, що ми відкриємо нову сторінку стосунків із кубинським народом, зупинимо програму ядерної зброї Ірану без жодного пострілу, знищимо ідейного натхненника терактів 11 вересня..., що ми досягнемо рівності у шлюбі, забезпечимо право на охорону здоров'я для ще 20 мільйонів співгромадян, ви би могли сказати, що у нас занадто високі амбіції. Але ми це все зробили! [...].

[...] Цьому порядку кидають виклики – спершу жорстокі фанатики, які стверджують, що говорять від імені Ісламу. Пізніше – автократи у закордонних столицях, які розцінюють вільні ринки, відкриті демократії і громадянське суспільство як загрозу своїй владі. Загроза нашій демократії, яку кожен з них несе, матиме набагато більші наслідки, ніж замінований автомобіль чи реактивний снаряд. Вона представляє страх зміни, страх перед людьми, які виглядають, або говорять, або моляться інакше; зневагу до верховенства права, яке притягає лідерів до відповідальності [...].»

(Із прощальної промови Барака Обама: <https://www.radiosvoboda.org/a/28225268.html>).

Ще одним типом науково-популярного дискурсу, розглянутим у нашій студії, є технічна інформація різного роду. **Наведемо приклади такого дискурсу.**

«Південнокорейська компанія була заснована у далекому 1954 році. Довгі роки вона працювала на оборону Кореї, у 2001 вона розпочала виробництва першого легкого автопозашляховика «Кехіоп», а у 2007 році на ринок була випущена друга його генерація, яка нещодавно пережила оновлення. Тобто модель «Кехіоп». І це модель із великим стажем. У зовнішньому вигляді сучасного «Кехіопа» привертають увагу габарити, величезний чотирикутник фальш-радіаторної решітки та величезні фари головного світла. Якщо приглянутися до них без зусиль, то можна знайти риси знаного універсала від компанії «Mercedes-Benz». Це порівняння з автомобілем не випадкове [...].

Переклад німецькою мовою: «*Das südkoreanische Unternehmen wurde bereits im Jahr 1954 gegründet. Viele Jahre lang arbeitete es für die Verteidigungsindustrie Koreas. Im Jahr 2001 begann die Produktion des ersten leichten Geländewagens namens ‚Rexton‘, und 2007 wurde die zweite Generation dieses Modells auf den Markt gebracht, die erst vor Kurzem ein Update erhalten hat. Somit handelt es sich beim Modell ‚Rexton‘ um ein Fahrzeug mit einer langen Geschichte.*

Im äußeren Erscheinungsbild des modernen ‚Rexton‘ fallen besonders die großen Abmessungen, der massive viereckige Kühlergrill sowie die großen Hauptscheinwerfer auf. Betrachtet man diese ohne Mühe genauer, lassen sich Züge eines bekannten Kombimodells von „Mercedes Benz“ erkennen. Dieser Vergleich mit dem deutschen Automobil ist nicht zufällig [...].»

[...] Під капотом у «Кехіопа» приховане одне з головних його достоїнств – турбодизель об’ємом [...], який видає 145 кінських сил. Потужностей його дизельних коней вистачає з лишком, аби автомобіль, вагою більш 2 тон, бадьоро розганявся до сотні трохи більше ніж за 11 секунд.

Переклад німецькою мовою: «*Unter der Motorhaube des ‚Rexton‘ verbirgt sich einer seiner größten Vorzüge – ein Turbodiesel mit einem Hubraum von [...], der 145 PS leistet. Die Kraft dieses Dieselmotors reicht mehr als aus, um das über zwei Tonnen schwere Fahrzeug in etwas mehr als elf Sekunden auf hundert Stundenkilometer zu beschleunigen.*

На високих швидкостях, понад 180 км він їде рівно. А це відбувається тому що в комплектацію автомобіля входить система стабілізації ЄС, яка включає систему АВ8 «активний захист від перекидання», систему проти ковзання та підсилювач гальм [...].

Переклад німецькою мовою: «*Bei hohen Geschwindigkeiten über 180 km/h fährt er stabil. Das liegt daran, dass der Wagen mit dem Stabilitätssystem ESC ausgestattet ist, das unter anderem das*

Überschlagschutzsystem ARP, eine Antriebsschlupfregelung sowie einen Bremskraftverstärker umfasst [...]».

[...] Плавність ходу забезпечують газові амортизатори. Легким кермом дуже зручно маневрувати на завантажених вулицях, а на парковці досить одного пальцю [...]

Переклад німецькою мовою: «[...] Für die Laufruhe sorgen Gasdruckstoßdämpfer. Mit der leichtgängigen Lenkung lässt sich das Fahrzeug auf belebten Straßen sehr bequem manövrieren, und beim Einparken genügt sogar ein einziger Finger [...]

Далі наведено зразок науково-популярного дискурсу біографічного типу з наявністю інформації про наукову діяльність І. Ньютона.

«Newton's work has been said "to distinctly advance every branch of mathematics then studied". His work on the subject usually referred to as fluxions or calculus is seen, for example, in a manuscript of Octal now published among Newton's mathematical papers. A related subject was infinite series. Newton's manuscript analysis per equations numero terminorum infinitas" ("On analysis by equations infinite in number of terms") by Isaac Barrow to John Collins in June 1669: in August 1669 Barrow identified its author to Collins as "Mr. N. fellow of our College, and very young... but of an extraordinary genius and proficiency in these things».

Переклад німецькою мовою: «*Newtons Werk soll ,jeden damals bekannten Zweig der Mathematik deutlich vorangebracht haben'. Seine Arbeiten über das, was üblicherweise als Fluxionen oder Infinitesimalrechnung bezeichnet wird, finden sich beispielsweise in einem Manuskript von Octal, das heute unter Newtons mathematischen Schriften veröffentlicht ist. Ein verwandtes Themengebiet waren die unendlichen Reihen. Newtons Manuskript Analysis per aequationes numero terminorum infinitas („Über die Analyse mittels Gleichungen mit unendlich vielen Gliedern“)* gelangte im Juni 1669 durch Isaac Barrow an John Collins; im August 1669 teilte Barrow Collins mit, dass der

Autor ,Mr. N., Fellow unseres Colleges, und noch sehr jung ... aber von außergewöhnlichem Genie und bemerkenswerter Befähigung in diesen Dingen‘ sei».

Newton later became involved in a dispute with Leibniz over priority in the development of infinitesimal calculi modern historians believe that Newton and Leibniz developed infinitesimal calculus independently, although w different notations. Occasionally it has been suggested that Newton published almost nothing about it until 169: not give a full account until 1704, while Leibniz began publishing a full account of his methods in 1684. (Leibniz notation aims “differential Method”, nowadays recognised as much more convenient notations, were adopted by continental European mathematicians, and after 1820 or so, also by British mathematicians.) [...].

Переклад німецькою мовою: «*Newton geriet später in einen Prioritätsstreit mit Leibniz über die Entwicklung der Infinitesimalrechnung. Moderne Historiker sind der Auffassung, dass Newton und Leibniz die Infinitesimalrechnung unabhängig voneinander entwickelten, allerdings mit unterschiedlichen Notationen. Bisweilen wurde behauptet, Newton habe bis 169 fast nichts darüber veröffentlicht und erst 1704 eine vollständige Darstellung gegeben, während Leibniz bereits 1684 eine umfassende Darstellung seiner Methode veröffentlichte. Die von Leibniz eingeführte Notation, die er als ‘Differentialmethode’ bezeichnete und die heute als wesentlich zweckmäßiger anerkannt ist, wurde von den kontinentalen Mathematikern übernommen und nach etwa 1820 auch von den britischen Mathematikern [...]*».

[...] Because of miss, the *Principia* has been called “a book dense with the theory and application of the infinitesimal in modern times and “lequel est presque tout de ce calcul” (‘nearly all of it is of this calculus’) in Newton’s time, methods involving “one or more orders of the infinitesimally small” is present in his *De Motu Corporum in Gyri* 1684 and in his papers on motion “during the two decades preceding 1684”.

Переклад німецькою мовою: «[...] *Aufgrund dieses Versäumnisses ist die Principia in der neueren Zeit als ‚ein Werk, dicht gefüllt mit Theorie und Anwendung des Infinitesimalen‘ bezeichnet worden und in Newtons eigener Zeit als ‚lequel est presque tout de ce calcul‘ (‚fast alles davon gehört zu dieser Rechnungsart‘). Methoden, die ‚one or more orders of the infinitesimally small‘ umfassen, finden sich sowohl in seinem *De Motu Corporum in Gyri* von 1684 als auch in seinen Abhandlungen über die Bewegung, ‚during the two decades preceding 1684‘».*

[...] Starting in 1699, other members of the Royal Society (of which Newton was a member) accused Leibniz; and the dispute broke out in full force in 1711. The Royal Society proclaimed in a study that it was Newton who was true discoverer and labeled Leibniz a fraud. This study was cast into doubt when it was later found that Newton wrote the study's concluding remarks on Leibniz. Thus began the bitter controversy which marred the lives of b Newton and Leibniz until the latter's death in 1716 [...].

Переклад німецькою мовою: «[...] *Ab 1699 beschuldigten andere Mitglieder der Royal Society (deren Mitglied Newton war) Leibniz, und 1711 brach der Streit in voller Schärfe aus. Die Royal Society erklärte in einer Untersuchung, Newton sei der wahre Entdecker, und bezeichnete Leibniz als Betrüger. Diese Untersuchung geriet später in Zweifel, als sich herausstellte, dass Newton selbst die Schlussbemerkungen über Leibniz verfasst hatte. So begann die erbitterte Kontroverse, die das Leben sowohl Newtons als auch Leibniz' bis zum Tod des Letzteren im Jahr 1716 überschattete [...]*».

[...] He approximated partial sums of the series by logarithms (a precursor to Baler's / Euler's summation formula), and was the first to use power series with conf to revert power series.

Переклад німецькою мовою: «[...] *Er näherte die Partialsummen der Reihe mittels Logarithmen an (ein Vorläufer von Eulers Summationsformel) und war der Erste, der Potenzreihen mit der notwendigen Konvergenz verwendete, um Potenzreihen umzukehren*».

He was appointed Lucasian Professor of Mathematics in 1669 on barrow's recommendation. In that day, any fee Cambridge or Oxford was required to become an ordained Anglican priest. However, the terms of the Lucasian professorship required that the holder *not* be active in the church (presumably so as to have more time for science Newton argued that this should exempt him from the ordination requirement, and Charles II whose permission needed, accepted this argument [...]).

Переклад німецькою мовою: «*Er wurde 1669 auf Empfehlung Barrows zum Lucasian Professor für Mathematik ernannt. In jener Zeit war jeder Angehörige von Cambridge oder Oxford verpflichtet, zum anglikanischen Priester geweiht zu werden. Die Bedingungen der Lucasian-Professur verlangten jedoch, dass der Inhaber kein kirchliches Amt ausübte (vermutlich, um mehr Zeit für wissenschaftliche Arbeit zu haben). Newton argumentierte daher, dass er von der Weihepflicht ausgenommen werden müsse, und Karl II, dessen Zustimmung erforderlich war, akzeptierte dieses Argument [...]*».

[...] When Robert Hooke criticized some of Newton's ideas, Newton was so offended he withdrew from public debate. Newton and Hooke had brief exchanges in 1679–80, when Hooke, appointed the Royal Society's correspondence, opened up a correspondence intended to elicit contributions from Newton Society transactions, which had the effect of stimulating Newton to work out a proof that the elliptical form off orbits would result from a centripetal force inversely proportional to the square of the radius vector (see Newton universal gravitation – History and *De motu corporum in gvruni*). But the two men remained generally on poor Hooke's death [...]).

Переклад німецькою мовою: «*Als Robert Hooke einige von Newtons Ideen kritisierte, war Newton so verletzt, dass er sich aus der öffentlichen Debatte zurückzog. Newton und Hooke standen 1679–1680 in kurzem Austausch, als Hooke, der zum Korrespondenten der Royal Society ernannt worden war, eine Korrespondenz eröffnete, um Newton zu Beiträgen für die Transaktionen der Society zu bewegen – was Newton dazu anregte, einen*

Beweis dafür auszuarbeiten, dass die elliptische Form von Umlaufbahnen aus einer zum Mittelpunkt gerichteten Kraft resultiert, die umgekehrt proportional zum Quadrat des Radiusvektors ist (siehe Newton: Universal Gravitation – History und De motu corporum in gyrum). Doch die beiden Männer blieben im Allgemeinen zerstritten bis zu Hookes Tod [...]».

Наведені приклади вкотре свідчать про те, що в науково-популярному дискурсі надається інформація, запозичена з наукових досліджень. Фактично йдеться про використання в цих прикладах емпіричні дані наукових розвідок, які розв'язують певні проблеми або узагальнюють результати досліджень попередників. Судження такого роду, побудовані на матеріалі наукових розвідок, набувають епістемічного статусу знань.

Конкретний вплив науково-популярного дискурсу на адресата здійснюється не лише за допомогою устанавлення контакту з учасниками комунікації, а й за рахунок справляння запланованого впливу на аудиторію наявністю в мовленні логічної стрункості, аргументованості й емоційної насиченості.

3.2. Лексико-граматичні засоби актуалізації епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі

Засоби актуалізації модальних значень епістемічності можна поділити на явні, виражені (експліцитні) та приховані, неявні (імпліцитні) [43].

Експліцитні засоби вираження епістемічної модальності мають семантично менш складну структуру (конститутивні зв'язки між компонентами) та вербалізуються через використання лексико-граматичних засобів.

До імпліцитних належать контекстуальні та інтонаційні засоби реалізації модальних значень.

В експериментальному фактажі нашої студії розподіл одиниць модальної галузі між цими двома класами вираження може бути схарактеризовано таким чином: із загальної кількості аналізованих одиниць доля експліцитних засобів вираження в українській мові становить 86%, а імпліцитних – 14%. В англійській же мові відповідні показники складають 91% і 9%.

Спектр значень епістемічної модальності може бути надзвичайно широким. Зокрема, до нього входить вираження ймовірності, можливості чи впевненості різного рівня. Різниця за ступенем достовірності повідомлюваного впливає як на форму, так і на зміст висловлювання. Отже, модальна спрямованість речень дає можливість класифікувати їх за виокремленою вище ознакою, тобто за рівнем формалізації граматичних ознак.

Сказане уможлиблює висновок, за яким висловлювання, які відрізняються одне від одного за типом реалізованого суб'єктивного значення епістемічної модальності, можуть утворювати парадигматичний ряд.

Наприклад:

Today it's probably one of the great cathedrals. (Нім. Heute ist sie wahrscheinlich eine der großen Kathedralen.)

I assume today it's one of the great cathedrals. (Нім. Ich nehme an, heute ist es eine der großen Kathedralen.)

Today it's one of the great cathedrals. (Нім. Heute ist sie eine der großen Kathedralen.)

Today it's definitely one of the great cathedrals. (Нім. Heute ist sie definitiv eine der großen Kathedralen.)

It's obvious it's one of the great cathedrals today. (Нім. Es ist offensichtlich, dass es sich heute um eine der großen Kathedralen handelt.)

Ви можете знайти все що завгодно на Єлисейських Полях.

Ви, звичайно, знайдете все що завгодно на Єлисейських Полях.

Ви, мабуть, знайдете все що завгодно на Єлисейських Полях

Я гадаю, що ви знайдете все що завгодно на Єлисейських Полях.

Додаючи або змінюючи модальні модифікатори в реченні, ми бачимо, як автор змінює свою впевненість в інформації, що повідомляється.

Складові одиниці лексичного рівня для передачі семантики епістемічної модальності – це модальні дієслова, немодальні дієслова, прислівники, частки, іменники, прикметники, а також складні конструкції.

Як свідчать наведені результати, в українській мові переважають частки модального забарвлення та немодальні дієслова, а в англійській мові – модальні дієслова та прислівники.

Однією з найбільш поширених форм передачі значення різного ступеня знання є складний предикат із модальними дієсловами *may, can, can't, would, might, should, ought to, be to, have to, will + Indefinite (Perfect) Infinitive* в англійській мові і *можливо, мабуть, повинен + аспектуальна форма інфінітиву* в українській. При цьому найбільший ступінь сумніву в можливості будь-якого феномена в англійській мові виражається за допомогою модального дієслова *might*.

З огляду на такі особливості науково-популярного стилю, як логічність, об'єктивність, емоційність (на відміну від неемоційності наукового стилю), ми повинні зазначити, що помітною рисою науково-популярного стилю є обов'язкове вираження авторського «я», що реалізується за допомогою різних мовних засобів. Особливо наочно це виявляється при поєднанні модального дієслова з особовим займенником 1 особи однини і множини.

Епістемічна модальність також може виражатися в науково-популярному дискурсі за допомогою таких дієслів, як *propose, assume, claim, seem to, suggest* (здаватися, припускати) і ряду інших.

Розглянемо кілька прикладів:

«Мені здається, що захоплено вигукнути «ох!» нам теж хотілося не раз. Тож, з цієї причини, складається враження, що варто не відкладати здійснення своєї мрії і поспішати в Париж».

«Paris seems to be the city where the spirit of revolution never dies. We, Parisians assume, that there's something unique to know, to understand Paris the way it looks and the way it feels».

(Пор. із прикладами німецькою мовою: *Paris scheint die Stadt zu sein, in der der Geist der Revolution niemals stirbt. Wir Pariser sind überzeugt, dass es etwas Einzigartiges gibt, das man kennen und verstehen muss, um Paris so wahrzunehmen, wie es aussieht und wie es sich anfühlt.*)

У поданих реченнях дієслова *seem to, assume, здається* виражають слабку невпевненість у правдивості висловлювання, яка підкріплюється підрядним реченням «що варто не відкладати здійснення своєї мрії і поспішати в Париж» – «*there's something unique to know, to understand Paris*».

Одна, якщо прибрати *seem to* або *здається*, то матимемо констатацію факту загальноприйнятого факту (правила). Таким чином, розглянуті дієслова вносять деякий ступінь непевності в зроблену заяву.

Ще одним прикладом, який ілюструє ступінь упевненості адресата, є такий:

«У ньому розкішна архітектура, тож можна вдаватися до аналізу будівельних красот і, на мій погляд, знову пошитися в дурні. Проте, мені здається, що поки що, це розмови, а найліпшого місця для прогулянок й годі шукати. Уся комунікація розміщена під землею, отже, повинно бути, що вся наземна частина ДеФансу - пішохідна».

Тут підрядне речення *«що поки що, це розмови, а найліпшого місця для прогулянок й годі шукати»* є доказом сумніву комуніканта в достовірності повідомлюваного. Цей сумнів виражено складеним дієслівним присудком (передає модальне значення) категорія стану + екзистенцій не дієслово *повинно бути*. Невпевненість автора в тому, що бажане видається за дійсне, очевидна.

Відзначимо, що дієслово *seem*, та подібні йому дієслова становлять особливий інтерес при вивченні способів вираження епістемічної модальності. Ці лексеми важливі для введення хибної тези. У цьому випадку такі дієслова, як *здаватися*, слугують для вербалізації завідомо недостовірної інформації, яка імплікує достовірне знання мовця, засноване на фактах, доказах, аргументації власної думки.

Особливе значення мають дієслова «думки», оскільки вони виконують подвійну роль:

- 1) посилаються на ментальний процес;
- 2) використовуються в мовленнєвих актах для передачі оцінки, виконуючи епістемічну кваліфікацію ствердження.

Дієслова «думки» можуть бути також і у ввідній фразі. У цьому випадку їх називають «вступними» (parenthetical). Ця група лексем, здатних виражати епістемічну модальність, представлена такими дієсловами, як *propose, assume, claim*. У першу чергу, таке вживання властиве висловлюванням від першої особи. Аксіологічний предикат таких

висловлювань підкреслює, що представлена оцінка виражає індивідуальну думку:

«Я гадаю, що про готовність виступити посередником заявив експрезидент СРСР Михайло Горбачов».

«I guess Henry the Fourth is the type of a good king because he brought peace, tolerance and wealth to the country».

(Пор. із прикладами німецькою мовою: *Ich denke, Heinrich der Vierte ist der Typ eines guten Königs, weil er dem Land Frieden, Toleranz und Wohlstand brachte.*)

Наведені приклади показують, що вживання дієслова *seem* та йому подібних як функціональних еквівалентів епістемічних модальних дієслів, з одного боку, і як засобів етикетизації мовлення («фігур скромності»), з іншого, слід сприймати як прийом комунікативного шифтування, що є свого роду зсувом узуальних відповідників функціонально-комунікативного плану при конструюванні висловлювання.

Виконуючи функції епістемічних кваліфікаторів висловлювання, ці лексеми засвідчують невпевненість адресанта в достовірності повідомленої інформації, тобто виконують своє пряме призначення. У другому прикладі значення невпевненості мовця в ступені надійності змісту висловлювання практично повністю еліміноване. Натомість, з'являються різні експресивні можливості розглянутих дієслів, і це дає змогу передати широкий спектр емоцій: зневагу, несхвалення, загрозу, іронію тощо.

У такому висловлюванні значення невпевненості мовця в достовірності повідомленої ним інформації є модально порожньою інформацією. Оскільки вона не збігається з комунікативною настановою мовленнєвого акту, то домінантою в цьому випадку стало прагматичне завдання мовленнєвого відрізка. Отже, дієслова типу *seem, look, appear – здаватись, скласти враження* – маркери, що регулюють виконання прагматичної функції комунікативного акта і визначають структуру висловлювання.

Ще одним значним класом лексем, призначених для передачі значень епістемічної модальності, є прислівники *maybe, perhaps, possibly, certainly, surely, definitely, arguably, clearly, apparently, obviously* – *мабуть, можливо, певно, ясно, зрозуміло, очевидно* (нім. *vielleicht, möglicherweise, eventuell, gewiss, sicherlich, definitiv, wohl, eindeutig, anscheinend, offensichtlich*) тощо. Вони виражають ступінь впевненості мовця в істинності / хибності повідомлення.

Ці лексеми часто вживаються як складові в таких модальних конструкціях: *it's doubtful that, it's clear that, it's apparent that, it's obvious that, I doubt if, I am not certain + that-clause, It looks (to me / him) as if / as though* – *сумніваюся, малоймовірно, що ... і т. ін., що актуалізують значення епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі.*

Модальні частки *hardly, scarcely* (нім. *kaum, fast*), *ледь (чи), начебто, навряд чи, невже, хіба, як би* тощо також належать до класу лексем, що реалізують епістемічну модальність у науково-популярному дискурсі.

Ряд лексичних одиниць є характерною ознакою такого роду висловлювань, *це на перший погляд, спочатку, наразі* тощо.

Цікаво також розглянути найбільш часто вживані синтаксичні способи вербалізації епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі. Насамперед до цієї групи належать розповідні речення (повноскладні і еліптичні) питальної структури: загальне питання, розділове питання, що вимовляється зі спадним тоном, наприклад:

Вже так мені судилася доля, що я став письменником.

А в селі якраз у нас бухгалтер колгоспу пішов у підвищення.

Стосовно частотності уживання синтаксичних мовних одиниць як лінгвістичних засобів вираження епістемічної модальності були зроблені такі висновки. Спостережено, що найбільш часто вживаються складнопідрядні речення в обох мовах (43% в українській мові та 36% в англійській мові).

Розглянемо зразки аналізованого дискурсу українською та англійською мовами, в яких представлені різні комунікативні типи висловлювань. Повні розповідні речення, прості, складнопідрядні:

«Зараз почалася реалізація і реконструкція центральної частини міста. Вже завершена перша черга, це Площа Незалежності, де вже проведено благоустрій і реконструкція Майдану Сечових Стрільців і далі буде продовжена реконструкція центральної частини міста (імовірність). Складається враження, що навіть зводячи власні оселі, вони це роблять з особливою відповідальністю, адже будинок мимоволі стає частинкою єдиного ландшафту, архітектурного стилю і колориту усього міста (сумнів).

Безумовно, Трускавець - це місто-свято, місто, де душа і тіло перебувають у цілковитій гармонії (упевненість): На колишніх пустирях вирости явно не провінційні житлові масиви (упевненість).

Місцевому населенню притаманне почуття міри та краси, яку можна побачити та відчутти, блукаючи затишними трускавецькими вулочками (сумнів. Ви знаєте, що всі готельні комплекси отримали визначенні на міжнародному рівні (упевненість).

It has a population of almost four hundred thousand people (імовірність). Everyone who comes to Timisoara might be reminded of Viena, another European city (сумнів). Obviously, Timisoara is the only city in Europe whose theatre is performed in three languages: Romanian, German and Hungarian (упевненість). In 1884 the London company international of electric company limited installed not less nor fewer than 731 lights (імовірність).

(Пор. із прикладами німецькою мовою: Es hat wahrscheinlich eine Bevölkerung von fast vierhunderttausend Menschen (імовірність). Jeder, der nach Timișoara kommt, könnte vielleicht an Wien erinnert werden, eine andere europäische Stadt (сумнів). Offensichtlich ist Timișoara die einzige Stadt in Europa, deren Theater in drei Sprachen aufgeführt wird: Rumänisch, Deutsch und Ungarisch (упевненість). Im Jahr 1884 installierte die London Company

International of Electric Company Limited wahrscheinlich nicht weniger als 731 Lampen (імовірність.)

Існує ряд лексичних і синтаксичних структур, які здатні посилити значення впевненості мовця у повідомляється інформації. Серед них необхідно назвати такі: *to be sure to, to be certain to, to be not less nor fewer than; to be considered* etc. Наприклад:

I believe it was the only way to write anything that would last. (Нім. Ich glaube, das war die einzige Möglichkeit, etwas zu schreiben, das Bestand haben würde.)

It was certainly the only way to write anything that would last. (Нім. Das war gewiss die einzige Möglichkeit, etwas zu schreiben, das Bestand haben würde.)

При цьому кожне з наведених речень відбиває різний ступінь припущення адресанта щодо імовірності певної події. Думка-припущення, яка виражена дієсловом *believe*, має слабкий рівень ймовірності події, лексема *certainly* посилює значення впевненості, переводячи дію в ранг обов'язковості його вчинення, і останнє речення викликає почуття передбаченої дії, яка спирається на власний досвід мовця.

Розглянемо кілька прикладів:

(1) *«Натомість, Фішер мав майже чудові стосунки з цензурою і вмів забезпечити проходження будь-якої книжки, а у випадку з Шевченком це було не зайвим».*

(2) *«Але певне і те, що, якби він повністю присвятив себе малюванню, він міг би досягнути значно більше».*

Приклад (1) вказує на певний ступінь сумніву «майже чудові стосунки» щодо описуваних подій, наявність додаткових подробиць дещо зменшує ступінь сумніву слухача. Уведення засобами синтаксису елементів «епістемічної запоруки», як це видно з прикладу (2), зміщує достовірність повідомлюваної інформації в бік посилення ступеня

впевненості. Тут лексема «*певне*», будучи елементом гарантії правдивості повідомлення, однозначно посилює впевненість мовця.

Зрозуміло, що із підвищенням рівня впевненості мовця в повідомленні змінюється і формальна сторона повідомлення, а саме: мовець обирає такі модальні маркери, які однозначно свідчать про збільшення частки епістемічної впевненості. Можна сказати, що думка-припущення наближається до знання у випадках актуалізації високого ступеня впевненості; на цей факт вказують такі модифікатори: *to be sure, definitely, certainly, undoubtedly* (нім. *ganz sicher, definitiv, gewiss, zweifellos*), etc.

Розглянемо ще такий вислів: «Дослідники вважають, що назва Карпати виникла із назви Фракійського племені Карпи, що проживало на території Прикарпаття у 3-4 столітті нашої ери.

The explorers think the name "Carpathian" appeared from the name of the Frakiivskiy tribe "Carpi", that lived in the territory of Prjcarpatya in the third - fourth centuries AD.

У даному випадку підрядний зв'язок і посилання на вчених у головному реченні «Дослідники вважають и *The explorers think*» вказують на імпліцитний спосіб автора тексту ствердити власну суб'єктивну думку як достовірну, підтверджену емпіричними даними.

Ще один приклад:

When you stop – you can look and feel unusual emotions, maybe God will help us to learn the way to the great mystery of the Ukrainian rhythm.

(Приклад німецькою мовою: *Wenn man innehält, kann man ungewöhnliche Gefühle wahrnehmen und spüren; vielleicht hilft uns Gott dabei, den Weg zum großen Geheimnis des ukrainischen Rhythmus zu ergründen.*)

Дане речення репрезентує модель, в якій два гіпотактичні комплекси об'єднані сурядністю. Модальність цього поліпредикативного речення визначається вживанням модального дієслова *can* в першій частині гіпотактичного блоку (*you can look and feel unusual emotions* / нім. *Sie*

können ungewöhnliche Emotionen sehen und fühlen.). Другий гіпотактичний комплекс (*maybe God will help us ... / нім. Vielleicht wird Gott uns helfen...*) характеризується епістемічною модальністю сумніву, вираженою дієсловом *maybe*, і реальною модальністю другої частини, вираженої індикативом дієслова *to learn*. Отже, речення є полімодальним. Крім того, особливість оповіді полягає у використанні особового займенника *you*, який в конкретному контексті допомагає прагматичну спрямованість висловлювання. Використання займенника *us* увиразнює неповноту знання, коли зображення події обмежене досвідом автора. Це ще раз підтверджує, що в науково-популярному дискурсі доводи і обґрунтування можуть мати місце лише при вираженні мовцем суб'єктивної оцінки.

З двох способів передачі суб'єктивної модальності (експліцитний та імпліцитний) у зіставлюваних мовах імпліцитні засоби актуалізації значень суб'єктивної модальності – один із найменш вивчених аспектів лінгвістики.

Імпліцитні засоби вираження епістемічної модальності мають більш складну за своєю семантикою структуру, будучи вираженими за допомогою контексту, порядку слів, засобів виділення (відокремлення і сегментація), інтонації. Вони висувають на перший план внутрішньодискурсивні відносини. Для нашого дослідження інтерес становляють імпліцитні засоби вираження епістемічної модальності думки, до яких належать тропеїчні способи передачі модальності, прийом непрямої референції і метафоричного порівняння, алюзія.

Прикладом використання тропеїчних засобів є такий:

They also are pioneers of the human spirit. Like all good writers, she wanted her novels to show the world she described, not just tell about it. They are, Cather said, the people who would dream great railroads across the continent. And she developed a way of writing, both beautiful and simple, that made her a pioneer too.

(Пор. із прикладом німецькою мовою: Sie sind auch Pioniere des menschlichen Geistes. Wie alle guten Schriftsteller wollte sie, dass ihre Romane die Welt, die sie beschrieb, zeigen und nicht nur von ihr erzählen. Sie sind, sagte Cather, die Menschen, die sich große Eisenbahnlinien quer über den Kontinent erträumen würden. Und sie entwickelte eine Schreibweise – zugleich schön und schlicht –, die auch sie selbst zu einer Pionierin machte.)

Тут прийом імпліцитної предикації (нагадування про будівельників доріг, які вважаються першопрохідцями) вжитий спікером для того, щоби переконати аудиторію в правильності своєї думки про нові шляхи у творчості літератора-новатора у відкритті засобів удосконалення людських душ. Спроба переконання слухачів завдяки цьому прийому підкреслює позицію мовця і визначає його здатність оцінити епістемічну модальність ступенем важливості висловленого нею положення.

Як видно з наведеного прикладу, імпліцитна предикація допомагає переконати аудиторію у своїй позиції. При цьому зміст імпліцитної предикації однозначно інтерпретується самими слухачами. Реципієнти при цьому не підозрюють, що автор маніпулює їхньою думкою, нав'язуючи їм свою власну, яка, будучи фактично імпліцитною, адресату видається експліцитною, виражаючи модальне значення важливо / неважливо.

Отже, психологічний ефект імпліцитної форми комунікації є надзвичайно ефективним у переконанні реципієнтів.

Особливу роль при визначенні модально-оцінної спрямованості мовлення відіграють:

- особистий досвід мовця;
- когнітивна картина світу мовця;
- суб'єктивність оцінних суджень мовця.

Для кожного індивіда його власна думка розглядається як істинне, точніше – суб'єктивно-істинне. У цьому випадку важлива роль контексту, оскільки саме екстралінгвістичні дані уможливають судження про суб'єктивний план висловлюваної оцінки.

Очевидним є факт універсальності такої категорії, як епістемічна оцінка в різних лінгвокультурах, однак форми прояву цієї категорії в мовах варіативні. Так, в українській мові найбільш часто вживаються такі «формули» *цілком імовірно, як щодо мене, на мій погляд, лексеми напевно, мабуть, ніби, наче, очевидно* та ін., які демонструють ступінь невпевненості у висловленні суб'єктивної думки автора. Наприклад:

«На мій погляд, нова назва Площа Згоди, певно, мала символізувати закінчення доби потрясінь і початок доби національного перемиріння».

«A gothic masterpiece and definitely a wonder of the world». (Нім. *«Ein gotisches Meisterwerk und definitiv ein Weltwunder.»*)

Аналіз експериментального матеріалу засвідчив, що модальні дієслова в англійській мові використовуються значно частіше, ніж в українській, саме з метою актуалізації суб'єктивного ставлення мовця. Цей феномен чітко простежується на такому прикладі:

Sometimes people disappoint us. And sometimes we disappoint ourselves.
(Нім. *Manchmal enttäuschen uns Menschen. Und manchmal enttäuschen wir uns selbst.*)

Цікавим є такий вияв суб'єктивної епістемічної модальності, як відсутність в українській мові аксіологічного предиката, який іноді називається «глибинним» предикатом. Такий предикат, будучи оцінним елементом експресивних засобів вираження суб'єктивної думки адресанта, показує, що висловлювана думка є наслідком світогляду мовця, з одного боку, і головним фактором формування думки слухача, з іншого. Наприклад:

It is interesting to point that ...

Цікаво знати, що у 1918 році кілька місяців на території рахівського району існувала невеличка держава – Гуцульська республіка із центром у містечку Ясіня.

Тут на прикладі різних мов простежується злиття об'єкта, що є семантичним центром висловлювання, і суб'єкта. При цьому певні зміни,

що відбуваються у функціонально-семантичному контурі висловлення, зберігають те модальне значення, яке прагнув передати мовець:

Скажімо, я захотів прочитати Платона.

I think nothing really matters but living. (Нім. Ich glaube, letztendlich zählt nichts außer dem Leben.)

Із наведених прикладів зрозуміло, що механізм передачі оцінно-модальних значень у різних мовах має спільну генетику, має подібність до семантичного та функціонального планів актуалізації модальності. Однак способи вживання мовних засобів в україно- й англомовних висловлюваннях відмінні. Такі невідповідності неблизькоспоріднених мов у передачі модально-оцінних значень спричинені не лише лінгвокультурними особливостями цих мов, а й нечіткістю у визначенні назв рівня змін тої чи тої модальної ознаки (у міру її наростання чи зменшення).

Отже, розгляд експериментального матеріалу уможлиблює, як нам видається, такі висновки:

а) при вираженні епістемічної модальності об'єктивна модальність реальності/ірреальності є модальним фоном, на якому актуалізуються різні суб'єктивно-модальні значення;

б) імпліцитні способи продукування епістемічної модальності у повідомленні виявляються простішими й ефективнішими для спікера, ніж експліцитні;

в) взаємодія засобів актуалізації епістемічної модальності спостерігається за участі всіх лінгвістичних рівнів: морфологічного (закінчення дієслів), синтаксичного (засоби складнопідрядного зв'язку у реченні), лексичного (модальні прислівники, частки, модальні слова), інтонаційного (сегментація, акцентуація).

г) попри універсальність категорії епістемічної модальності форми її вираження в різних мовах досить різні. В українській мові за допомогою модальних часток, прислівників, словосполучень часто передається

суб'єктивність думки (*щодо мене, на мій погляд тощо*), рівень сумніву (*напевно, мабуть, цілком імовірно, ніби, наче, очевидно* та ін.). В англійській мові з цією метою використовуються модальні дієслова, і такі випадки тут значно частотніші.

3.3. Просодичні засоби актуалізації епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі

Просодія мовленнєвого відрізка тісно пов'язана із семантикою висловлювання. І чим складніше організація мовленнєвої реалізації в плані змісту й вираження, тим важче співвіднести просодичну структуру комунікативної одиниці зі змістовими складовими фрази. Чим більш різноманітний арсенал мовних і немовних засобів, залучених до цієї структури, чим помітніше їхня взаємодія, тим більшою мірою виявляється опосередкований характер участі інтонації у передачі запланованого семантичного змісту і ускладнюється аналіз ізоморфізму інтонаційних і семантичних одиниць. Таким чином, при аналізі результатів експерименту ми стикаємося з необхідністю прийняти до уваги чинник нерівномірної семантичної навантаженості мовних засобів у різних умовах актуалізації епістемологічної модальності.

Кінцевою метою всіх поставлених у студії завдань є пошук типу кореляційного зв'язку між інтонаційною структурою фрази і переданим у ній модальним значенням. Коли б модель такого зв'язку була однофакторною, завдання однозначно вирішувалося б проведенням статистичного аналізу певної кількості мовних реалізацій, і коефіцієнт парної кореляції досить повно відбивав би характер і ступінь тісноти такого зв'язку (пор. [9; 10]). Однак у реальних мовленнєвих актах ми маємо справу майже винятково з багатфакторними моделями, і тому коефіцієнт парної кореляції між розглянутими параметрами дає дуже мало інформації про справжній характер їхнього зв'язку.

Подолання зазначених труднощів можливе лише через використання такого підходу, що передбачає як поелементне вивчення об'єкта, так і дослідження його інтегральних характеристик.

Згідно з цим підходом першим завданням є виокремлення ознак компонентів передачі епістемічної модальності, які автономно

функціонують і максимальною мірою відображають широкий спектр структуроутворювальних ознак.

Друге завдання передбачає опис механізмів появи нових ознак і властивостей. Ці нові властивості виявляються як у специфіці поведінки окремих компонентів просодичного оформлення об'єкта студії, так і на рівні їх інтегрального ефекту.

Одним з ефективних способів виконання першого завдання є вивчення так званих ідеалізованих моделей, тобто просодичного оформлення фраз, які передають різні значення епістемічної модальності при виключенні супутніх модальних і немодальних, інтонаційних і неінтонаційних факторів. Ідеалізовані моделі мають певну практичну цінність: по-перше, вони досить часто реалізуються в процесі комунікації, а по-друге, можуть використовуватися як базові інваріанти просодичних структур епістемічної модальності.

Результати аналізу, засвідчили, що основною дистинктивною ознакою, яка диференціює ідеалізовані просодичні моделі семантичного поля епістемічної модальності впевненості-непевненості, є тип ядерного тону. Тобто фрази, які характеризуються упевненістю адресанта у вірогідності повідомлюваного, оформляються спадним ядерним тоном, а якщо мовець не впевнений в достовірності передаваної інформації, то головний наголошений склад синтагми оформлено висхідним тоном. В англійській мові при цьому часто використовується складний-спадно-висхідний або висхідно-спадно-висхідний тон.

При виконанні другого завдання інтонаційна структура фраз, що містять інформацію, забарвлену мовцем якоюсь суб'єктивною епістемічною модальною оцінкою, вивчалася на тлі формальних і функціонально-семантичних факторів, які мають вияв у реальних мовних ситуаціях. Залежно від природи цих чинників (модальні-немодальні, інтонаційні-неінтонаційні) їх можна поділити на три групи:

- 1) модальні значення, передані неінтонаційними засобами;

2) немодальні значення, передані інтонаційними засобами.

3) модальні значення, передані інтонаційними засобами.

Урахування чинників реальних умов комунікації характеризується тим, що такий підхід дав змогу:

1) вивчити особливості просодичного оформлення епістемічної модальності за наявності в досліджуваних експериментальних фразах лексико-граматичних або екстралінгвістичних маркерів модальних значень;

2) проаналізувати умови інваріантності просодичних засобів вираження модальних значень у мовних реалізаціях, де просодія, разом із модальною, виконує й інші функції (зв'язок між елементами синтагм, актуальне членування, комунікативну функцію тощо);

3) проаналізувати одночасну актуалізацію кілька різнорідних модальних значень.

Комплексний підхід, здійснений у студії, уможливив виокремлення основних напрямків, в яких може виявлятися механізм взаємодії багатокомпонентних засобів, що використовуються при актуалізації епістемічної модальності у двох досліджуваних мовах. Те що дискурс із наявним лише одним видом модальності трапляється зрідка, є ще одним свідченням необхідності всебічного дослідження механізмів взаємодії поліфункціональних мовних категорій.

Одним з найменш вивчених питань, які становлять значний інтерес у межах досліджуваної проблеми, є дослідження рівня рекурентності просодичних ознак, які диференціюють модальні значення, в умовах одночасного впливу лексико-граматичних, інтонаційних і немовних засобів.

Аналіз експериментальних даних дає можливість констатувати нетиповість ізольованого використання окремих мовних чи немовних засобів репрезентації модальних значень. Без сумніву, переважають комунікативні ситуації, коли модальна інформація актуалізується за

рахунок активної взаємодії в мовленні компонентів лексичної, граматичної і інтонаційної підсистем мови (а також немовних, засобів комунікації).

За таких умов у процесі реалізації модальної семантики різнорівневі мовні та немовні засоби можуть бути комплексом підсистем, які взаємодіють одна з одною.

У першу чергу в мовних актах чітко диференціюються три ситуації: семантична односпрямованість засобів вираження, їхня семантична протиспрямованість і семантична незалежність.

Перший тип взаємодії (взаємодоповнення) властивий більшості мовних реалізацій. Він полягає в тому, що всі засоби, які забезпечують передачу модальних значень, діють односпрямовано. При цьому лексико-граматичні засоби забезпечують практично повну й однозначну інтерпретацію характеру ставлення мовця до висловлюваної інформації.

Найчастіше фрази, лексико-граматична структура яких цілком виразно дозволяє ідентифікувати їх змістове та модальне значення, в розмовній мові в інтонаційному відношенні оформлюються не менш яскраво, ніж репліки, що передають ті ж змістові і модальні значення імпліцитно.

Пор., наприклад, дві фрази, які виражають захоплене ставлення мовця експліцитно (*Although we are told that 4 or 5 of the alleged hijackers were on each of the flights, so their names should have been on their flight manifests* / Нім. *Obwohl uns mitgeteilt wurde, dass sich auf jedem der Flüge 4 oder 5 der mutmaßlichen Entführer befanden, hätten ihre Namen auf den Passagierlisten stehen müssen*) та імпліцитно (*They could erupt* / Нім. *Sie könnten ausbrechen*). Обидві вони характеризуються високим регістром, підвищеною гучністю, дзвінким голосом, широким діапазоном завершення.

Значно рідше за цих умов інтонація виконує лише допоміжну функцію [52]. Це виражається у:

- 1) порівняно меншій частотності прояви просодичних маркерів;

2) меншій мірі кількісного вираження релевантних акустичних характеристик.

Наприклад: *«It's power to generate wealth and expand freedom is unmatched, but this crisis has reminded us that without a watchful eye, the market can spin out the control- that a nation can prosper long when it favours only the wealth.»*

(Приклад німецькою мовою: *„Seine Fähigkeit, Wohlstand zu schaffen und die Freiheit zu erweitern, ist unübertroffen, aber diese Krise hat uns daran erinnert, dass der Markt ohne wachsames Auge außer Kontrolle geraten kann – dass eine Nation nicht lange prosperieren kann, wenn sie nur den Reichtum fördert.“*)

При посиленні ступеня невизначеності характеру модальних значень, які потенційно можливі в рамках даного лексичного складу, синтаксичної будови і конситуативних умов реалізації мовного відрізка, роль інтонації стає вирішальною.

Приклад *Террор, заведений у систему, є ніщо інше, як прояв слабкості та страху.*

Принципово відмінною від попередніх ситуацій одночасної наявності кількох мовних маркерів модального значення є ситуація протиспрямованої дії лексико-граматичних засобів та інтонації щодо вербалізації семантичних відносин. Вона не так часто трапляється в мовленні. За цих умов, як засвідчує експеримент, провідну роль відіграють просодичні засоби мови. Саме вони визначають істинний зміст висловлювання, а лексико-граматичні засоби втрачають свою семантичну самостійність, а їхні логіко-змістові або модальні значення повністю витісняються.

Інвентарій інтонаційних характеристик-актуалізаторів модального значення висловлювання найчастіше не збігається з просодичними маркерами, використаними для передачі того самого модального значення в умовах односпрямованого з інтонацією впливу лексико-граматичних

засобів (або за їхньої відсутності). До числа специфічних просодичних актуалізаторів змістових відносин в умовах їх дисонансу з лексичними маркерами належать, наприклад, різкий контраст (тональний або тембральний) між ядерною частиною синтагми і попередніми сегментами синтагми, а також значні зміни тембрального забарвлення голосу в таких фразах.

Найбільш вірогідною причиною такого становища може бути обов'язкова наявність у висловлюваннях з протилежно спрямованою дією лексико-граматичних та інтонаційних засобів таких конотацій, як іронія, сарказм, недовіра, протиріччя, з відповідними інтонаційними маркерами. Наприклад: *Автор упевнений, що такий підхід забезпечує достовірність отриманих даних.* Тут лише інтонаційні засоби демонструють недовіру і сарказм мовця до отриманих результатів. Ідеться про:

- підвищений мелодійний рівень фрази в цілому;
- емпатичний наголос слів *упевнений* і *достовірність*;
- дещо уповільнений темп продукування висловлювання.

Така ситуація виникає при використанні в мовленні дієслівних структур, що містять як складові лексеми *appear, seem, look* та інші, які зазвичай функціонують заміниками модальних дієслів. Якщо адресант не хоче оцінювати ситуацію з позицій епістемічної модальності, то про це свідчать маркери фразового наголосу, за допомогою яких у сентенції виокремлюються перелічені вище дієслова.

При розгляді лексико-граматичних маркерів, які характеризують джерело інформації, важливим є з'ясування ролі інтонації в реалізації епістемічного і евіденціального статусу висловлювання. Як показано вище, семантичний потенціал поняття епістемічного статусу висловлювання істотно ширше, ніж в евіденційності; він інтегрує в собі, крім позначення джерела знання, на базі якого формулюється висловлювання, ще й рівень повноти картини про навколишній світ.

Форми евіденційності в мові не можуть бути віднесені до категорії

епістемічної модальності через те, що вони не залучені до оцінки мовцем ступеня достовірності пропозиції, а характеризують лише один із параметрів ситуації, позначеної пропозицією, тобто джерело інформації.

У сучасній англійській і українській мовах практично в межах одного мовного рівня функціонують одиниці, що маркують різний рівень повноти, упевненості або довіри щодо інформації, на основі якої формулюється висловлювання. При цьому саме по собі посилення на джерело інформації, з якого мовцем отримано дані, не містить будь-яких відомостей про рівень достовірності інформації і, тому воно незалежно від типу інтонаційного оформлення, характеризує як епістемічний, так і евіденційний статус висловлювання.

Специфіка науково-популярного дискурсу полягає в тому, що, навіть посилаючись на авторитети, мовець ділиться з аудиторією власною думкою: *Міністр економіки вважає, що економічна реформа в Україні вкрай необхідна. Значить: Я (мовець) згоден з думкою міністра і вважаю необхідність проведення реформи економіки питанням першорядної важливості.* Посилаючись на слова міністра, освіти, спікер висловлює власну думку, яка збігається з авторитетною заявою.

У цих прикладах ілокутивна сила будь-яких висловлювань може змінюватися. При цьому автор обирає відповідні способи передачі змісту (епістемічного статусу включно) висловлювання, посилюючи прагматичну спрямованість мовлення або послаблюючи її.

Ще одним важливим аспектом при розгляді лексико-граматичних маркерів, які характеризують епістемічний статус інформації, є з'ясування ролі інтонації в реалізації «непрямої комунікації», що дає мовцю змогу обрати нейтральну позицію стосовно висловлювання, тим чи тим способом «відгородитися» своєю мовою від тверджень інших комунікантів або суб'єктів інформації.

Вживання специфічних показників некатегоричності висловлювання визначається комунікативним завданням висловлювання, а також низкою

національно-культурних і загальнолюдських правил. До них належать норми етикету, соціальних умовностей, релігійних приписів та інших особливостей суспільного розвитку даного соціуму.

Мовне «відгородження», або *хеджинг*, дає змогу адресанту замаскувати свою установку стосовно пропозиції. Так, предикат *сумніваюся, щоб ...*, передаючи заперечення вкладеної пропозиції, не є негативним предикатом: мовець ніби «відгороджується» від відповідальності за зміст повідомлення, зменшуючи ступінь його достовірності.

Що стосується лексико-граматичних засобів реалізації тактики мовного «відгородження», то тут мовцю необхідно вдатися до використання небазисних предикатів пропозиційної установки: вважати, думати, здаватися тощо.

Інтонаційна структура мовлення також зазнає при цьому певної трансформації: замість модифікаторів «епістемічної запоруки» мовець змушений вдаватися до використання просодичних засобів, що забезпечують пом'якшення рівня категоричності в оцінці достовірності повідомлюваного за рахунок елементів, які маніфестують легкий сумнів і знімають у такий спосіб з адресанта відповідальність за достовірність сказаного. До числа найбільш характерних для хеджинга просодичних елементів належать:

- висхідний або спадно-висхідний ядерний тон вузького діапазону;
- помірний темп і знижений рівень інтенсивності звучання мовленнєвого стимулу.

Необхідність мовленнєвого «відгородження» зумовлена тим, що під час спілкування виникають моменти, коли мовець змушений вдаватися до використання висловів, що пропагують «все або нічого». У зв'язку із цим маємо підстави розглядати засоби вираження значень епістемічної модальності, що реалізують тактику мовного «відгородження» як почасти такі, що належать до числа імпліцитних засобів.

Найбільш поширеним і продуктивним імпліцитним засобом актуалізації в мовленні епістемічної семантики, разом з інтонацією, безперечно, є контекст.

Значення контексту у визначенні суб'єктивної позиції мовця важко переоцінити, адже саме контекст допомагає встановити ступінь «індивідуальності» в реалізованій модальній оцінці. Наприклад:

«Two days after Hitler's first, major defeat, Japan launches a surprise attack on the United States at Pearl Harbour and the war officially becomes a "World War».

(Приклад німецькою мовою: *«Zwei Tage nach Hitlers erster, großer Niederlage startet Japan einen Überraschungsangriff auf die Vereinigten Staaten in Pearl Harbor, und der Krieg wird offiziell zum „Weltkrieg“ erklärt».)*

Тут вирази *major defeat* і *a surprise attack* розставляють все по своїх місцях, оскільки читачу стає зрозуміло, чому, на думку автора, війна має назву Світової війни.

Зрештою, саме контекстне оточення допомагає встановити семантичні зв'язки між окремими частинами висловлювань у конкретному мовленнєвому відрізку і правильно інтерпретувати його зміст. Наприклад:

«It seems that you can't pick up any newspaper or magazine without reading that the apocalypse is almost upon us. The 21st of December's gonna be a very very bad day for our planet. Billions of people will certainly die».

(Приклад німецькою мовою: *«Es scheint, dass man keine Zeitung oder Zeitschrift mehr aufschlagen kann, ohne zu lesen, dass die Apokalypse unmittelbar bevorsteht. Der 21. Dezember wird ein sehr, sehr schlechter Tag für unseren Planeten sein. Milliarden von Menschen werden ganz sicher sterben.»*)

Тут автор застерігає читача про необхідність вдумливого ставлення до безлічі чуток і версій, пов'язаних із можливими катастрофами і загибеллю планети. Про це свідчить перша фраза, що передає явно скептичне ставлення до інформації, яка публікується в різних періодичних виданнях.

На наступному етапі врахування чинників реальних умов комунікації відзначається тим, що він дозволив вивчити особливості просодичного оформлення епістемічної модальності в тих експериментальних фразах, де просодія, разом із модальністю, виконує й інші функції (вони не пов'язані з модальною оцінкою висловлювання). Відповідно до прийнятої класифікації (див. вище) до числа основних немодальних функцій інтонації належать: функція оформлення комунікативного типу мовного акту та інтелектуально-логічна функція. Характер механізму взаємодії різнофункціональних інтонаційних структур залежить від багатьох причин. Із найбільш загальних позицій усі взаємодії можуть бути поділені на дві групи:

1) можлива автономна (незалежна) реалізація модальної і немодальної функцій;

2) комплексна (спільна) реалізація модальної і немодальної функцій.

Автономність характеризується тим, що при незалежному статусі двох функцій у плані змісту, взаємодія їх не призводить до деформації просодичних засобів їх вираження.

Численні факти свідчать про відносну незалежність окремих функцій інтонації. Зокрема, одні інтонаційні засоби використовуються для реалізації різних типів епістемічної модальності, які забезпечують необхідну мовленнєвою ситуацією диференціацію тональних контурів, а інші інтонаційні характеристики забезпечують адекватну ідентифікацію комунікативної спрямованості висловлювання.

Більш поширеною є ситуація, що характеризується спільною (комплексною) реалізацією двох або більше функцій інтонації при використанні одного маркованого блоку елементів інтонаційного контуру. Так, у реченнях: «*Як ви це зробили?*» і «*Як ви це зробили ...*» – місце локалізації кінетичного тону і його тип одночасно як виділяють рематичний центр, так і визначають комунікативний тип фрази.

Ілокутивні компоненти загального запитання сприяють вибору висхідного тону: це ініціює репліка, яка характеризується відсутністю в мовця потрібних відомостей, тому її автор мусить прийняти позицію залежності від адресата. Невпевненість, зумовлена дефіцитом інформації, зближує загальне запитання з реплікою, епістемічний статус якої характеризується як недостовірність. Відповідно, цілком зрозумілий той факт, що характер інтонаційного оформлення у цих двох типів мовленнєвих актів дуже схожий.

Використання такої форми усунення інформаційного дефіциту навряд чи можливе, коли носій знання займає істотно більш низьку позицію на офіційних ієрархічних сходах. Так, запит воєначальника до підлеглого швидше матиме форму спонукання: *Повідомте про результати роботи Вашого відділу.*

Можливе й інше порушення звичних ілокутивних умов загального запитання: майже повна епістемічна визначеність ситуації – упевненість у достовірності пропонованого варіанту відповіді. Це, наприклад, питання на підтвердження: *Не залишилось жодної людини, що брала участь у цьому експерименті? Чи не так?*

За тональною огласовкою (спадний рух ЧОТ у ядрі) таке запитання збігається з твердженням, і лише контекст дозволяє правильно проінтерпретувати репліку. Проте такого роду питання досить рідкісні.

Ми об'єднуємо неспонукальні і незапитальні висловлювання під умовною назвою «повідомлення». До їх числа належать як ініціувальні, так і реактивні репліки. Перші зазвичай використовують спадний тон в ремі, тоді як огласовка інших залежить від епістемічної оцінки інформації мовцем: низька оцінка сприяє висхідному тону. Ілюстрацією може бути такий обмін репліками:

We are given very strict instructions, we must be impeccably dressed and avoid all contact with the population. I don't know if we could / keep to it...

(Приклад німецькою мовою: *Wir erhalten sehr strenge Anweisungen: Wir müssen tadellos gekleidet sein und jeglichen Kontakt zur Bevölkerung vermeiden. Ich weiß nicht, ob wir das einhalten können...*)

Однак висхідний тон може використовуватися і в ініціювальних висловлюваннях, які містять повідомлення про проблемну ситуацію: *So that's a lot of /reasons, weak though they might /be, to predict that the result is going to be con/vincing.*

(Приклад німецькою мовою: *Das sind also viele Gründe, so schwach sie auch sein mögen, um vorherzusagen, dass das Ergebnis überzeugend sein wird.*)

Висхідний тон може використовуватися і в продуктивних повідомленнях, що несуть несподівану інформацію як для мовця, так і для його партнера: *The \wedge conflict has re/solved itself? Think of /that!*

До числа основних немодальних функцій інтонації належить також інтелектуально-логічна. Особливе значення для опису інтонаційних особливостей епістемічної модальності має феномен фокалізації, що є важливою функцією інтонаційного оформлення дискурсу – маркування мовцем особливого інформаційного статусу певного текстового фрагмента. Загальноприйняті терміни для позначення важливості мовленнєвого відрізка це: *виділення, емфаза, контрастивність.*

Просодична емфаза може передавати одне з двох значень, пов'язаних з епістемічною функцією, це просодія протиріччя та просодія протиставлення.

Просодія суперечності свідчить, що найменш імовірний компонент семантичного ряду з'являється на передбачуваному місці у висловлюванні. За наявності неузгодженості між двома компонентами єдиної структури автор реалізує просодію протиставлення. Пор. таку діалогічну єдність: *Пацієнти ведуть нездоровий спосіб життя. Їхній діагноз – гастрит і Пацієнти ведуть нездоровий спосіб життя, а їхній діагноз – гастрит.* У першому з двох мовленнєвих відрізків, що ілюструють заперечення мовця, слово *гастрит* акцентовано такими просодичними маркерами, як

підвищений мелодійний рівень, емпатичний фразовий наголос. Другий зразок, демонструє просодію протиставлення, акцентує це слово підкресленою чіткістю вимовляння звуків разом із підвищеною гучністю реалізації цього слова.

Порівняємо емпатичне проголошення терміна *гастрит* в іншій ситуації: *Пам'ятайте, у пацієнтів – гастрит!* Тут спадний термінальний тон, підвищена гучність медичного терміна *гастрит* маркують волюнтативну спрямованість висловлювання.

Один із часто використовуваних феноменів на рівні просодичного оформлення висловлювання – антипротиставлення, підтвердження достовірності отриманої інформації, що часто супроводжується додатковою аргументацією, наприклад:

«Isaac Newton, an English physicist and mathematician, was highly religious. He wrote more on Biblical hermeneutics and occult studies than on science and mathematics».

(Приклад німецькою мовою: *„Isaac Newton, ein englischer Physiker und Mathematiker, war sehr religiös. Er schrieb mehr über biblische Hermeneutik und okkulte Studien als über Naturwissenschaften und Mathematik.“*)

Тут просодія антипротиставлення (в останній ремарці) акцентована низьким мелодичним рівнем і уповільненим темпом реалізації фрази.

Значна редуція як показник просодичного виділення також спостерігається на сегментному рівні, пор.: *Він також сформулював емпіричний закон охолодження.* У неповнозначних словах можлива редуція голосного до нейтрального звуку. Редуція є показником елімінації значимості вимовлених слів.

Залежно від ступеня інформативності повідомлення (важлива інформація, нейтральна або неважлива) мовні засоби реалізують спектр способів взаємодії з метою виділення нової або важливої інформації (як правило, реми). При маркуванні емпатичної частини сентенції лексико-

граматичні засоби здебільшого діють однонаправлено з просодичними, таким чином посилюючи семантику повідомлення. При достатній інформативності лексико-граматичного компонента мовлення оформлення маловажних сегментів висловлювання відбувається за рахунок ослаблення ступеня реалізації просодичних засобів при продукуванні мовного фрагмента.

При взаємодії двох функцій інтонації (актуального членування і маніфестації епістемічного статусу висловлювання) для виділення реми використовується той самий компонент просодичного контуру, вже задіяний в актуалізації необхідного епістемічного суб'єктивно-модального значення.

Отже, аналіз експериментального матеріалу свідчить, що саме просодія відіграє головну роль в маркуванні значимих і малозначимих компонентів висловлювання.

Взаємодія на семантичному рівні значень епістемічної модальної ділянки та логіко-змістових одиниць немодального плану призводить до модифікації просодичної структури висловлювання.

Аналіз літератури, присвяченої питанню співвіднесеності епістемічної та об'єктивної модальності, засвідчив, що практично повністю відсутні спроби побудови інтонаційних моделей, які інтерпретувалися б як протиставлювані виключно за ознакою об'єктивно-модального значення.

Очевидно, це зумовлено використанням різних конструкцій, нейтральних в сенсі розрізнення об'єктивно-модальних значень реальності / ірреальності в англійській та українській мовах. До цього виду висловлювань можна, зокрема, віднести:

1) бездієслівні конструкції, побудовані з різних частин мови (напр., *The King's school* / нім. *Die Königsschule*. *This book on universal gravitation* / нім. *Dieses Buch über die universelle Gravitation*. *Австро-угорських Імперія!*);

2) двоскладні речення з прямим порядком слів і дієсловом у майбутньому часі (напр., *In mathematics, you will share the credit with him / нім. In der Mathematik werden Sie sich den Erfolg mit ihm teilen. Tu rozділиш перше місце з математики з ним*);

3) пропозиція у формі спеціального запитання (напр., «*Why not develop it over subsequent two years? / Нім. Warum nicht in den darauffolgenden zwei Jahren weiterentwickeln? Чому б вам не зайнятися цим?*») та ін.

У репліках цього типу єдиним лінгвістичним засобом вираження об'єктивної модальності потенційно може бути лише інтонація. Тому саме такі конструкції найбільш придатні для виявлення диференційних просодичних ознак, розрізняють модальні характеристики мовлення.

Цей висновок підтверджений даними експериментально-фонетичного аналізу. Саме просодичні параметри диференціюють повідомлення від волюнтативного висловлювання. Останнє відрізняється в обох зіставляваних мовах розширенням частотного діапазону фрази в цілому та її термінальної частини, а також збільшенням показників гучності вимовляння.

Однак сам факт слухової й акустичної диференціації двох розглянутих типів мовленнєвої реалізації не може бути витлумачений як підтвердження існування чітко фіксованих просодичних структур для вираження об'єктивно-модальних відносин різних типів (індикативного і неіндикативного). Це зумовлено тим, що відмінність об'єктивно-модального плану висловлювання реалізується сукупно з різноплановістю переданих суб'єктивно-модальних значень. До того ж відбувається накладення інтонаційних рис, зумовлених розбіжністю комунікативної спрямованості зіставляваних мовних реалізацій. Зокрема, це вище особливості просодичного оформлення неіндикативності належать саме до релевантних ознак таких суб'єктивно-модальних конотацій, як

упевненість, доцільність, виваженість, чуйність та інші, властивих рекомендаційній групі спонукальних об'єктивно-модальних значень.

Найчастіше різниця просодичних конструкцій між фразами, що виражають суб'єктивно-модальні відтінки одного і того ж виду об'єктивної модальності, більш контрастна, ніж між мовленнєвими реалізаціями, які передають діаметрально протилежні види об'єктивно-модальних відносин.

Здійснений аналіз двох типів об'єктивно-модальних відносин дозволяє говорити про те, що навряд чи можна підвести основу під конструювання деяких узагальнених просодичних моделей, які фіксують контрастне протиставлення об'єктивно-модальних відносин реальності і ірреальності в цілому. Сказане, звісно, не слід трактувати як твердження про інтонаційну нерозрізненість, тотожність мовленнєвих реалізацій, що належать до різних типів об'єктивно-модальних значень. Може йтися лише про те, що індикативні і неіндикативні значення об'єктивної модальності протиставляються один одному на інтонаційному рівні не яким-небудь фіксованим набором «власних» просодичних ознак, а сукупністю диференціальних інтонаційних рис, властивих тим суб'єктивно-модальним конотаціям, які переважно супроводжують певний тип об'єктивно-модального відношення, переданого в мовленні.

Спроба визначити особливості співвіднесеності об'єктивного і суб'єктивного в категорії епістемічної модальності дала можливість дійти ряду висновків. Одним із найбільш важливих є висновок про те, що в мовленні все об'єктивне суб'єктивно сприймається комунікантом крізь призму власного досвіду і знання. Одночасно з цим суб'єктивні враження мовця мають опору в об'єктивних фактах, соціально вироблених умовностях, релігійних правилах та інших нормах поведінки.

Наприклад: *«Newton's interest in alchemy cannot be isolated from his contribution to science...Had he not relied on the occult idea of action at a distance, across a vacuum, he might not have developed his theory of gravity».*

(Пор. із прикладом німецькою мовою: „*Newtons Interesse an der Alchemie lässt sich nicht von seinem Beitrag zur Wissenschaft trennen... Hätte er sich nicht auf die okkulte Idee der Fernwirkung durch ein Vakuum gestützt, hätte er seine Gravitationstheorie möglicherweise nicht entwickelt.*“)

Індивідуальне особистісне тлумачення будь якого конотативного значення не завжди вписується в нормативні акти соціальної поведінки, наприклад: *These appointments were intended as sinecures , but Newton took them seriously, retiring from his Cambridge duty in 1701, and exercising his power to reform the currency and punish clippers and counterfighters.*

(Пор. із прикладом німецькою мовою: *Diese Ernennungen waren als Sinekuren gedacht, aber Newton nahm sie ernst, gab 1701 seine Pflichten in Cambridge auf und nutzte seine Macht, um die Währung zu reformieren und Klipper und Konterkämpfer zu bestrafen.*)

Одним із цікавих висновків прояву особистого ставлення до висловлюваного в обсязі епістемічної модальності є поєднання двох оцінних маркерів, найчастіше антонімічного характеру. Наприклад: «*Це, вочевидь, страшенно цікава доповідь*». Тут дві лексеми *страшенно* та *цікава* функціонують як єдиний комплекс підсилювача суб'єктивно-модального значення похвали. Прислівник *очевидно* є тим самим маркером епістемічної модальності, який показує суб'єктивне ставлення мовця до об'єкта висловлювання.

Потенційно закладена в модальності емоційна оцінка слугує реалізації експресивної сторони мовлення, передачі різних емоцій – позитивних і негативних. Важливим у цьому випадку видається використання експресивних інтонаційних засобів. Акцентним виділенням тут маркується прагматична спрямованість речень різних комунікативних типів, клішованих відрізків мовлення і навіть контекстуальних уривків. Сказане ілюструється таким фрагментом: «*Напевно, тогочасні германці прагнули, щоб життя світське та релігійне зосереджувалися в одному центральному місті. Взагалі-то вийшло зовсім дивне сусідство – сад*

розваг та головна святиня місця. А в самому соборі ще й розташувалася усипальня пруських королів».

Просодія може посилювати будь яке модально-оцінне значення, а також і значення іронії. При цьому саркастичний ефект у поданому нижче прикладі актуалізується фразеологізмом *дивитися в корінь*, який підкреслює складність поширення картоплі як продукту харчування:

«І тільки згодом люди дізналися, що дивитися потрібно, як кажуть, в корінь, адже цією рослиною була така рідна і для німців, і для нас з вами картопля».

Ще одним із невивчених аспектів епістемічної модальності є проблема лінгвістичних особливостей передачі деонтичних значень у функціонально-семантичному полі епістемічності. Висловлювання, які містять волюнтативну спрямованість, на відміну від інших комунікативних типів речень, не диференціюються за умовою достовірності повідомленої інформації. Інтенсивність спонування (не ступінь достовірності!) передається не лише наказовим способом дієслова-присудка, але і будь-якою зміною просодії мовленнєвого відрізка, який змінює ступінь волюнтативної напруженості:

«But know this, America, – they will be met! All this we can do and this we will do!» (Барак Обама). Пор. із прикладом німецькою мовою: *„Aber eines sollst du wissen, Amerika – sie werden eine Antwort bekommen! All das können wir tun, und all das werden wir tun!“* (Barack Obama).

Тут підвищений загальний рівень ЧОТ фрази, посилені динамічні характеристики, наявність емпатичного наголосу на слові *will* переконливо доводить, що слухачі промови Барака Обама стають активними співучасниками планованих дій. Спадний тон вказує на великі можливості в досягненні мети, зазначеної в репліці. Обіцянки президента мають характер прихованого гасла – спонування до спільної дії. Семантична вагомість кожного із членів ланцюжка закликів-спонукань підкреслюється спадним термінальним тоном широкого інтервалу. Спадна форма

мелодики також демонструє упевненість президента в тому, що все викладене буде виконано.

Спадний тон за семантичною значимістю протиставляється висхідному тону, типовому при оформленні загального запитання, сумніву, незавершеності в англійській та українській мовах. Очевидно, на рівні прагматичної семантики йому відповідає комплекс складових одиниць. До них належать:

- стан незнання мовця (негативний епістемічний модус);
- спонукання партнера до усунення незнання (запитальна ілокуція);
- очікування продовження (фаза незавершеності).

Однак такий синкретизм функцій має місце далеко не завжди, і висхідний тон може виконувати кожен з них окремо. Пор. такі приклади:

Існує безліч прогнозів того, що може статися 21 грудня 2012. / Скільки? / Три. Може / більше. (Припущення, тобто неповне незнання мовця).

Цілком можливо, що людина розвине якісь нові неймовірні здібності, які змусять її переглянути свій світогляд. Сучасна людина використовує лише 10% свого мозку, тільки 8% свого ДНК, решта 92% медики називають ДНК – сміттям (повідомлення несподіваної для партнера інформації).

Це головний напрямок руху. Але, якщо у нас не вийде, тоді будемо говорити про дру / гий ... (вказівка на невизначеність ситуації та наявність потенційного запитання без адресації його партнеру).

Вибір тону в цілому визначається ступенем контролю над здійсненням мети репліки: висхідний тон свідчить про малі можливості мовця, тоді як спадний тон вказує на великі можливості в досягненні мети репліки. Вага чинників, які визначають початкову або кінцеву фази трактування, пов'язана з базовою ілокутивною характеристикою репліки. Зокрема, при спонуканні важливі ієрархічні позиції партнерів у діалозі;

при повідомленні – епістемічні оцінки, а при запитанні – обидва ці параметри.

З огляду на все сказане інтерес являє розгляд основних типів спонукальних висловлювань окремо. Почнемо з мотивів рекомендаційного плану, порад, в яких мотивація відмінностей тональних огласовок найбільш очевидна.

Мені дуже складно давати якісь поради. Розумієте, я вже не є викладачем, я політик, керівник держави. Але я думаю, що одну маленьку пораду я спробую вам дати ... Бережіть / час, який сьогодні у вас є. ... Тому в цьому сенсі - бере/жіть цей \час. Я вам заздрю.

Однак інші спонукування, пропозиції, реалізовані в умовах залежності мовця від партнера, теж можуть вимовлятися з висхідним тоном. У всіх випадках він означає ініціацію процесу введення поведінкового завдання без упевненості в його успішному завершенні. Такі, зокрема, пропозиції і прохання: *Я, мабуть, нічого більше не буду говорити. Але з великою радістю відповім на / ваші за / питання ... Про / шу / вас. Будь / ласка.* Фраза «Але з великою радістю відповім на ваші запитання» являє типовий приклад пропозиції розпочати діалог.

Найчастіше спонукування до інтелектуальної або емоційної активності оголошується на початку, оскільки довільний контроль тут неможливий. Саме так і характеризується наведений мовленнєвий відрізок. Увічливими формами посилення спонукування (пор. із літератури [125]) є прохання «*Прошу. Будь ласка.*».

Важливе значення в цьому випадку мають особливості актуалізації механізмів взаємодії різних функцій інтонації в оформленні мовного відрізка. Просодичні характеристики реалізації епістемічної модальності в усному мовленні належать до категорії типологічно загальних для англійської та української мов.

Попри наявність цілого ряду конкретно-мовних особливостей інтонаційного оформлення фраз, в яких інтонація в реальних умовах

комунікацій виконує одночасно кілька функцій, характер механізму співвіднесеності «інтонація – зміст» є повністю ідентичним у зіставлених мовах. Ба більше, найістотніші риси цього механізму, очевидно, можуть бути віднесені до мовних універсалій.

При формуванні інтонаційного контуру епістемічної модальності в умовах одночасної реалізації двох і більше функцій інтонації в мовленнєвому акті результат неоднозначний і залежить від цілого комплексу чинників. До їх числа належать:

- наявність : відсутність у сполучуваних функцій «власних» або «опосередкованих» просодичних моделей;
- ступінь стійкості співвіднесеності цих моделей зі змістовним планом;
- ступінь інтенсивності семантичної ознаки, переданої інтонаційною моделлю;
- ступінь подібності вихідних взаємодіючих інтонаційних структур і ступінь близькості мовної природи взаємодіючих функцій.

Аналіз характеру впливу функціонально-семантичних чинників на ступінь стабільності інтонаційних моделей засвідчує, що існує різний потенціал різних функцій інтонації в плані такого впливу. Найбільшою стійкістю характеризуються просодичні моделі, що реалізують модальну і емоційну функції інтонації. Статус решти функцій інтонації стосовно функцій актуалізації епістемічної модальної змінюється від переважно підпорядкованого у функції членування на синтагми до переважно домінуючого у функції відображення емоційного стану мовця.

Найбільшою мірою близькими за мовленнєвою природою з модальною функцією інтонації видаються емоційна і, почасти, деякі підтипи комунікативної її функції. Це зумовлює ізоморфізм механізмів спільної реалізації цих функцій при передачі значень функціонально-семантичного поля епістемічної модальності.

Epitome capituli

Розгляд ролі експліцитних та імпліцитних мовних засобів у процесі передачі епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі уможливив такі висновки.

Експліцитні лексико-граматичні засоби актуалізації епістемічної модальності в обох розглянутих мовах характеризують знання автором вихідних позицій, які формують дане судження, і гарантію його достовірності. У цих випадках предикуюється істинність судження, а мовні засоби зазначеного типу можна розглядати як «епістемічні гаранті» достовірності інформації.

Імпліцитні засоби актуалізації значень суб'єктивної модальності відіграють важливу роль у переконанні аудиторії в правильності позиції мовця. При цьому слухач самостійно декодує зміст імпліцитної предикації і втілює її в експліцитні структури модально-семантичного поля відповідно до рівня значимості повідомлення. У такий спосіб думка мовця стає думкою адресата на когнітивному рівні.

Попри лінгвістичну універсальність категорії епістемічної модальності форми її вираження в різних мовах доволі відмінні. В українській мові за допомогою модальних часток, прислівників, словосполучень часто передається суб'єктивність думки, рівень сумніву etc. В англійській мові для цих цілей значно частіше, ніж в українській, використовуються модальні дієслова.

Серед мовних засобів передачі епістемічної модальності важливу роль у маркуванні значимих компонентів відіграє просодія. Чим складніше побудова мовної реалізації в плані змісту і вираження, чим більш різноманітний арсенал мовних і немовних засобів, залучених до певної структури, чим сильніше виражена їх взаємодія, тим більшою мірою виявляється опосередкований характер участі інтонації у передачі

розглянутого семантичного змісту і ускладнюється аналіз ізоморфізму інтонаційних і семантичних одиниць.

Якщо просодія є єдиним засобом вираження епістемічної модальності, характер реалізації просодичних контрастів виявляється як найбільш яскравий. За наявності лексико-граматичних засобів специфіка вираженості просодії може бути різною, зокрема, від збереження арсеналу інтонаційних засобів епістемічної модальності в повному обсязі до відсутності цих засобів аж до свого роду «просодичного еліпсису».

Специфіка трансформації просодичного контуру фрази у разі, якщо просодія виконує відразу кілька функцій, залежить від того, який вид інформації передано одночасно з епістемічною кваліфікацією фрази.

При поєднанні в семантиці фрази проявів епістемічної та суб'єктивної модальностей найчастіше реалізується комбінаційна модель. Її специфіка полягає в тому, що результуючий контур синтезує риси як епістемічної просодії, так і просодії інших суб'єктивно-модальних значень.

Третя модель – домінування просодичних рис епістемічної модальності. Ця модель найбільш поширена при вираженні у фразі поряд із епістемічною модальністю певних значень об'єктивно-модального плану.

ВИСНОВКИ

1. Епістемічна модальність репрезентує вислів із погляду пропозиціонального змісту і корелює, з одного боку, із джерелом/джерелами інформації/повідомлення, а з іншого – зі ступенем обізнаності мовця. Суб'єктивний епістемічний статус повідомлення відбиває надзвичайно широкий діапазон значень епістемічної модальності, зокрема, від імовірності до впевненості.

2. Науково-популярний дискурс як один із видів публіцистичного дискурсу реалізує запланований вплив на адресата через:

- коректне/некоректне вживання мовних засобів у мовленні;
- дотримання логічної стрункості викладення;
- дотримання аргументованості наведених доводів;
- емоційну насиченість мовлення.

Здійснений у студії аналіз засвідчив, що комунікативні особливості науково-популярного дискурсу виявляються в матеріалах науково-популярного викладення, спрямованого безпосередньо на об'єкт дослідження. Це підтверджується використанням загальнодоступної лексики, елементів сленгу, застосуванням запитально-відповідних комплексів замість оповідних речень, що надає науково-популярному дискурсу риси експресивності і діалогічності.

3. Формування засобів актуалізації епістемічної модальності відбувається при участі всіх рівнів мови: морфологічного, синтаксичного, лексичного, інтонаційного.

Беззаперечним є факт універсальності такої категорії, як епістемічна оцінка в різних лінгвокультурах (пор. [99]). Форми вияву даної категорії в мовах варіативні. Так, в українській мові найбільш уживані такі вислови, як: *що до мене, на мій погляд, цілком імовірно*; лексеми *напевно, мабуть, ніби, наче, очевидно* тощо, які демонструють градацію невпевненості у висловленні думки спікера. В англійській мові значно частіше, ніж в

українській, використовуються модальні дієслова з метою актуалізації суб'єктивного ставлення спікера.

4. Серед мовних засобів передачі епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі важливу роль у вербалізації значимих компонентів повідомлення відіграє просодія. Полюси епістемічної модальності – це дві «сильні» характеристики: знання і незнання. Будучи семантично протилежними, ці два модальні значення на просодичному рівні майже не протиставляються. За відсутності у сентенції конотативних накладок обидва значення передаються на просодичному рівні спадним тоном.

Інша ситуація відзначена при втіленні «слабкої» епістемічної характеристики висловлювання – припущення. Залежно від рівня категоричності достовірності в семантичному плані реалізуються компоненти семантичного поля епістемічної модальності: *із сумнівом, імовірно; оцінюючи, очевидно, безумовно, упевнено.*

5. Кожен компонент семантичного поля епістемічної модальності має високий рівень стабільності інтонаційних маркерів. Тобто їм властиві «власні» інтонаційні конструкції, при цьому більша частина виявлених релевантних ознак належить до типологічно подібних для англійської та української мов.

Чим складніше побудова мовної реалізації в плані змісту і вираження, тим різноманітніше співвіднесеність мовних засобів із семантикою висловлювання і тим важче простежити рівень участі інтонації у передачі логіко-змістових і модально-оцінних відносин. Чим більш різноманітний арсенал мовних і немовних засобів, що залучаються в дану структуру, чим чіткіше виражена їхня взаємодія, тим більшою мірою експлікується опосередкований характер участі інтонації в передачі розглянутого семантичного змісту.

6. У випадку, коли просодія є єдиним засобом вираження епістемічної модальності, специфіка репрезентації просодичних контрастів

виявляється найбільш яскраво. За наявності лексико-граматичних засобів характер вираження просодії може бути різним. Це залежить від збереження арсеналу інтонаційних засобів епістемічної модальності в повному обсязі до відсутності цих засобів і від так званого «просодичного еліпсису».

7. Різноманітність механізмів взаємодії просодії з іншими мовними засобами у конкретних комунікативних умовах відбивається в якісних і кількісних характеристиках компонентів інтонаційного оформлення мовленнєвої реалізації. Зокрема, при семантичній односпрямованості всіх мовних засобів роль інтонації в передачі епістемічної модальності змінюється від другорядної, підпорядкованої до визначальної, домінуючої. При різноспрямованості мовних засобів у семантичному плані у більшості комунікативних ситуацій спостерігається елімінація семантичного потенціалу лексико-граматичних засобів маркерами інтонаційного рівня, який, власне, і забезпечує передачу істинної модальної установки.

8. Характер трансформації просодичного контуру фрази в умовах, коли просодія виконує відразу декілька функцій, залежить від того, який саме вид семантичної інформації передається одночасно з епістемічною кваліфікацією фрази.

9. Функції зв'язку між синтагмами і актуального членування відіграють підпорядковану роль щодо інтонаційного оформлення епістемічних модальних значень. Найбільш тісним зв'язком з просодією епістемічної модальності характеризуються просодичні засоби, використані для реалізації функції оформлення комунікативного типу мовленнєвого акту.

10. Одним із чинників, які ускладнюють вивчення співвіднесеності просодичних способів вираження епістемічної модальності з семіологічними одиницями, є сума реальних умов комунікації, які характеризуються одночасною передачею цілого комплексу модальних значень. Експериментально-фонетичний аналіз англomовного й

україномовного науково-популярного дискурсу дає результати щодо рекурентності акустичних корелятивів, які актуалізують комплекси модальних значень.

11. При поєднанні в семантиці фрази характеристик епістемічної модальності й інших типів суб'єктивної модальності найчастіше реалізується комбінаційна модель. Тут результуючий контур поєднує риси як епістемічної просодії, так і просодії інших суб'єктивно-модальних значень.

12. Аналіз загальних закономірностей і специфічних особливостей просодичного оформлення епістемічної модальності у двох зіставлених мовах, а також інтерпретація одержаних результатів з урахуванням історично сформованої структури англійської та української мов уможливили висновок, за яким основні принципи функціонування просодії епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі є подібними у двох зіставлених неблизькоспоріднених мовах. Ідеться як про механізм взаємодії модальної функції інтонації з неінтонаційними засобами вираження модальності і немодальними функціями інтонації, так і про принципи співвіднесеності інтонаційних маркерів епістемічної модальності із різними типами емоційно-оцінних значень, безпосередньо залежних від ступеня стійкості інтонаційних конструкцій при поєднанні кількох значень суб'єктивної модальності у фразі.

Конкретна мовна специфіка виявляється лише в окремих аспектах, пов'язаних із аналітичною будовою англійської мови при синтетичній будові української мови. Йдеться про:

– переважне використання темпорального компонента при акцентному виділенні слів в українській мові, а в англійській – мелодичних контрастів;

– більшу питому вагу тривалості при оформленні просодичних конструкцій в українській мові порівняно з англійською, де темпоральний компонент є релевантним у плані розрізнення фонем;

– розбіжністю інтонаційних маркерів окремих модальних значень, що сформувалися в процесі історичного розвитку кожної з порівнюваних мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексієвець О. М. Просодичні засоби інтенсифікації висловлювань сучасного англійського мовлення: Дис. ... к.філол.н. К., 1999. 268 с.
2. Багмут А. Й., Борисюк І. В., Покидько О. М. Сприйняття українського мовлення в умовах шумових завад. К. : НАН України, 2000. 171 с.
3. Багмут А. Й., Бровченко Т. О., Борисюк І. В., Олійник Г. П. Інтонаційна виразність звукового мовлення засобів масової інформації. К. : Наукова думка, 1994. 192 с.
4. Баймут Т. В. Порівняльна граматики української та російської мов. К. : Радянська школа, 1961. 272 с.
5. Белей Н. І. Дослідження звукосимволізмів в англійській мові. Чернівці : Рута, 1999. 73 с.
6. Білецький А. О. Про мову і мовознавство. К. : Артек, 1997. 224 с.
7. Білодід І. К. Типологія інтонації мовлення. К. : Наукова думка, 1977. 495 с.
8. Брахнов В. М. Явище асиміляції в консонантизмі української мови. К. : Наукова думка, 1970. 102 с.
9. Бровченко Т. О., Варбанец П. Д., Таранець В. Г. Метод статистичного аналізу у фонетичних дослідженнях. Одеса : ОДУ, 1976. 101 с.
10. Бровченко Т. О. Контрактивний аналіз фонологічних систем англійської, української та російської мов. *Порівняльні дослідження з граматики англійської, української та російської мов* / [за ред. Ю. О. Жлуктенка]. К. : Наукова думка, 1981. С. 17–62.
11. Відбір матеріалу для навчання студентів використанню емоційно-оцінних просодичних засобів [укл.: Сивокінь Г. В., Корольова Т. М., Могилевський В. І., Юхимець С. В.]. *Новітня філологія*. Миколаїв, 2010. Вип. 39. С. 38–53.

12. Жлуктенко Ю. О. Порівняльна грамати́ка української та англійської мов. К. : Радянська школа, 1960. 160 с.
13. Жлуктенко Ю. О. Контрастивний аналіз як прийом мовного дослідження. *Нариси з контрастивної лінгвістики*. К. : Наукова думка, 1979. С. 5–11.
14. Жовтобрюх М. А., Русановський В. М., Скляренко В. Г. Історія української мови: Фонетика. К. : Наукова думка. 1979. 367 с.
15. Інтонація / [відп. ред. О. І. Чередниченко]. К. : Вища школа, 1978. 240 с.
16. Калита А. А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання. К. : КДЛУ, 2001. 351 с.
17. Карпенко Ю. О. Фонетика і фонологія сучасної української мови. Одеса : ОДУ. 143 с.
18. Квашук А. Г. Синтаксис складного речення. К. : Радянська школа, 1982. 112 с.
19. Корольова Т. М. Ізоморфізм інтонації при вираженні об'єктивних і суб'єктивних відношень. К. : УМК ВО, 1988. 75 с.
20. Корольова Т. М. Інтонація модальності в усній мові. К. ; Одеса : Вища школа, 1989. 147 с.
21. Корольова Т. М. Вираження комплексу модальних значень засобами просодії. *Мовознавство*. 1987. № 2. С. 38–44.
22. Курс сучасної української літературної мови. Том I / [за ред. Л. А.Булаховського. К. : Радянська школа, 1951. 287 с.
23. Мова у соціальному і культурному контексті / [за ред. О. І. Чередниченка]. К. : КНУ, 1997. 126 с.
24. Мова. Людина. Суспільство / [за ред. В. М. Русанівського]. К. : Наукова думка, 1977. 268 с.
25. Плющ Н. П. Інтонаційні засоби диференціації комунікативних різновидів розповіді в українському діалогічному мовленні. *Мовознавчі студії*. К. : Наукова думка, 1976. С. 80–84.

26. Сивокінь Г. В. Засоби переконання у науковому тексті. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса : ПДПУ імені К. Д. Ушинського, 2008. №7. С. 109–118.
27. Сивокінь Г. В. Навчальна дискусія – ефективний спосіб підвищення якості знань. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса : ПДПУ імені К. Д. Ушинського, 2010. №1–2. С. 8–12.
28. Сивокінь Г. В. Навчання студентів технічних спеціальностей діалектики суб'єктивного й об'єктивного в навчально-наукових текстах. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса : ПДПУ імені К. Д. Ушинського, 2009. №3. С. 40–46.
29. Сивокінь Г. В. Лінгвістичний аналіз результатів експериментально-фонетичного дослідження. *Методичні вказівки для написання дипломних робіт студентами інституту мов світу*. Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2011. 19 с.
30. Сивокінь Г. В. Про питання про маркери епістемічної і атлетичної модальності. *Науковий вісник Південноукраїнського Національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2011. №12. С. 176–181.
31. Сивокінь Г. В. Просодія епістемічної модальності. *Методичні вказівки для написання дипломних робіт студентами інституту мов світу*. Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2010. 21 с.
32. Сучасна українська літературна мова / [відп. ред. О. С. Мельничук]. К. : Наукова думка, 1972. Кн. 3. 515 с.
33. Типологія інтонації мовлення / [за ред. І. К. Білодіда]. К. : Наукова думка, 1977. 494 с.
34. Тоцька Н. І. Сучасна українська мова. К. : 1973. 102 с.

35. Abramson A. S. Identification and discrimination of phonetic tones *J. Acoust. Soc. Amer.* 1961. Vol. 33, № 5. P. 3–37.
36. Altmann H. Linguistische Aspekte der Intonation am Beispiel Satzmodus. *Forschungsberichte des Inst. F. Phonetik und Spr. Komm-n der Univ. Miinchen.* 1984. Vol. 19. P. 132–152.
37. Altmann H. Zur Problematik der Konstitution von Satzmodi als Formtypen. *J. Meibauer. Satzmodus zwischen Grammatik und Pragmatik.* Tübingen : Niemeyer Verlag, 1987. S. 22–56.
38. Amdt H., Janney R. W. Trimodale Interaktion: Grundlagen zur integrierten Interpretation von Sprache, Prosodie und Gestik. *Die Neueren Sprachen.* 1984. S. 489–512.
39. Amdt H., Janney R. W. Some paradoxes of prosodie research and what these may suggest about speech as multimodal communication. *Per Linguam.* 1988. Vol.4. №2. S. 62–89.
40. Anderson M. D., Pierrehumbert J. B., Liberman M. Y. Synthesis by rule of English intonation patterns. *Proceedings of the International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing.* San Diego, 1984. Vol. 1. P. 281–284.
41. Arnold M. B. Emotion and personality. Psychological aspects. NY. : Columbia University Press, 1960. 726 p.
42. Austin J. Ein Pladoyer für Entschuldigungen. *Analytische Handlungstheorie.* Frankfurt/Main : Suhrkamp, 1985. Bd. 1. S. 8–42.
43. Bamgbose A. Politeness across cultures: implications for second language teaching. *Georgetown University Roundtable on Language and Linguistics.* Baltimore, 1994. P. 117–270.
44. Bates E. Language and context. The acquisition of pragmatics. New York : Academic Press, 1976. 375 p.
45. Beauvais P. Act theory of metadiscourse. *Written Communication.* New York : Findly colledge, January 1989. P. 11–30.

46. Berkovits R. Duration and fundamental frequency in sentence-final intonation. *Journal of Phonetics*. 1984. № 12. P. 255–265.
47. Bierwisch M., Kiefer F. Remarks on Definitions in Natural Language. *Studies in Syntax and Semantics*. Dordrecht : Reidel, 1969. P. 55–79.
48. Blum-Kulka Sh., Hause J., Kasper G. Investigating Cross-Cultural Pragmatics: An Introductory Overview. *Cross-Cultural Pragmatics : Requests and Apologies*. / Blum-Kulka et al. (Eds.). Norwood : Ablex, 1989. P. 1–34.
49. Blum-Kulka Sh., Olshtain E. Requests and Apologies: A Cross-Culture Study of Speech Act Realization Patterns. *Applied Linguistics*. 1984. P. 196–213.
50. Bolinger D. L. Intonation and gesture. *American Speech*. 1983. № 58. P. 156–174.
51. Bolinger D. Intonation and its parts. Melody in spoken English. Standford : Stanford University Press, 1986. 421 p.
52. Bouma L. On contrasting the semantics of modal auxiliaries of German and English. *Lingua*. 1975. Vol.37. № 4. P. 313–339.
53. Brazil D. The place of intonation in a discourse model. *Coulthard & Montgomery*, 1981. P. 39–50.
54. Charleston B. M. Studies on the emotional and affective means of expression in modern English. *Swiss Studies in English*. 1960. № 46. P. 257.
55. Cook M., Lalliee M. The interpretation of pauses by the listener. *British Journal of Social and Clinical Psychology*. 1972. № 9. P. 275–276.
56. Cooper W. E., Sorensen J. M. Fundamental frequency contours at syntactic boundaries. *JASA*. 1977. Vol.62. P. 683–692.
57. Coulthard M., Brazil D. The place of intonation in the Description of interaction *Georgetown University Roundtable on Languages and Linguistics*. 1981. P. 94–112.
58. Couper-Kuhlen E. An introduction to English prosody. Tübingen : Max Niemeyer verlag, 1986. 287 p.

59. Crystal D. *Prosodic Systems and Intonation in English*. Cambridge : Cambridge University Press, 1969. 381 p.
60. Crystal D. *The English tone of voice*. London : Edward Arnold, 1975. 258 p.
61. Crystal D., Quirk R. *Systems of prosodic and paralinguistic features in English*. The Hague : Mouton, 1964. 94 p.
62. Danes F. Sentence intonation from functional point of view. *Word*. 1960. Vol. 16. № 1. P. 34–54.
63. Delattre P. Comparing the Prosodic Features of English, German, Spanish and French. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*. 1963. Vol. 1, № 3–4. P. 193–210.
64. Dijk T. A. van. *Studies in the Pragmatics of Discourse*. Hague : Mouton, 1981. 331 p.
65. Dijk T. A. van. *Prejudice in discourse: An analysis of ethnic prejudice in cognition and conversation*. A. ; Ph. : Benjamins, 1984. 170 p.
66. Dubovsky U., Yermolenko G. Attitudinal semantics of prosody and its metalanguage. *Proceedings of the XI-th ICPhS*. Tallin, 1987. Vol. 6. P. 279–282.
67. Eckard R. *Sagen und Meinen. Paul Grices Theorie der Konversationsimplikaturen*. Opladen : Westdeutscher Verlag, 1994. S. 78–83.
68. *Emotion. Theory, research and experience* / [ed. R. Plutchik, H. Kellerman]. Vol. 1. New York : Academ. Press, 1980. 387 p.
69. Esser J. *Intonationszeichen im Englischen*. Tübingen, 1975. 275 S.
70. Fant G. Interactive Phenomena in speech production. *Proceedings of the XI-th ICPhS*. Tallin, 1987. Vol. 3. P. 376–381.
71. Fant G., Nord L., Eruckenberg A. Semantic and prosodic variabilities in connected speech. *Proceedings of the XI-th ICPhS*. Tallin, 1987. Vol. 6. P. 102–105.
72. Fonagy I. Semantic diversity in intonation. *Proceedings of the XI-th ICPhS*. Tallin, 1987. Vol. 2. P. 468–471.

73. Fudge E. C. *English Word-Stress*. L. : George Allen and Unwin, 1984. 240 p.
74. Gibbon D. Metalocutions, structural types and functional Variation in English and German. *Papers and Studies in Contrastive Linguistics*, 1980. P. 17–39.
75. Gibbon D. A new look at intonation, syntax and semantics. *James & Westney*. 1981. P. 71–98.
76. Gleason H.A. Jr. *Linguistics and English grammar*. Gleason H. A. Jr. – New York : Holt, Rinehart & Winston, 1965. 519 p.
77. Goffman E. Face engagements (in: Goffman E. *Behavior in public places*). New York : Free Press, 1963. P. 83–111.
78. Goody E. N. Towards a Theory of Questions. *Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction*. Cambridge : Cambridge University Press, 1978. P. 17–43.
79. Gordon D., Lakoff G. *Conversational postulates*. *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*. New York : Academic Press, 1975. P. 83–106.
80. Gumperz J. J. *Discourse strategies*. J. J. Gumperz. Cambridge UP, 1982. 225 p.
81. Habermas J. *Theorie des kommunikativen Handelns*. Frankfurt/Main : Suhrkamp, 1985. 465 s.
82. Halle P. A preliminary study of speech rate perception. *Proceedings of the XI-th ICPhS*. 1987. Vol. 4. P. 86–89.
83. Halliday M. A. K. Intonation systems in English. *Patterns of Language : Papers in general, descriptive and applied linguistics* / [ed. A. Maclestoneish & M. A. Halliday]. London : Longmans, 1966. P. 111–133.
84. Halliday M. A. K. The tones of English. *Archivum Linguisticum*. 1963. Vol. 15, Fascicule I. P. 1–28.
85. Heike G. *Suprasegmentale Analyse*. Marburg, 1969. IX+148 S.

86. Hide A. Attitudinal and dialectical variation in intonation: High tone displacement and the role of distortional component in autosegmental theory. *Proceedings of the XI-th ICPHS*. 1987. Vol. 5. P. 283–286.
87. Hirschberg J., Pierrehumbert J. The intonational structuring of discourse. *Proceedings of the 24th annual meeting on Association for Computational Linguistics*. New York, 1986. P. 136–144.
88. Hollien H., Majewski W., Doherty E. T. Perceptual identification of voice under normal and disguise speaking conditions. *Journal of Phonetics*. 1982. № 10. P. 139–148.
89. Huang A. English pronunciation [Forword by A. G. Gimson]. Hong Kong : Hong Kong University press, 1971. 180 p.
90. Huldzen L. S. Significant and nonsignificant in intonation. *Proceedings of the Fourth International Congress of Phonetic Sciences : held at the University of Helsinki 4–9 September 1961 = (Actes du quatrième congrès international des sciences phonétiques = Verhandlungen des vierten internationalen Kongresses der phonetischen*. 1962. P. 658–661.
91. Hyland K. Hedging in Scientific Research Articles. Amsterdam, The Netherlands : John Benjamins, 1998. 307 p.
92. Hyland K. Metadiscourse. London : Continuum, 2005. 342 p.
93. Ivohler Klaus J. The linguistic functions of Fo Peaks. *Proceedings of the XI-th ICPHS*. 1987. Vol. 3. P. 149–152.
94. James W. What is an emotion? *Mind*. 1884. Vol. 9. P. 188–205.
95. Jones D. An outline of English phonetics. Cambridge : Cambridge University press, 1962. 377 p.
96. Keijsper C. E. Recent intonation research and its implications for teaching Russian. *Studies in Slavic and General Linguistics*. Vol. 17. P. 151–214.
97. Kiefer F. How to account for situational meaning? *Quaderni di semantica*. 1985. P. 288–295.

98. Kingdon R. *The Groundwork of English Stress*. L. : Longmans Green and Co., 1958. 224 p.
99. Kramch C. *Language and culture*. Oxford ; New York : Oxford University Press, 1998. 134 p.
100. Lakoff R. T. *Psychoanalytic Discourse and Ordinary Conversation*. *Variation in the Form and Use of Language: a Sociolinguistics Reader* [ed. R. W. Fasold]. Washington : Georgetown University Press, 1983. P. 305–323.
101. Lavandera B. R. *The Social Pragmatics of Politeness Forms*. *Social Linguistics*. 1988. Vol. 2. P. 1196–1205.
102. Lazarus R. S. *Thoughts on the relations between emotion and cognition*. *American Psychologist*. 1982. Vol. 37. P. 1019–1024.
103. Leech G. N. *Principles of Pragmatics*. London : Longman, 1983. 250 p.
104. Lehiste I. *Suprasegmentals*. Cambridge (Mass.) : MIT press, 1970. 194 p.
105. Lieberman P. *Intonation, Perception and Language*. Cambridge Mass. : MIT Press, 1967. 210 p.
106. Lyons T. *Language and Linguistics. An Introduction*. Cambridge : Cambridge University Press, 1982. 370 p.
107. Mandler G. *Mind and emotions*. New York : John Miley, 1975. 218 p.
108. Motsch W., Pasch R. *Illokutive Handlungen*. *Motsch W. Satz, Text, sprachliche Handlung* (studia grammatica XXV). Berlin, 1987. S. 11–79.
109. Nevalainen Terttu. *A quantitative survey of nuclear tonevariation in English*. *Proceedings of the. XI-th ICPHS*. 1987. Vol. 3. P. 180–183.
110. O'Connor J. D. *Phonetics*. New York : Penguin Books, 1977. 280 p.
111. O'Connor J. D., Arnold Gr. F. *Intonation of colloquial English*. London : Western Printing Services LTd., 1961. 270 p.
112. Palmer F. R. *Modality and the English verbals*. London ; New York : Longman linguistics libr., 1974. 196 p.

113. Pike K. L. *The Intonation of American English*. Ann Arbor : The University of Michigan Press, 1965. 203 p.
114. Pittenger R. E., Hockett C. F., Danehi J. J. *The first five minutes: a sample of microscopic interview analysis*. New York : Martineau, 1960. 264 p.
115. Quirk R. et al. *Studies in the correspondence of prosodic to grammatical features in English*. *Cambridge, Mass., August 27-31, 1962*. XXII, 1174 p. Cambridge, Mass., August 27–31, 1962–1964. Vol. 9 P. 679–691.
116. Rathay W. *Zu einigen Problemen der linguistischen Modalität und deren sprachlichen Ausdrucksmitteln in der englischen Sprache der Gegenwart* *Wissenschaftliche Zeitschrift der Universität Rostock*. 1975 Heft. 5. S. 403–417.
117. Roach P. *English phonetics and phonology : A practical course* Cambridge : Cambridge University Press, 1984. 212 p.
118. Schachter S., Singer J. E. *Cognitive, social and psychological determinants of emotional states*. *Psychological Review*. 1962. Vol. 69(5). P. 379–399.
119. Schaffer D. *The role of intonation as a cue to topic management in conversation*. *Journal of Phonetics*. 1984. 12. P. 327–344.
120. Scharpff P. J. *Effect of context and lexical redundancy on continuous word perception*. *Proceedings of the XI-th ICPHS*. 1987. Vol. 5. P. 42–45.
121. Schubiger M. *English Intonation, its Form and Function*. Tübingen : Niemeyer, 1958. 112 p.
122. Searle J. R., Vandervecken D. *Foundations of illocutory logic*. Cambridge, 1985. 227 p.
123. Sweet H. *Sounds of English*. London : Oxford at the Clarendon Press, 1908. 352 p.
124. Ward I. *The Phonetics of English*. Cambridge : Heffer, 1972. 176 p.
125. Weinrich H. *Lügt man im Deutschen, wenn man höflich*. Duden, Beiträge. 1986. Bd. 48. S. 15–34.
126. Wells J. C. *Transcribing Estuary English*. *Speech Hearing and Language: UCL Work in Progress*. 1994. Vol. 8. P. 159–167.

127. Zammuner V. L. *Speech Production Strategies in Discourse Planning : A Theoretical and Empirical Planning*. Hamburg : Buske, 1981. 316 p.

128. Zlatoustova L. V., Kedrova G. Y. Perceptive and acoustic characteristics of emotions: A typological research based on the material of languages with different structures. *Proceedings of the XI-th ICPHS*. 1987. Vol. 3. P. 218–221.

Наукове електронне видання

Корольова Тетяна Михайлівна,
Попова Олександра Володимирівна

СИНЕРГІЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ
ЕПІСТЕМІЧНОЇ МОДАЛЬНОСТІ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ
(на матеріалі англійської, української та німецької мов)

Монографія

Електронне видання. Наклад 50 пр. Розмір файлу 4 Мб Видавець
Букаєв Вадим Вікторович
вул. Пантелеймонівська 34, м. Одеса, 65012.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2783 від 02.03.2007 р.
Тел. 0949464393, email – 7431393@gmail.com